

Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΙΔΕΑ
ΩΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ
ΚΑΙ ΔΗ ΕΠΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β' ΚΑΙ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΝΕΣΙΟΥΡΓΑ ΑΥΤΗΣ ΑΙΤΙΑ

I. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΙΔΕΑΣ

‘Η γραμματική έρμηνεία τοῦ ὄρου «Ἐλληνισμὸς» μᾶς ἀγει εἰς τὸ ρῆμα ἐλληνίζω, τὸ ὅποῖν σημαίνει μιμοῦμαι 1) τὸ ἐλληνικὸν ὕφος καὶ ιδίᾳ τὸ ἀττικὸν καὶ 2) σύμπασαν τὴν πνευματικὴν ἐλληνικὴν παραγωγὴν τῶν κλασσικῶν χρόνων τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ τοῦτο διότι κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους δὲν ὑπάρχει πνευματικὴ πρωτοτυπία καὶ οἱ κατακτηθέντες ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου λαοὶ ἐθαύμαζον καὶ ἐμιμοῦντο πᾶν τὸ ἐλληνικόν. Ἐπλάσθη δὲ ἡ λέξις «Ἐλληνισμὸς» ὑπὸ τῶν γραμματικῶν τῆς Ἐλληνιστικῆς περιόδου¹.

‘Η λογικὴ ἔρμηνεία τοῦ ὄρου «Ἐλληνισμὸς» δηλοῦ: πρῶτον μὲν τὴν πνευματικὴν μορφοποίησιν καὶ συνολοθεώρησιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος, ἐκδηλωθέντος διὰ τῶν ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ γραμμάτων καὶ δι’ ὅλων τῶν ἡθικῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς τῶν Ἀρχαίων Ἐλλήνων καὶ ιδίᾳ τῶν Ἀθηναίων², δι’ ὧν καθίστατο πᾶς τις ἐκ τούτων αὐτάρκης πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ προσωπικότης, ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικράτησιν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ ὅλων τῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ³, τὰ ὅποια ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς εὐγενοῦς ἀμίλλης τῶν πολλῶν πολιτειῶν, εἰς ᾧς ἥτο κατατετμημένη ἡ Ἀρχαία Ἐλλάς, ἡ πειρωτική, νησιωτικὴ καὶ ἀποικιακή, διὰ τῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἐλλήνων ἔναντι τῶν βαρβάρων καὶ τῆς πολιτιστικῆς ἀντιθέσεως τούτων πρὸς πάντα ἄλλον λαόν, ἀποκαλούμενον βάρβαρον⁴. Δεύτερον δὲ τὸ σύνολον τῶν Ἐλλήνων τοῦ

1. Δ. Θερειανού, Φιλολογικαὶ ὑποτυπώσεις, Τεργέστη 1885, σ. 19-22, 24, 29, 40 - 41, 58. Λέξεις «Ἐλληνίζω - Ἐλληνισμὸς» τῶν Μ. Λεξικῶν τῆς Ἐλληνικῆς γλώσσης Liddell-Scott καὶ Δ. Δημητράκου.

2. Δ. Θερειανοῦ, σ. 41, 43. Κ. Παπαρρήγοπού, Ἰστορία τοῦ ἐλληνικοῦ Ἐθνους, ἔκδοσις ἑκτη, Ἀθῆναι 1932, τ. 2, σ. 130, 199.

3. Δ. Θερειανοῦ, σ. 85-87, 110.

4. Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Αὐλίδι στ. 1.400. Κ. Παπαρρήγοπού, σ. 312. J. Jüthner, Hellenen und Barbaren, Leipzig 1923, σ. 4 κ.ξ.

ἀρχαίου κόσμου, δρασάντων εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν περίγυρον τῆς Μεσογείου καὶ δημιουργησάντων ἴστορικὴν ζωὴν διὰ τῶν σημαντικῶν καὶ ἀποτελεσματικῶν γεγονότων, τῶν ὅποιων μετέσχον εἴτε ὑλικῶς εἴτε πνευματικῶς¹. Καὶ τὸ ρίτον ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι ὑπερχρονικὸν πνευματικὸν ἀγαθόν, δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον, κληθέντων τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἐμφατικῶς χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ².

Καλούμεν δὲ πανελλήνιον ιδέαν καὶ πανελλήνιον πολιτικὴν τὴν πάλην τοῦ Ἑλληνισμοῦ τούτου πρὸς 1) πολιτικὴν ἐνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ σύστασιν φορέως ἑλληνικῆς πολιτικῆς κατευθύνσεως καὶ ἐνιαίας ὑλικῆς ἰσχύος πρὸς διασφάλισιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς χώρας τῶν πανελλήνων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των ἀπὸ τοῦ πανασιατισμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ, 2) τὴν κατάλυσιν τοῦ περσικοῦ κράτους, ἐπικινδύνου εἰς τὴν ἴστορικὴν ζωὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, 3) τὴν λύσιν τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ πλεονάζοντος ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐν Ἀσίᾳ καὶ 4) τὴν ἔκχυσιν καὶ θριαμβευτικὴν διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πανελλήνων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἄλλους ὁμόρους πρὸς τὴν Ἑλλάδα λαοὺς τῆς Εὐρώπης³.

II. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΙΔΕΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

α. Πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς πανελλήνης νίου
ιδέας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἦτο κατατεμημένη εἰς πολλὰ μεγάλα ἢ μικρὰ κράτη, ἀλληλομισούμενα καὶ ἀλληλομαχόμενα ἢ καὶ ἀνταγωνιζόμενα, καλούμενα «πόλεις». Αἱ πόλεις αὗται ἐστηρίζοντο κατὰ βάσιν εἰς τὴν αὐτονομίαν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτάρκειαν. Παρὰ ταῦτα δῆμος εἶχον συναίσθησιν τῆς διλότητος καὶ τῆς κοινότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ⁴. Καὶ ἥθικὸν δεσμὸν δῆλων ἀπετέλει ὁ κοινὸς τῶν πανελλήνων νόμος, τὸ ἄγραφον δίκαιον δῆλων τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν γενικῶν αὐτοῦ ἀρχῶν περὶ δικαιοσύνης καὶ

1. Ἀρθρα «Ἐλλάς, "Ἑλλην, Ἑλληνισμός» Ἐγκυρ. Λεξικῶν Ἐλευθερουδάκη, ἔκδ. α', Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας Π. Δρανδάκη ἔκδ. β', καὶ Ἐγκυκλοπαιδείας «Πάπυρος-Λαρούς».

2. Ε. Κουρτίον, Ἑλληνικὴ ἴστορια, μετάφρασις Σπ. Λάμπρου, Ἀθῆναι 1898, τ. 4, σ. 616.

3. Ἰσοκρ. Πανηγ. στ. 50. Ἰσοκράτους Φίλιππος στ. 120-121. Παγκόσμιος ἴστορια ἔκδοσις Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι, τ. 1, σ. 457. Ἡ. Παπασταύρος, Ἀρχαία ἴστορια, Θεσσαλονίκη 1950, τ. 2, σ. 222-223.

4. Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 90, 124. Ε. Κουρτίον, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 36. Ἡ. Παπασταύρος, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 145, 150.

ἐλευθερίας καὶ τὸ διμότροπον, διμόγλωσσον καὶ διμόφυλον. Ἐπομένως παραλλήλως πρὸς τὴν «πόλιν» ὑπῆρχε καὶ ὁ πανελλήνιος δεσμός, ἡ ἰδέα τοῦ συνανήκειν, συμβιῶναι καὶ συνεπαίρεσθαι διὰ τὸ ἐλληνικὸν θαῦμα. Ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος στρέφεται πέριξ τῶν δύο πόλων, τοῦ πόλου τῆς πόλεως καὶ τοῦ πόλου τῆς πανελλήνιου ἰδέας¹.

Τὸν δρόν «Πανέλληνες» συναντῶμεν τὸ πρῶτον παρ' Ὁμήρῳ:

Λοκῷν δ' ἥγεμόνενεν Ὁιλῆος ταχὺς Αἴας,
μείων, οὐδὲ τι τόσος γε, δσος Τελαμώνιος Αἴας,
ἀλλὰ πολὺ μείων ὀλίγος μὲν ἔην, λινοθώρηξ,
ἔγχειή δ' ἐκέκαστο πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς (Ιλιάδ. Β 530).

Δηλώνει δὲ πάντας τοὺς Ἑλληνας τῆς Φθιώτιδος καὶ Θεσσαλίας. Ἐπίσης μὲ εὐρυτέραν σημασίαν ἀπαντᾶται παρ' Ἡσιόδῳ (Ἐργ. Ἡμερ. στίχ. 527):

Ἄλλ' ἐπὶ κνανέων ἀνδρῶν δῆμόν τε πόλιν
στρωφάται, βράδιον δὲ Πανελλήνεσσι φαείνει

‘Ωσαύτως καὶ παρ’ Εὐριπίδῃ (Ικέτ. στίχ. 524-527):

νεκροὺς δὲ τοὺς θανόντας, οὐ βλάπτων πόλιν
οὐδὲ ἀνδροκυμῆτας προσφέρων ἀγωνίας,
θάψαι δικαιῶ, τὸν Πανελλήνων νόμον
σύζων. Τί τούτων ἔστιν οὐ καλῶς ἔχον;

Τὸ συνανήκειν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων παρεσκεύασαν οἱ κοινοὶ θεοὶ καὶ τὰ κοινὰ ιερά. Τὸ σπουδαιότερον τούτων ἡτο τὸ ιερὸν τῶν Δελφῶν, παγκοσμίου φήμης καὶ πανελλήνιου τιμῆς μαντεῖον. Προσείλκυσε τὰ προελληνικά καὶ πρωτοελληνικά πνευματικά καὶ κυρίως ποιητικά ρεύματα, ἀνέμιξε ταῦτα καὶ ἐξελλήνισε κατὰ τρόπον θαυμαστόν. Εἰς Δελφοὺς ἐπισημοποιοῦνται οἱ πρῶτοι ὅμνοι. Καὶ οἱ Δελφοὶ εἶναι τὸ σπουδαιότερον πνευματικὸν κέντρον κατὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους, θρησκευτικὸν δὲ καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα². Καθῆκον τῶν ιερέων αὐτοῦ ἡτο νὰ συντηροῦν τὴν παράδοσιν τῆς ἐνότητος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, διὸ καὶ οὐδεὶς Ἑλλην οὐδὲ ἐλληνικὴ πόλις ἦδύνατο νὰ χρηστηριάζεται ἐπὶ σκοπῷ πολέμου ἐναντίον Ἑλλήνων. «Τούτων δ' ὑστερον καὶ Ἀγιδος πεμφθέντος θῦσαι τῷ Διὶ κατὰ μαντείαν τινὰ ἐκώλυνον οἱ Ἡλεῖοι μὴ προσεύχεσθαι νίκην πολέμου, λέγοντες ὡς καὶ τὸ ἀρχαῖον εἴη οὕτω νόμιμον, μὴ χρηστηριάζεσθαι τοὺς Ἑλληνας ἐφ' Ἑλλήνων πολέμῳ» (Ξενοφ. Ἑλλην. ΙΙ, 2, 22).

1. K. Παπαρηγόπουλος, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 91. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου» τ. 7, σ. 87 «Ἑλλὰς». Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 184.

2. A. Croiset, Ἰστορία ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, μετάφρασις Πουρνάρα (Πάπυρος), Ἀθῆναι 1938 τ. 1, σ. 78.

Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐκαλλιέργει τὸ ἑθνικὸν αἰσθῆμα καὶ ἀντιπροσώπευε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ώς ὄλον ἀπέναντι τῶν ἔνων. Εἰς Δελφοὺς Αἰολεῖς, Δωριεῖς καὶ Ἰωνεῖς, Πιέριοι, Θεσσαλοί, Θηβαῖοι, Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται, συνέρρεον διὰ νὰ διακηρύξουν τὴν Ἑλληνικὴν καταγωγὴν των, νὰ ἐνώσουν τοὺς δεσμούς των καὶ νὰ αἰσθανθοῦν τὴν χαράν τῆς κοινῆς προελεύσεως καὶ κοινῆς ἀποστολῆς. Οἱ Δελφοὶ κατέστησαν ἡ κοινὴ ἐστία τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ ἔνη χώρᾳ Ἑλληνες ἀποικοι διεθρύλουν τὴν ὑπεροχὴν τῆς φυλῆς των καὶ ἐνεδυνάμων τὴν συνείδησιν τῆς ἐλληνικότητος καὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς. Κατεστράφη δὲ τοῦτο, εὐθὺς ώς ἡμβλύνθη ὁ δεσμὸς τῆς ἐνότητος τοῦ ἔθνους¹. Δὲν ἦτο δῆμος τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα μαντεῖα καὶ Ἱερά, ἐν ἑκάστοις τῶν ὅποιων ἐλατρεύοντο ἴδιοι θεοί, ἐπιμαρτυροῦν τὴν ἡθικὴν ἐνότητα καὶ τὸν σύνδεσμον τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ ἐνσπόνδων συμμάχων².

Ἡ προάσπισις τῶν ώς ἄνω Ἱερῶν κατέληξεν εἰς τὴν δημιουργίαν ἀμφικτιονιῶν. Οἱ πυλαγόραι καὶ Ἱερομνήμονες ἐρρύθμιζον τὰς διαφορὰς τῶν συμμετεχουσῶν τῆς ἀμφικτιονίας πόλεων. Συνεπᾶς ἐκτὸς τῆς θρησκευτικῆς σημασίας ἀπέκτα καὶ πολιτικὴν τοιαύτην ἡ ἀμφικτιονία. Ἀπετέλεσαν δὲ αἱ ἀμφικτιονίαι, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα Ἱερά, τὰς προβαθμίδας τῆς πολιτικῆς ἐνώσεως τῶν Ἑλλήνων, κυρίως δῆμος διετήρησαν τὸν ἡθικὸν ἐνωτικὸν δεσμὸν τῶν πανελλήνων. Εἰς τοὺς Ἀμφικτίονας ἐγεννήθη ἡ συναίσθησις ὅτι συναπετέλουν ἐνιαῖον ἑθνικὸν ὄλον, ἐπανξανόμενον ὁσημέραι³. Ὁ Ἀριστοφάνης (Λυσιστρ. στίχ. 1.128 κ.ἔ.) γράφει:

Λαβοῦσα δ' ὑμᾶς λοιδορῆσαι βούλομαι
κοινῇ δικαίως, οἱ μιᾶς γε χέρνιβος
βωμοὺς περιρραίνοντες, ὥσπερ ἔνγγετες,
Ὦλυμπίασιν, ἐν Πύλαις, Πυθοῖ—πόσονς
εἴποιμ' ἀν ἄλλονς, εἴ με μηκύνειν δέοι;—
ἐχθρῶν παρόντων βαρβάρων στρατεύματι
Ἑλληνας ἄνδρας καὶ πόλεις ἀπόλλυτε.

Εἰς τὴν Αἴγιναν ὑπῆρχεν Ἱερὸν καὶ ὅρος τοῦ πανελληνίου Διός, προστάτου τῶν πανελλήνων, ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Αἰακοῦ. Ὁ δὲ Παυσανίας (Κορυνθ. Τροιζ. II, 30, 4) γράφει: «Τὸ δὲ Πανελλήνιον, ὅτι μὴ τοῦ Διός τὸ Ἱερόν, ἀλλο

1. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 25. H. Bengtson, Griechische Geschichte, ἔκδ. β', München MCMLX, σ. 85.

2. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 160.

3. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 161. Fustel de Coulanges, Ἀρχαῖον ἀστυν, μετάφρασις Τ. Φιλήμονος, Αθῆναι 1898, σ. 259-260. V. Ehrenberg, Der Staat der Griechen, Leipzig 1957, τ. I, σ. 82-85. Νεώτερον Ἐγκυλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», ἄρθρ. «Ἀμφικτιονία». Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 235.

τὸ ὅρος ἀξιόλογον εἶχεν οὐδέν. Τοῦτο δὲ τὸ ἱερὸν λέγουσιν Αἰακὸν ποιῆσαι τῷ Διὶ».

“Αλλος θεσμὸς ἐνωτικὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ πανελληνικῆς αἴγλης εἶναι οἱ πανελλήνιοι ἀγῶνες. Καὶ ὀνομαστότεροι ἡσαν τὰ Ὀλύμπια, τὰ Ἰσθμια, τὰ Πύθια καὶ τὰ Νέμεα. Εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους ἐπετρέπετο νά παραστῶσι μόνον Ἐλλήνες, διότι δι’ αὐτῶν ἐκαλλιεργεῖτο ὁ δεσμὸς τῶν πανελλήνων, ἡ ἰδέα τοῦ συνανήκειν καὶ ἡ ἰδέα τῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τῶν βαρβάρων. Ἐθεώρουν ἔαυτοὺς ἐλευθέρους, τοὺς δὲ βαρβάρους δούλους. Μεγαλοπρεπεῖς δὲ θεωρίαι διαφόρων ἐλληνίδων πόλεων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Μ. Ἐλλάδος προσήρχοντο εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους. Οἱ ἀποστελλόμενοι θεωροὶ ἐκ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἐλλάδος εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας συνθέτουν τὴν πανελλήνιον ἰδέαν. Ἐκεῖ ἐθαυμάζετο ἡ ἐλληνικὴ ἀλκὴ καὶ ἡ εὐγενῆς ἄμιλλα, ἡ πειθαρχία, ἡ ἀποφασιστικότης, ἡ περιφρόνησις πρὸς τὸν θάνατον καὶ ἡ ἐπιμονὴ πρὸς δημιουργίαν, ἡ καρτερία καὶ ἡ στέρησις, προστατευόμεναι μετὰ σκληρότητος ὑπὸ τοῦ ὄρκου Διός, κρατοῦντος εἰς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας κεραυνόν. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ ἀπέδωσαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὴν εὐγενῆ ἄμιλλαν καὶ τὸ «αἱὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων».

Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀγώνων συνήπτετο πολεμικὴ ἐκεχειρία καὶ οἱ σπονδοφόροι, οἱ περιτρέχοντες τὰς ἐλληνίδας πόλεις, ἡσαν πρόσωπα ιερού καὶ ἀπαραβίαστα, διήρχοντο δὲ ἀκωλύτως καὶ ἐκ τῶν πεδίων τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων¹.

Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος ὁ διὰ τῶν ἀμφικτιονιῶν καὶ τῶν πανελληνίων ἀγώνων ἀναπτυσσόμενος δεσμὸς τῶν Ἑλλήνων ἦτο κυρίως θρησκευτικὸς καὶ ἐθνικός. Ἀπὸ τοῦ Φιλίππου Β' καὶ ἐντεῦθεν λαμβάνει καὶ ὑπόστασιν πολιτικῆς ἐνώσεως². Ὁ Λυσίας εἰς τὸν Ὀλυμπιακόν του λόγον γράφει (παρ. 1): «Ἄλλων τε πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων ἔνεκα, ὃ ἄνδρες, ἄξιον Ἡρακλέους μεμνήσθαι, καὶ ὅτι τόνδε τὸν ἀγῶνα πρῶτος συνήγειρε δι’ εὔνοιαν τῆς Ἐλλάδος. Ἐν μὲν γὰρ τῷ τέως χρόνῳ ἀλλοτρίως αἱ πόλεις πρὸς ἀλλήλας διέκειντο· ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος τοὺς τυράννους ἔπαυσε καὶ τοὺς ὑβρίζοντας ἐκώλυσεν, ἀγῶνα μὲν σωμάτων ἐποίησε, φιλοτιμίαν <δὲ> πλούτου, γνώμης δὲ ἐπίδειξιν ἐν τῷ καλλίστῳ τῆς Ἐλλάδος, ἵνα τούτων ἀπάντων ἔνεκα εἰς τὸ αὐτὸν συνέλθωμεν, τὰ μὲν δύσμενοι, τὰ δὲ ἀκουσόμενοι· ἥγήσατο γὰρ τὸν ἐνθάδε σύλλογον ἀρχὴν γενήσεσθαι τοῖς Ἐλλησι τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλίας».

1. K. Παπαρρηγόπουλον, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 174-175. E. Kourtiou, ἔ.ἀ., τ. 1 σ. 433, τ. 2, σ. 37, 40-43, 47-48. Bengtson, ἔ.ἀ., σ. 85. I. Papastavrou, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 235-237.

2. Fustel de Coulanges, ἔ.ἀ., σ. 260, παρ. 16.

Συνεπῶς τὰ ἵερα καὶ οἱ πανελλήγιοι ἀγῶνες ἀπετέλουν ἐκδηλώσεις τῆς πανελλήνιου ἰδέας.

Ἐκδήλωσιν τῆς πανελλήνιου ἰδέας ἀπετέλουν καὶ αἱ ἀποικίαι. Ἡ κάθιδος τῶν Δωριέων, λαοῦ λιτοδιαίτου, ἀνθεκτικοῦ εἰς τὰς στερήσεις καὶ κατ’ ἔξοχὴν πολεμικοῦ, πιέζοντος τοὺς κεκμηκότας ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀναστατώσεων ἢ τῶν πολέμων Ἀχαιούς, τὸ φιλαπόδημον τῶν Ἰώνων πρὸς ἐμπορίαν καὶ θεωρίαν, ἡ αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων, τὸ φίλαρχον καὶ φιλόπρωτον τῶν κατοίκων, τὸ ἄγονον τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους, τὸ πολυσχιδὲς τῶν ἀκτῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ διάσπαρτον τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀποτελουσῶν τὸ προγεφύρωμα τῆς ἐγγὺς Ἀσίας, ὥθησαν τοὺς Ἐλληνας πρὸς σύστασιν ἀποικιῶν ἀπὸ τοῦ 10ου-5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἡ τοιαύτη ἔξοδος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχει καμμίαν διμοιότητα μὲ τὴν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τοιαύτην, κατὰ τύχην καὶ ἀρέσκειαν μετανάστευσιν, τὸν τυχοδιωκτισμὸν ἢ τὴν φυγοπονίαν μᾶλλον, ἢ δι’ ἀτομικὸν κέρδος πρόσφορον καὶ ἀποδοτικὴν ἐργασίαν μὲ εὐεργετικὰς προεκτάσεις ἐπὶ ἀτομικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἐπιπέδου. Τὸ ἀποικιστικὸν ρεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι κατευθυνόμενον καὶ ὠργανωμένον ὑπὸ τῆς μητροπόλεως καὶ τῆς ἀποικίας. Διατηροῦν αἱ ἀποικίαι θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν δεσμὸν μετὰ τῆς μητροπόλεως, ώς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις. Συνεχίζουν ἐν τῇ νέᾳ των πατρίδι τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμόν, ἐπηρεάζοντες διὰ τούτων καὶ τοὺς ὄμόρους ἢ συναλλασσομένους αὐτοῖς λαούς¹.

Εὑρεθέντες οἱ Ἐλληνες ἀποικοι εἰς ξένας χώρας καὶ ἔναντι ἰσχυρῶν γειτόνων ἡννόησαν ὅτι ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ ἐνότης ἀναμεταξύ των ἦτο ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη διὰ τὴν ἐπιβίωσίν των. Διὸ καὶ ὁ Ἀρχίλοχος λέγει: «ώς πανελλήνων οἰζὺς ἐς Θάσον συνέδραμεν» (ἀπόσπασμα 5 (52)).

Οἱ Ἐλληνες συνέθετον ἀπληστὸν δίψαν ἀποδημίας ἀνὰ τὸν περίγυρον τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ μόνιμον φιλοπατρίαν. Ὄπου καὶ ἂν μετέβαινον, ἐδίδασκον τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος.

Διὰ τῶν ἀποικιῶν ἐπῆλθεν ἡ ἐκτόνωσις τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς περισσῆς πληθυσμικῆς δυνάμεως πρὸς ἐπαύξησιν καὶ ἐνδυνάμωσιν τοῦ Ἐλληνισμοῦ, ἀπεφεύχθη δὲ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ αἱ ἐπαπειλούμεναι ἐξ αὐτοῦ διαστάσεις².

Θετικὴν προσφορὰν εἰς τὴν πανελλήνιον ἰδέαν ἀποτελοῦν καὶ αἱ κληρουχίαι τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ ταύτας ἔχομεν ἀναγκαστικὴν ἐγκατάστασιν ὥρισμένου ἀριθμοῦ κατοίκων ἐν κατακτηθείσῃ ἢ ἀπελευθερωθείσῃ γῇ διὰ

1. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 701, 710, 712. Fustel de Coulanges, ἔ.ἄ., σ. 261-262. Παγκόσμιος Ιστορία Ἐλευθερουδάκη, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 383, 422.

2. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 702.

διανομῆς κλήρου γῆς εἰς αὐτούς, ἀφιερουμένου τοῦ ^{1/5} τῆς γῆς εἰς τοὺς πατρώους θεούς. Καὶ οἱ κληροῦχοι αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὴν στρατιωτικὴν προφυλακὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κράτους. Ὁμως ὑπάρχει μία βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ κληρουχίας καὶ ἀποικίας. Ἡ ἀποικία εἶναι αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς δὲν ἔχουν πολιτικὰ δικαιώματα εἰς τὴν μητρόπολιν. Ἀντιθέτως τῆς κληρουχίας οἱ κάτοικοι δὲν παύουν νὰ εἶναι πολῖται τῶν Ἀθηνῶν, διατηροῦντες τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Διὰ τῶν κληρουχιῶν ἐνισχύεται οὐ μόνον ὁ ἐπεκτατισμὸς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀρχιτεκτονεῖται ὁ ἔξαθηναϊσμὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ πανελληνισμὸς αὐτῆς¹. Ὁ Περικλῆς δὲ εἰς τὸν ἐπιτάφιον λέγει: «μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐ δῆ τοι ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα, [καὶ] οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὁμήρου ἐπαινέτου οὔτε ὅστις ἔπεισι μὲν τὸ αὐτίκα τέρψει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἡ ἀλήθεια βλάψει, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι, πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κάγαθῶν ἀίδια ἔυγκατοικίσαντες» (Θουκ. II, 41,4).

Τρεῖς μεγάλοι ποιηταὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐπύρωσαν τὴν πανελλήνιον ἰδέαν. Ὁ Ὁμηρος, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος. Οἱ ἀοιδοί, οἱ ρωψοδοὶ καὶ ὁ Ὁμηρος διεκήρυξαν τὸ μεγαλεῖον τῶν βασιλικῶν οἴκων τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Προβάλλονται οὗτοι ως πρότυπα εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πάμπολοι μεταγενέστεροι Ἐλληνες ἡγήτορες φιλοδοξοῦν νὰ ὁμοιωθοῦν πρὸς αὐτούς. Καὶ οὕτω ὁ Ὁμηρος «τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκε» κατὰ τὸν Πλάτωνα². Ὁ Ὁμηρος εἶναι ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὁδύσσεια διὰ τοὺς Ἐλληνας εἶναι ὅ,τι διὰ τοὺς Ρωμαίους ἡ δωδεκάδελτος.

Τὸ ἔπος κατέστη τὸ ἐθνεγερτήριον σάλπισμα τῆς καθολικότητος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ὁ δὲ Ὁμηρος ὑποθηκοφυλακεῖον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως³.

Ο Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ὑμνήσας τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, διεκοίνωσε ταύτας εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα καὶ μετέβαλε εἰς πανελλήνιον ἰδέαν καὶ ἐθνικὸν ἀγαθόν⁴. Τὸ συμφιλιωτικὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἔργον τῶν δύο τούτων ποιητῶν ἐπηγένησεν ὁ Πίνδαρος, ὁ ὄποιος περιερχόμενος

1. Κ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 181. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 682, 685. Beugts on, ἔ.ἀ., σ. 199.

2. Πλάτωνος Πολιτεία 10, 606, c.

3. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 115-116. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 158-159.

4. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 352-353, 369. W. Christopher, Ἰστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, μετάφραστις Λ. Κώνστα, Ἀθῆναι 1900, τ. 1, σ. 297. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 41, 51.

μητροπολιτικήν καὶ ἀποικιακήν Ἑλλάδα ὑμεῖ τὸ ὅμαιμον, ὁμόγλωσσον καὶ ὁμότροπον¹. Γράφει δὲ (Πυθ. Χ, 1-4):

'Ολβία Λακεδαίμων,
μάκαιρα Θεσσαλία. πατρὸς δ'
ἀμφοτέρωις ἐξ ἐνὸς
ἀριστομάχον γένος Ἡρακλέος βασιλεύει.

Ο Θαλῆς ὁ Μιλήσιος εἶχε παρωθήσει πάσας τὰς πόλεις τῆς Ἰωνίας νὰ ἀποτελέσουν μίαν πολιτείαν, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν ἐπιτυχῶς κατά τε τῶν Λυδῶν καὶ Περσῶν, ως γράφει ὁ Ἡρόδοτος (Ι, 170, 5-12): «Αὕτη μὲν Βίαντος τοῦ Πριηνέος γνώμη ἐπὶ διεφθαρμένοισι Ἰωσι γενομένη, χρηστὴ δὲ καὶ πρὶν ἡ διαφθαρῆναι Ἰωνίην Θαλέω ἀνδρὸς Μιλησίου ἐγένετο, τὸ ἀνέκαθεν γένος ἐόντος Φοίνικος, δις ἐκέλευε ἐν βουλευτήριον Ἰωνας ἐκτῆσθαι, τὸ δὲ εἶναι ἐν Τέφ (Τέων γάρ μέσον εἶναι Ἰωνίης), τὰς δ' ἄλλας πόλιας οἰκεομένας μηδὲν ἡσσον νομίζεσθαι κατά περ εἰ δῆμοι εἴεν».

Τὸ πανελλήνιον ἔργον τῶν τεσσάρων τούτων πνευματικῶν ἀνδρῶν ἐσυνέχισαν οἱ τρεῖς ἀρχαῖοι Ἑλληνες τραγικοί, οἱ όποιοι συνθέσαντες τὸν πνευματικὸν ἔξονα Πέλλα-Ἀθῆναι-Συρακοῦσαι κατέστησαν τὰς τρεῖς ταύτας πόλεις ὅρμητήρια ἔθνικῶν ἐξορμήσεων ἐπὶ πανελληνίου πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς κλίμακος. Μετέφερον τὴν ἰδέαν τοῦ συνανήκειν ἐκ τοῦ ὕμνου εἰς τὸ θέατρον. Ἡρμήνευσαν ἐπὶ σκηνῆς τὰ γεγονότα τοῦ τρωϊκοῦ, ἀργοναυτικοῦ καὶ θηβαϊκοῦ κύκλου καὶ ἔκριναν καὶ ἀπεθέωσαν τὰς ἀρετὰς τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, συντεταγμένης ὑπὸ θεῶν, ἡρώων καὶ φιλοσόφων. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ποιηταί, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενοι, διεκήρυξαν κατὰ προτεραιότητα εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας τὴν πανελλήνιον ἰδέαν, ὅπως ὁ Διονύσιος Σολωμὸς εἰς τοὺς Νεοέλληνας τὴν ἐλευθερίαν². Ο Αἰσχύλος εἰς τοὺς Πέρσας (στίχ. 402-405) γράφει:

ὢ παιδες Ἑλλήνων ἵτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παιδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῷων ἔδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.

Ο Εὐριπίδης Ἰδιαιτέρως, γέννημα τῶν χρόνων τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος, ἔζησε τὰς μεγαλυτέρας πνευματικάς καὶ ὑλικάς μεταπτώσεις τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Διεῖδε ποῦ εὑρίσκεται ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος. Ἡ μετάβασίς του εἰς τὴν

1. Κ. Παπαρρήγοπούλον, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 140. W. Christ, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 312. Παγκόσμιος Ἰστορία Ἐλευθερουδάκη, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 434, 444. Ι. Παπασταύρον, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 61.

2. Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», τ. 17, ἄρθρ. «τραγῳδία».

Πέλλαν ἐπισημαίνει τὴν σκέψιν του αὐτήν¹, ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχειαν τῆς πανελλήνιου ιδέας ἐπὶ Φιλίππου καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Συγκεκριμένως ό Εύριπίδης μετέφερεν εἰς Πέλλαν τὸ πνεῦμα τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ πανελλήνισμοῦ. Ὡς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς σκέψεως τοῦ Εύριπίδου εὑρίσκομεν τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεχθὲν (Ἴφιγ. ἐν Αὐλ. στίχ. 1.400) «Βαρβάρων δὲ Ἑλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους, μῆτερ, Ἑλλήνων: τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οὐ δ' ἐλεύθεροι».

‘Υπό πανελληνίου πνεύματος διακατείχετο καὶ ὁ σοφιστὴς Γοργίας ὁ Λεοντῖνος. Διὰ τοῦ «Ολυμπιακοῦ» του λόγου φέρεται πρόδρομος τῆς πανελληνίου ιδέας τοῦ Ἰσοκράτους. Γράφει δὲ ὁ Φλάβιος Φιλόστρατος (Γοργ. II, 493): «Ἐμπρέπων δὲ καὶ ταῖς τῶν Ἑλλήνων πανηγύρεσι τὸν μὲν λόγον τὸν Πυθικὸν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ἥχησεν, ἐφ’ οὐ καὶ χρυσοῦς ἀνετέθη, ἐν τῷ τοῦ Πυθίου ιερῷ, ὁ δὲ Ὀλυμπικὸς λόγος ὑπὲρ τοῦ μεγίστου αὐτῷ ἐποιεύθη· στασιάζουσαν γάρ τὴν Ἑλλάδα ὄρῶν ὄμονοίας ξύμβουλος αὐτοῖς ἐγένετο τρέπων ἐπὶ τοὺς βαρβάρους καὶ πείθων ἄθλα ποιεῖσθαι τῶν ὅπλων μὴ τὰς ἀλλήλων πόλεις, ἀλλὰ τὴν τῶν βαρβάρων χώραν. Ὁ δὲ ἐπιτάφιος, ὃν διῆλθεν Ἀθήνησιν, εἱρηται μὲν ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων πεσούσιν, οὓς Ἀθηναῖοι δημοσίᾳ ξὺν ἐπαίνοις ἔθαψαν, σοφίᾳ δὲ ὑπερβαλλούσῃ ξύγκειται, παροξύνων τε γάρ τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ Μήδους τε καὶ Πέρσας καὶ τὸν αὐτὸν νοῦν τῷ Ὀλυμπικῷ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ δόμονοίας μὲν τῆς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας οὐδὲν διῆλθεν, ἐπειδὴ πρὸς Ἀθηναίους ἦν ἀρχῆς ἐρῶντας, ἦν οὐκ ἦν κτήσασθαι μὴ τὸ δραστήριον αἰρουμένους, ἐνδιέτριψε δὲ τοῖς τῶν Μηδικῶν τροπαίων ἐπαίνοις, ἐνδεικνύμενος αὐτοῖς, ὅτι τὰ μὲν κατὰ τῷ νόμῳ βαρβάρων τρόπαια ὅμοιαν τοῖς τρόπαιοις τοῖς τῶν Ελλήνων ήν².

‘Ο ρήτωρ Λυσίας ἐκφωνῶν τὸν Ὀλυμπιακόν του λόγον τῷ 384 π.Χ. ἐνώπιον τῶν πανελλήνων (7) λέγει: «Θαυμάζω δὲ Λακεδαιμονίους πάντων μάλιστα, τίνι ποτὲ γνώμῃ χρώμενοι καιομένην τὴν Ἑλλάδα περιορῶσιν, ἥγεμόνες ὅντες τῶν Ἑλλήνων». Ἐν ἀλλαις λέξεσι καλεῖ τὴν Σπάρτην νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πανελληγίου ιδέας.

Οικείωσιν πρὸς τὴν πανελλήνιον ιδέαν ἔχει ὑποστῆ καὶ ὁ Πλάτων, δοτις γράφει (Πολιτεία Ε, 470c): «Ἐλληνας μὲν ἄρα βαρβάροις καὶ βαρβάρους Ἐλλησι πολεμεῖν μαχομένους τε φήσομεν καὶ πολεμίους φύσει εἰναι, καὶ πόλεμον τὴν ἔχθραν ταῦτην κλητέον: "Ἐλληνας δὲ" Ἐλλησιν, δια τι

1. Ε. Κουρτίον, ἔ.ἀ., τ. 4, σ. 108. Βλ. J. Be洛ch, Griechische Geschichte, Berlin-Leipzig 1922, III², 1, σ. 521. Bentzon, ἔ.ἀ., 2, σ. 287, 297. Δ. Κανατσούλη, 'Ο Αργέλαος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Θεσπαλονίκη 1948, σ. 98-101.

2. Ι. Παπασταύρου σ. Ξ.ά., τ. 2, σ. 221-222. X. Νάλτσα, Φίλιππος Β' ὁ Μακεδόνας, δόμος ὁ ἐνοπής τῶν Ἑλλήνων. Θεσσαλονίκη 1970, σ. 142.

τοιοῦτο δρῶσι, φύσει μὲν φίλους εἶναι, νοσεῖν δ' ἐν τῷ τοιούτῳ τὴν Ἑλλάδα καὶ στασιάζειν, καὶ στάσιν τὴν τοιαύτην ἔχθραν κλητέον».

Εἰς τὸν Μενέξενον (κεφ. IX) γράφει πάλιν: «ὅθεν δὴ ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τεθραμμένοι οἱ τῶνδε πατέρες καὶ ἡμέτεροι καὶ αὐτοὶ οὗτοι, καὶ καλῶς φύντες, πολλὰ δὴ καὶ καλὰ ἔργα ἀπεφήναντο εἰς πάντας ἀνθρώπους καὶ ιδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, οἰόμενοι δεῖν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ "Ἐλλησιν ὑπὲρ Ἑλλήνων μάχεσθαι καὶ βαρβάροις ὑπὲρ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων».

Ύπερπληρωμένος ἀπὸ τὸ πανελλήνιον πνεῦμα περισσότερον παντὸς ἄλλου πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἥτο δὲ Ἰσοκράτης. Οὗτος ἐκήρυττεν οὐ μόνον τὴν ἔνωσιν τῶν πανελλήνων, ἀλλὰ καὶ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν ὡς χρέος αὐτῶν. Καθεώρα τὸ τεῖχος, τὸ χωρίζον τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, οὐ μόνον διὰ φυλετικοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους πνευματικοὺς καὶ παιδευτικούς. Δι' αὐτὸν καὶ γράφει (Ισοκρ. Πανηγ. 50): «Τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασι, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον "Ἐλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας».

Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἰσοκράτους συνίστατο εἰς τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐλληνίδων πόλεων, συνέχισιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀποικισμοῦ, παγκόσμιον διάδοσιν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ λύσιν τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ περσικοῦ κράτους καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν Περσίᾳ ἀπὸ Σινώπης μέχρι Κιλικίας τοῦ πλεονάζοντος ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ιδίᾳ τῶν πενομένων καὶ πλανωμένων. Γράφει δὲ ὁ Ἰσοκράτης (Φίλιππος 120-121): «ποίαν τινὰ χρὴ προσδοκᾶν περὶ σοῦ γνώμην ἅπαντας ἔξειν, ἦν ἔργῳ ταῦτα πράξης, καὶ μάλιστα μὲν πειραθῆς ὅλην τὴν βασιλείαν ἀνελεῖν, εἰ δὲ μή, χώραν ὅτι πλείστην ἀφορίσασθαι καὶ διαλαβεῖν τὴν Ἀσίαν, ὡς λέγουσί τινες, ἀπὸ Κιλικίας μέχρι Σινώπης, πρὸς δὲ τούτοις κτίσαι πόλεις ἐπὶ τούτῳ τῷ τόπῳ καὶ κατοικίσαι τοὺς νῦν πλανωμένους δι' ἔνδειαν τῶν καθ' ἡμέραν καὶ λυμαίνομένους οἵς ἂν ἐντύχωσιν. Οὓς εὶ μὴ παύσομεν ἀθροιζομένους βίον αὐτοῖς ἱκανὸν πορίσαντες, λήσουσιν ἡμᾶς τοσοῦτοι γενόμενοι τὸ πλῆθος ὃστε μηδὲν ἥττον αὐτοὺς εἶναι φοβεροὺς τοῖς Ἑλλησιν ἢ τοῖς βαρβάροις· ὃν οὐδεμίαν ποιούμεθα πρόνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν κοινὸν φόβον καὶ κίνδυνον ἀπασιν ἡμῖν αὐξανόμενον».

Καὶ διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀνωτέρω σκοπῶν ἐστράφη πρὸς τὸν Διονύσιον τὸν πρεσβύτερον τῶν Συρακουσῶν, τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀρχιδαμον, τὸν ταγὸν τῶν Φερῶν Ιάσονα, τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων Τιμόθεον, τὸν βασιλέα τῆς Σαλαμίνος τῆς Κύπρου Εὐαγόραν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικοκλέα καὶ τέλος πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ Ἰσοκράτης

ἐπεζήτει ἄνδρα δυνάμενον διὰ σθεναρᾶς χειρὸς νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἑλληνας. Καὶ διὰ τοῦτο μετεβίβαζε τὴν ὑλοποίησιν τῶν ἰδεῶν του ἀπὸ τοῦ ἐνὸς Ἑλλῆνος ἡγέτου εἰς τὸν ἄλλον. Ἐθεώρει δὲ τὰς δημοκρατουμένας πόλεις ἀνικάνους νὰ ἐπιτύχωσι τοῦτο διὰ τὰ ἐγγενῆ μειονεκτήματα τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς πόλεως-κράτους. Εἶχε δυσπιστίαν πρὸς τὴν ιδίαν αὐτοῦ πόλιν καὶ τὸ μέλλον αὐτῆς¹.

Τὰς ιδέας του ταύτας διαχέει εἰς δόλα του τὰ ἔργα, κυρίως ὅμως ἐκθέτει ταύτας εἰς τὸν Πανηγυρικόν. Γράφει δὲ σχετικῶς (Ίσοκρ. Πανηγ. 187): «Αὐτοὺς οὖν χρὴ συνδιορᾶν, ὅσης ἀν εὐδαιμονίας τύχοιμεν, εἰ τὸν μὲν πόλεμον τὸν νῦν ὄντα περὶ ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἡπειρώτας ποιησαίμεθα, τὴν δὲ εὐδαιμονίαν τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διακομίσαιμεν, καὶ μὴ μόνον ἀκροατὰς γενομένους ἀπελθεῖν, ἀλλὰ τοὺς μὲν πράττειν δυναμένους παρακαλοῦντας ἀλλήλους πειρᾶσθαι διαλλάττειν τὴν τε πόλιν τὴν ἡμετέραν καὶ τὴν Λακεδαιμονίων».

Παρακαλεῖ δὲ ὁ Ίσοκράτης τὸν Φίλιππον νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ὁμόνοιαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κυρίως μεταξὺ Ἀργους, Σπάρτης, Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν, δόποτε τὸ παράδειγμα αὐτῶν θὰ ἀκολουθήσουν καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις, καὶ νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, εὐκοιλοπολεμήτου, μεμισημένου καὶ καταπεφρονημένου ὄντος τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Γράφει δὲ εἰς τὸν πρὸς Φίλιππον λόγον του (παρ. 154): «Ἡ γὰρ ταῦτα πράττης, ἀπαντές σοι χάριν ἔξουσιν, οἱ μὲν Ἑλληνες ὑπὲρ ὃν ἀν εὑ πάσχωσι, Μακεδόνες δὲ ἦν βασιλικῶς ἀλλὰ μὴ τυραννικῶς αὐτῶν ἐπιστατῆς, τὸ δὲ τῶν ἄλλων γένος, ἥν διὰ σὲ βαρβαρικῆς δεσποτείας ἀπαλλαγέντες ἐλληνικῆς ἐπιμελείας τύχωσιν».

Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι ὁ Ίσοκράτης προήσπιζε μόνον θεωρητικῶς τὸ πανελλήνιον πνεῦμα, χωρὶς νὰ ἀναμιχθῇ ἐνεργῶς εἰς τὴν πολιτικήν. Θεωρητικῶς ὑπερημύνοντο τῆς πανελλήνιου ιδέας καὶ οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ρήτορες, κυρίως ὅμως οἱ σοφισταί, οἵτινες ἀνέστιοι ὄντες καὶ ἀνεπτηρέαστοι ἀπὸ τὴν πόλιν-κράτος (οἱ Ἑλληνες ζοῦν διὰ τὴν πόλιν-κράτος καὶ μέσῳ αὐτῆς ἐπιδιώκουν τὴν εὐτυχίαν των) ἔβλεπον ὅτι συμφέρει εἰς ἑαυτούς καὶ τὴν Ἑλλάδα τὸ πανελλήνιον πνεῦμα².

Συνεπῶς ίδεολογικῶς ἡ πανελλήνιος ιδέα ἡτο διάχυτος εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Οἱ πλεῖστοι ὅμως τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ἡ δὲν εἶχον τὴν τόλμην νὰ ἐπιβάλουν ταύτην ἡ δὲν συνέφερεν αὐτοῖς πολιτικῶς. Ἐκτὸς δὲ τούτου εἶναι ἀδύνατον μία εὐρεῖα ιδέα νὰ συλληφθῇ κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν πολιτι-

1. E. Κονρτίου, ἔ.ἄ., τ. 5, σ. 206-207. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 222-223.
Χρ. Νάλτσα, ἔ.ἄ., σ. 143-169.

2. E. Κονρτίου, ἔ.ἄ., τ. 5, σ. 266. Παγκόσμιος Ιστορία Ἐλευθερουδάκη, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 466. Bengtson, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 246.

κῶν καὶ στρατιωτικῶν ἡγετῶν. Τὰς εὐρείας ἰδέας συλλαμβάνουν καὶ κηρύσσουν οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι. Ὁ ρήτωρ Ἀλκιδάμας λέγει (*Ἀριστ. ρητορ. II*, 23, 1.398b): «Καὶ Θήβησιν ἂμα οἱ προστάται φιλόσοφοι ἐγένοντο καὶ εὐδαιμόνησεν ἡ πόλις». Ὁ δὲ Πλάτων (*Πολιτεία E*, 473d) λέγει, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἡ πολιτεία εὐτυχοῦν «ἐάν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἴκανῶς».

Τελευταῖς χρονικᾶς εἰς τὸν κατάλογον τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος ἔρχεται ὁ Ἀριστοτέλης. Οὗτος συνήνωσεν ἐν τῇ διανοίᾳ του καὶ ἐν τῷ προσώπῳ του πᾶσαν γνῶσιν καὶ Ἐπιστήμην. Ὅπερέβη εἰς καθολικότητα σκέψεως πάντας καὶ ἐδημιούργησε τὸ καθολικὸν κράτος τοῦ πνεύματος. Ἡτο πανεπιστήμων καὶ πάνσοφος συγχρόνως. Ἐλάμβανε τὰ πορίσματα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐκ τούτων ἐδημιούργει ἑνιαίαν περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίαν, τὴν Ἀριστοτέλειον φιλοσοφίαν, ἥτις καὶ σήμερον παραμένει ἄρχουσα ἐν πολλοῖς ἢ κατέστη ἐν τοῖς μετά τοῦτον χρόνοις ἡ βάσις τῆς φιλοσοφίας. «Οπως τὴν ἐπιστήμην ὑπῆγεν ὑπὸ τὴν φιλοσοφίαν, οὕτω καὶ τὰς ἐλληνίδας πόλεις ἐθεώρει ἐν τῷ συνόλῳ των, καθεώρα τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, τὸν ἐλληνισμόν. Ἐξετίμα τὴν πολιτιστικὴν καὶ μορφωτικὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἔναντι τῶν βαρβάρων. Συνακόλουθος πρὸς τὴν πνευματικὴν κοσμοθεωρίαν του, πολιτικῶς γίνεται κήρυξ τῆς πανελληνίου ἰδέας καὶ τῆς ἐνοποιήσεως τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο καὶ γράφει (*Πολιτικὰ Z*, 7, 1, 1.327b). «Τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος ὕσπερ μεσεύει κατὰ τοὺς τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει. Καὶ γάρ ἔνθυμον καὶ διανοητικόν ἔστιν διόπερ ἐλεύθερόν τε διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων, μιᾶς τυγχάνον πολιτείας»¹.

Ἡ πολιτικὴ νοοτροπία τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἀφίσταται τῆς τοιαύτης τῶν Μακεδόνων ἄτε καταγομένου ἐκ Σταγείρων τῆς Χαλκιδικῆς. Καλύτερον θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Χαλκιδικὴ εὑρίσκεται μεταξὺ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, τῆς δμοσπονδίας καὶ τῆς μοναρχίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου προέκρινεν ὡς δργανὸν τῆς πανελληνίου πολιτικῆς τὴν μεσότητα μεταξὺ μοναρχίας καὶ δμοσπονδίας, τὴν διευθυνομένην δμοσπονδίαν, ὑπὸ τὸν κράτιστον ἡγήτορα. Καὶ ὡς τοιοῦτον εὔρε τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν ὅποῖον ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ὁ Φίλιππος. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐνσταλάζει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεαροῦ μαθητοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς ὑπεραθηναϊκὰς καὶ πανελληνίους ἰδέας του, προσδιορίζει τοὺς δρίζοντας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐξικνουμένους πέραν τῆς Μεσογείου Θαλάσσης καὶ μέχρι τῆς ἐστίας τοῦ Περσικοῦ κράτους².

1. Ε. Κουρτίον, ἔ.ἀ., τ. 5, σ. 593-595. 2. Παπαύρον, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 382.

2. Δ. Κανατσούλη, 'Ο Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Χριστιανισμός, «Μακεδονικά», τ. 7 (1967), σ. 4.

‘Ο Φίλιππος προέκρινε τὸν Ἀριστοτέλην ώς διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεωρεῖτο ἡ μεγαλυτέρα διάνοια τῆς ἐποχῆς του, ώς γράφει καὶ ὁ Πλούταρχος (Ἀλεξ. 7, 2): «Μετεπέμψατο (Φίλιππος) τῶν φιλοσόφων τὸν ἐνδοξότατον καὶ λογιώτατον Ἀριστοτέλην, καλὰ καὶ πρέποντα διδασκάλια τελέσας αὐτῷ». Δεύτερον διότι ἥθελε νῦν προσοικειωθῆ τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, ἀσπαζόμενος τὸν κοινὸν πόθον αὐτῶν, τὴν πανελλήνιον ίδεαν, ἣτις ἀπετέλει τὸ κυρίως ἐνωτικὸν σημεῖον τῶν πανελλήνων¹. Ἀριστοτέλης καὶ πανελλήνιος ίδεα ἥσαν δύο τεράστιοι φάροι, καταυγάζοντες τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἥγετας αὐτῆς. Καὶ οἵ δύο ἀποκαλύπτονταν διὰ τοῦ φωτός των πρῶτον ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι ὁ προμαχὸν τῆς Ἑλλάδος, ώς τονίζει μεταγενεστέρως ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος γράφων (IX, 35, 3): «αἰεὶ ποτ’ ἀν ἐνμεγάλοις ἦν κινδύνοις τὰ κατὰ τοὺς Ἑλληνας, εἰ μὴ Μακεδόνας εἰχομεν πρόφραγμα» καὶ (§2) «τίνος καὶ πηλίκης δεῖ τιμῆς ἀξιοῦσθαι Μακεδόνας, οἵ τὸν πλειόν τοῦ βίου χρόνον οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλείας;». Δεύτερον ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιζήσῃ ἄνευ τῆς στενῆς ἐπαφῆς καὶ κοινῆς πολιτικῆς μετὰ τῆς Νοτίου Ἑλλάδος².

Ο Ἀριστοτέλης διὰ τῶν πολιτικῶν του ἀνέλυσε τὰ διάφορα εἰδη τῶν πολιτευμάτων. Ἐξῆντε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ μειονεκτήματα καὶ καθώρισε τὰς παρεκβάσεις αὐτῶν. Ἐπεσήμανε τὰς ἀδυναμίας τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Διείδε τὰ φθοροποιὰ αἵτια τῆς διαμάχης αὐτῶν. Καὶ ἐπιγραμματικῶς ἐτόνισεν (Πολιτικ. Η, 4, 1.328a) «“Οθεν εἴρηται «χαλεποὶ πόλεμοι γάρ ἀδελφῶν» καὶ «οἵ τοι πέρα στέρξαντες, οἵδε καὶ πέρα μισοῦσιν».

β. Πολιτικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς πανελληνίου ίδεας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Τὴν πανελλήνιον ίδεαν διαβλέπομεν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν, ἡ ὅποια ἐγένετο πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ο πυρὴν τῆς ἀληθείας τοῦ μύθου τούτου εἶναι ὅτι οἱ Ἑλληνες ἀποδύνονται εἰς θαλασσοπορίας ἀνὰ τὸ Αἴγαιον, ἀψηφοῦντες τοὺς κινδύνους καὶ τὰς περὶ Συμπληγάδων πετρῶν, Κίρκης, Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως παραδόσεις. Τοὺς μαγνητίζει τὸ κέρδος καὶ τὸ φιλαπόδημον, ἡ ἐμπορία καὶ ἡ θεωρία. Τὸ μετάλλευμα δὲ τοῦ χρυσοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὸ χρυσόμαλλον δέρας, ἥτο ἐπικερδής ἐπιχείρησις καὶ τούτο εὑρίσκετο ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὴν Κολχίδα. Συγχρόνως δὲ καὶ ἡ ἀποκισις τῶν μερῶν αὐτῶν δημιουργεῖ ἐπικίνδυνα προβλήματα, τὰ ὅποια μόνον ἥρωες, ἀποφασιστικοί καὶ ριψοκίνδυνοι ἄνδρες, τολμηροὶ θαλασσοπόροι

1. Δ. Κανατσούλη, ‘Ο Ἀλέξανδρος κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 2-3.

2. Δ. Κανατσούλη, ‘Ο Ἀλέξανδρος κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 3.

καὶ ἔξερευνηταί, εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσουν. Καὶ ώς τοιοῦτοι φέρονται οἱ πρῶτοι τῶν γενῶν τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος, πεντήκοντα ἢ ἔξήκοντα τὸν ἀριθμόν, οἱ δόποιοι διὰ τῆς Ἀργοῦς καθυπέταξαν τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς λαούς, τῶν δοποίων οἱ θεοὶ ἥδοντο ἢ ἔξευμενίζοντο δι' ἀνθρωποθυσιῶν¹. Ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν Ὁμηρον καὶ Ἡσίοδον. Ὁ Ὁμηρος γράφει (Ὀδύσσ., μ, στίχ. 69-70):

*Οἴη δὴ κείνη γε παρέπλω ποντοπόρος νηῦς,
Ἄργῳ πᾶσι μέλουσα, παρ' Αἴγυταο πλέονσα.*

·Ο Ἡσίοδος εἰς τὴν Θεογονίαν (στίχ. 992-999) γράφει:

*Κούρην δ' Αἴγυταο διοτρεφέος βασιλῆος
Αἰσονίδης βούλῃσι θεῶν ἀειγενετάων
ῆγε παρ' Αἴγυτεω, τελέσας στονόεντας ἀέθλους,
τοὺς πολλοὺς ἐπέτελλε μέγας βασιλεὺς ὑπερήνωρ,
ὑβριστὴς Πελίης καὶ ἀτάσθαλος, ὀρθομοεργός.
Τοὺς τελέσας ἐξ Ἰωλκὸν ἀφίκετο, πολλὰ μογῆσας,
ἀκείνης ἐπὶ τηδὶς ἄγων ἐλικώπιδα κούρην
Αἰσονίδης, καὶ μιν θαλεοτὴν ποιήσατ' ἄκοιτιν.*

Τὴν πανελλήνιον ἰδέαν ὑπὸ πληρεστέραν μορφὴν καὶ ἔκτυπον ὑπόστασιν συναντῶμεν εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Ἐκεῖ δὲν συναγείρονται μόνον οἱ βασιλεῖς καὶ κοσμήτορες λαῶν πρὸς κοινὸν σκοπόν, ἀλλὰ συμμετέχουν καὶ πολεμισταὶ καὶ πλοῖα. Εἶναι μία πανελλήνιος ἐκστρατεία. Πρὸς τοῦτο συνῆλθον ἐν τῷ Ἡραίῳ τοῦ Ἀργοῦς οἱ ἡγεμόνες τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔξελεξαν ἀρχιστράτηγον τὸν Ἀτρείδην Ἀγαμέμνονα, ἡγεμόνα τοῦ ἴσχυροτέρου κράτους. Ἡ πίεσις τῶν Δωριέων, τὸ φιλαπόδημον τῶν Ἀχαιῶν, η δίψα τοῦ εὐκόλου κέρδους, τὸ εὔφορον τοῦ ἐδάφους τῆς Μικρασιατικῆς παραλίας, τὸ προσοδοφόρον τῶν στενῶν τοῦ Ἐλλησπόντου καὶ ἡ ἔξουδετέρωσις τῆς ὑπὸ τῶν Τρώων ἐνεργουμένης πειρατείας συγκεντρώνει τοὺς Ἐλληνας εἰς τὴν Αὐλίδα τῆς Βοιωτίας πρὸς κατάκτησιν τῆς Τροίας². Διαφαίνονται εἰς τὴν ώς ἄνω πανελλήνιον ἰδέαν ὁ κίνδυνος τῆς φιλοπρωτίας, ὅστις δλίγον ἔλειψε νὰ διδηγήσῃ εἰς καταστροφὴν τοὺς Ἐλληνας, συνεπείᾳ τῆς μήνιος τοῦ Ἀχιλλέως ἐναντίον τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Αἴαντος πρὸς τὸν Ὅδυσσέα, καὶ τὸ ἀγαθὸν τῆς δμονοίας, ἥτις μετὰ τὴν συνδιαλλαγὴν Ἀχιλλέως καὶ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως ἐκ μέρους τοῦ Ὅδυσ-

1. Κ. Π α π α ρρηγοπούλον, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 14. Ε. Κ ουρτίον, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 89. G. G lo t z, Histoire Grecque, Paris 1925, τ. I, σ. 82-83. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν «Ἑλίου», τ. 3, ἄρθρ. «Ἀργοναῦται». Ἱ. Π α π α σταύρον, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 124.

2. Ε. Κ ουρτίον, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 184-186. Ἱ. Π α π α σταύρον, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 124-126. «Πάπυρος-Λαρούς», τ. 12, ἄρθρ. «Τρωϊκὸς πόλεμος».

σέως τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Αἰαντος ὁδηγεῖ εἰς νίκην τοὺς Ἑλληνας, σωριαζομένης εἰς ἐρείπια τῆς Τροίας. Ὁ δὲ Θουκυδίδης (I, 10, 3) γράφει: «Νομίζειν δὲ τὴν στρατείαν ἐκείνην μεγίστην μὲν γενέσθαι τῶν πρὸ αὐτῆς, λειπομένην δὲ τῶν νῦν» καὶ ἔτι κατωτέρῳ (I, 10, 5) «πρὸς τὰς μεγίστας δ’ οὖν καὶ ἐλαχίστας ναῦς τὸ μέσον σκοποῦντι οὐ πολλοὶ φαίνονται ἐλθόντες, ὡς ἀπὸ πάστης τῆς Ἑλλάδος κοινῇ πεμπόμενοι».

Τόσον ἡ Τρωϊκὴ ἐκστρατεία, ὅσον καὶ ἡ Ἀργοναυτική, ἐξῆψαν τὰ πνεύματα γενεῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τοῦ Ὄμηρου συνετάχθη ὁ πρῶτος Ἑλληνισμός, ὁ πόθος τῶν Ἑλλήνων πρὸς πολιτικὴν ἔνωσιν καὶ ἡ ἰδέα τοῦ συνανήκειν. Κάλλιστα δὲ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ τὸ λεχθὲν δτι «ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὸν "Υφασιν ποταμὸν τῶν Ἰνδιῶν συνεπλήρωσεν δτι ἥρχισεν ὁ Ἀγαμέμνων εἰς τὴν Τροίαν».

«Ἄν λάβωμεν ὑπὸ ὅψιν δτι βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνότητος δὲν εἶναι μόνον τὸ ὅμαιμον καὶ ὅμογλωσσον, ἀλλὰ καὶ οἱ κοινοὶ ἀγῶνες, ἡ κοινὴ ἱστορία, οἱ κοινοὶ θρῦλοι καὶ παραδόσεις, ἀσφαλῶς ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος καὶ ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ἐσφυρηλάτησαν δεσμοὺς ἐθνότητος εἰς τοὺς Ἑλληνας. Οἱ κοινοὶ αὐτοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἔγιναν ἀντικείμενον μελέτης καὶ διαδόσεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, καταστησάντων τὴν πατρικὴν κληρονομίαν ἀνεξάντλητον κεφάλαιον πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς δημιουργίας.

Τὸ 500 π.Χ. συγκαλοῦν οἱ Ἑλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸ Πανιώνιον συνέδριον¹, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ὑποδούλωσιν· καὶ γράφει ὁ Ἡρόδοτος (I, 148): «Τὸ δὲ Πανιώνιον ἐστὶ τῆς Μυκάλης χῶρος ἵρος, πρὸς ἄρκτον τετραμένος, κοινῇ ἔξαραιρημένος ὑπὸ Ἰώνων Ποσειδέωνι Ἐλικωνίῳ· ἡ δὲ Μυκάλη ἐστὶ τῆς ἡπείρου ἀκρη πρὸς ζέφυρον ἄνεμον κατήκουσα Σάμῳ, ἐξ τὴν συλλεγόμενοι ἀπὸ τῶν πολίων Ἰωνες ἄγεσκον δρτήν, τῇ ἔθεντο οὕνομα Πανιώνια».

Ἡ Ἰωνικὴ ἐπανάστασις ἀποτελεῖ καὶ αὕτη ὑλοποίησιν τῆς πανελλήνιου ἰδέας. Ἀπεδέχθησαν μετ’ ἐνθουσιασμοῦ ταύτην πᾶσαι αἱ Ἰωνικαὶ καὶ Αἰολικαὶ πόλεις μὲ πρωτοπόρον τὴν Μίλητον. Ἐξήτησαν δὲ πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος, ἀσχέτως ἀν προσέφερον βοήθειαν μόνον αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἐρέτρια. Αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς ἀποτελεῖ πολιτικὴν ἐκδήλωσιν τῆς πανελλήνιου ἰδέας. Ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ἐν τῷ περὶ τῆς μά-

1. Πανιώνιον ἐκλήθη ἡ συνένωσις δώδεκα Ἰωνικῶν πόλεων διὰ συμμαχίας μὲ ἔδραν τὸ ιερὸν τοῦ Ἐλικωνίου Ποσειδῶνος, ἔνθα καὶ ἄλσος, κείμενον ἐν τῷ ἀκρωτηρίῳ τῆς Μυκάλης. H. Bengtson, Φιλόξενος ὁ Μακεδών, ein Beitrag zur Verwaltungsgeschichte «Ioniens» insbesondere im Alexanderreich «Philologus», τ. 92 (1937) σ. 130. V. Ehrenberg ἔ.α., τ. I, σ. 83. J. A. O. Larsen, Representative Government in Greek and Roman History, Berkeley-Los Angeles 1955, σ. 27 κ.ε.

χης τοῦ Μαραθῶνος ἐπιγράμματι αὐτοῦ (Anth lyr. XI, 88 (90)) γράφει:

‘Ελλήρων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μίδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

Διὰ τῶν στίχων τούτων δηλοῦται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολέμησαν ὑπὲρ συμπάσης τῆς Ἐλλάδος ὡς πρόμαχοι τῶν Ἐλλήνων. Ἐθεώρουν ως δεδομένον τὸ ἡνωμένον ὀλοκλήρου τῆς Ἐλλάδος καὶ ἔδει νὰ ἀγωνισθοῦν κατ’ ἡθικὸν δεσμὸν καὶ χρέος ὑπὲρ ἀπάντων τῶν Ἐλλήνων. Δὲν νομίζω δὲ ὅτι ἡ ἐξ εἴκοσι πλοίων βοήθεια ἐστάλη ἐνεκεν τοῦ ἴδιου κινδύνου, διότι τότε θὰ ἔδει νὰ εἶναι μεγαλυτέρα, ἀλλὰ μᾶλλον θὰ ἀπέβλεπεν εἰς πανελλήνια συμφέροντα¹.

Τὸ 481 π.Χ., κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου εἰς τὴν Ἐλλάδα, συνεκλήθη πανελλήνιον συνέδριον εἰς Ἐλλήνιον καὶ Ἰσθμόν, ἵνα βουλευθῇ οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, σχουσῶν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συγκλήσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάσης τῆς Ἐλλάδος.

Γράφει δὲ ὁ Ἡρόδοτος (VII, 172): «Ἐπείτε γάρ ἐπύθοντο τάχιστα μέλλοντα διαβαίνειν τὸν Πέρσην ἐς τὴν Εὐρώπην, πέμπουσιν ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἀγγέλους. Ἐν δὲ τῷ Ἰσθμῷ ἥσαν ἀλισμένοι πρόβοουλοι τῆς Ἐλλάδος ἀραιρημένοι ἀπὸ τῶν πολίων τῶν τὰ ἀμείνω φρονεουσέων περὶ τὴν Ἐλλάδα». Εἰς ἄλλο δὲ σημεῖον ὁ Ἡρόδοτος (VII, 145) γράφει πάλιν: «Συλλεγομένων δὲ ἐς τώπῳ τῶν περὶ τὴν Ἐλλάδα [Ἐλλήνων τῶν] τὰ ἀμείνω φρονεόντων καὶ διδόντων σφίσι λόγον καὶ πίστιν, ἐνθαῦτα ἐδόκεε βουλευομένοισι αὐτοῖσι πρῶτον μὲν χρημάτων πάντων καταλλάσσεσθαι τάς τε ἔχθρας καὶ τοὺς κατ’ ἄλλήλους ἐόντας πολέμους».

Ἀπεφάσισε δὲ τὸ ἐν Κορίνθῳ συνέδριον νὰ τερματίσουν αἱ ἔλληνικαὶ πόλεις τὰς ἔριδας, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ διήγγελλον ὅτι εἶναι ἐσχάτη προδοσία ἡ ἐκουσία παράδοσις πάσης πόλεως εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἐν περιπτώσει παραδόσεώς της κηρύσσεται αὕτη ἱερὰ καὶ δεκατεύεται μετά τὴν νίκην.

Καὶ εἶναι ἡ δευτέρα αὐτὴ εὐρυτάτης ἐκτάσεως ὠργανωμένη ἐνέργεια, ἀν δχι πρὸς πολιτικὴν ἔνωσιν τῆς Ἐλλάδος, τοὐλάχιστον πανελλήνιος προσ-

1. Ὁ Ἀρισταγόρας ὁ Μιλήσιος ἐξελαθεὶς ἐκ Σπάρτης καὶ μὴ τυχόν βοηθείας, ἐκεῖθεν ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ ἐκολάκευσε τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν πολιτῶν, παραστήσας τοὺς Μιλήσιους ως ἀποίκους τῶν Ἀθηναίων, δυναμένων νὰ προστατεύσουν τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀπειλουμένην ἐλευθερίαν τῶν Ἰωνικῶν πόλεων. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος (V, 97) γράφει: «Ταῦτά τε δὴ ἔλεγε καὶ πρὸς τοῖσι τάδε, ως οἱ Μιλήσιοι τῶν Ἀθηναίων εἰσὶν ἀποικοι, καὶ οἰκός σφεας εἴη ὥνεσθαι δυναμένους μέγα. Καὶ οὐδὲν ὅτι οὐκ ὑπίσχετο οἷα κάρτα δεόμενος, ἐς δὲ ἀνέπεισέ σφεας». Καὶ κατωτέρῳ (V, 99) γράφει: «Ἀρισταγόρης δέ, ἐπειδὴ οἴτε Ἀθηναῖοι ἀπίκοντο εἴκοσι νησί, ἄμα ἀγόμενοι Ἐρετριέων πέντε τριήρεας, οἵ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλῆσιων».

πάθεια πρὸς ἐπιβίωσιν τῆς φυλῆς· ἡ πρώτη ἐγένετο κατὰ τὰ Τρωϊκά¹. Εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, τὸ Ἑλλήνιον, συνεκλήθη συνέδριον τῶν πανελλήνων καὶ διὰ τὴν εἰς Τροίαν ἐκστρατείαν «Τὸ δὲ χωρίον, ὃ καλοῦσιν Ἑλλήνιον, ἐστὶν εἰρημένον ως οἱ τῶν Ἑλλήνων Ξέρξην διαβαίνοντα εἰς τὴν Εὐρώπην παρεσκευάζοντο ἀμυνούμενοι, κατὰ τοῦτο τὸ χωρίον βουλευσάμενοι τρόπον ὄντινα ἀνθέξουσιν». Ο δὲ ἔτερος τῶν λόγων τοὺς Μενελάου χάριτι στρατεύσαντας ἐπὶ Ἰλιον βουλεύσασθαι φησιν ἐνταῦθα δπως ἀναπλεῦσαι τε ἐς Τροίαν καὶ δίκας δυνήσονται παρὰ Ἀλεξάνδρου λαβεῖν τῆς Ἐλένης ἀρπαγῆς» (Παυσ. Γ, 12, 6 ἔξ.). Ἐσπευσαν δὲ συγχρόνως αἱ δύο αὗται πόλεις, Ἀθῆναι καὶ Σπάρτη, νὰ συμβουλευθῶσι τὸ πνευματικὸν καὶ ἡθικονωτικὸν κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Συνεπῶς εἰς τὴν κρίσιμον αὐτὴν περίοδον τῆς ζωῆς ἡ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη κατέφυγον εἰς τὰς δύο ἑλληνικὰς ἡθικὰς ὑπερδυνάμεις, εἰς τὸ πανελλήνιον συνέδριον καὶ εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἵνα βουλευθῶσι ἢ πληροφορηθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀμφότερα δ' ἡσαν φορεῖς τῆς πανελλῆνίου ἰδέας². Ἀλλὰ συγχρόνως ἔλαβον καὶ τὰς ἔξης ἀποφάσεις πρῶτον προεχειρίσθη ἡγεμὼν τοῦ ἑθνικοῦ αὐτοῦ ἐγχειρήματος ἡ Σπάρτη. Δεύτερον ἀπεφασίσθη νὰ καταλάβωσι τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὸν Μαλιακὸν κόλπον. Τρίτον τὸ δέκατον τῶν κτημάτων τῶν Μηδισάντων Ἑλλήνων νὰ ἀφιερώσουν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα. Τὸ Ἱδιον δὲ συνέδριον, φονεύθεντος τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν τριακοσίων ἐν Θερμοπύλαις, ἀπεφάσισε νὰ ἀγωνισθοῦν οἱ Ἑλληνες εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ὅπότε ἐν συνεχείᾳ, μετὰ τὴν περιφανῆ ταύτην νίκην, ἡ χαριστικὴ βολὴ κατὰ τῶν Περσῶν ἐδόθη εἰς τὰς Πλαταιάς. Εἰς ἀνάμινησιν τῆς νίκης ταύτης ἀφιερώθη εἰς Δελφούς χρυσοῦς τρίπους, ἀνεχόμενος ὑπὸ τρικεφάλου ἐκ χαλκοῦ σπειρωτοῦ ὅψεως. Ἐπὶ τοῦ τρίποδος αὐτοῦ ἐγράφη τὸ ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ποιηθὲν ἐλεγεῖον (Θουκυδ. I, 131):

1. Ο Κ. Π α π α ρ η γ ό π ο υ λ ο ζ, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 65, γράφει: «Ἡ κοινὴ αὕτη σύνοδος εἶναι ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων γεγονότων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἰστορίας. Είναι ἡ πρώτη ἐπὶ τῶν Ἰστορικῶν χρόνων καὶ ἡ μόνη ἐπὶ τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ ἀπόπειρα δλοσχεροῦς τοῦ ἔθνους ἐνώσεως». Ο δὲ Π. Καρολίδης ἐν ὑποσημειώσει γράφει: «Δέν πρόκειται βεβαίως περὶ ἐνώσεως πολιτικῆς, ὡς φαίνεται νοῶν ὃ συγγραφεύς, ἀλλὰ περὶ ἐνώσεως προσωρινῆς, πολεμικῆς πρὸς κοινὴν ἀμυναν, πρώτην δὲ ταύτην φοράν ἐγένετο ἡ τοιαύτη πρὸς ἀμυναν ἔνωσις, διότι πρῶτον νῦν ἐπεκρεμάσθη κοινός ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μέγας κίνδυνος».

2. Κ. Π α π α ρ η γ ό π ο υ λ ο ζ, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 65. Ε. Κ ο υ ρ τ ί ο υ, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 366-370. Κυρίως δὲ ἐν σελίδῃ 367 γράφεται: «Διὸ δὲν κατεπτόησαν τοὺς Ἑλληνας οὔτε οἱ οἰκαδε ἐπιστρέφοντες κήρυκες, οὓς ὁ Ξέρξης είχε διατάξει νὰ περιαγύωσιν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Σάρδεων, οὔτε ἡ ὀδυρομένη Πυθία, ἥτις ἀντὶ νὰ ἐκκαίη τὸν ζῆλον ἐνέπνεε μόνον ἀποθύρρυνσιν». Σχετικὰ γράφει ὁ Ἡρόδοτος VII, 140 καὶ 148. Βλ. Ι. Π α π α σ τ α ύ ρ ο υ, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 48-49.

*'Ελλήνων ἀρχηγός ἐπεὶ στρατὸν ὅλεσε Μήδων,
Πανσανίας, Φοίβῳ μνῆμ' ἀνέθηκε τόδε¹.*

Καὶ ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος αὐτοῦ καταφαίνεται ὅτι ἡ πανελλήνιος ἴδεα εἶχε μετουσιωθῆνει εἰς πανελλήνιον πολιτικὴν ἐνέργειαν. Τὸ 480 π.Χ., ἔτος τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος, οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας συντρίβουν τοὺς Καρχηδονίους. Τὸ 479 π.Χ. ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Ξάνθιππον καὶ Λεωτυχίδην, κατὰ παράκλησιν τῶν Ἰώνων, προχωρεῖ μέχρι τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ παρὰ τὴν Μυκάλην κατανικᾷ τοὺς ὑπὸ τὸν Μαρδόντην καὶ Τιγράνην Πέρσας. Οὕτως ἡ Μεσόγειος γίνεται ἑλληνικὴ θάλασσα.

Τὸ 474 π.Χ. ὁ Ἱέρων Α', τύραννος τῶν Συρακουσῶν, συμμαχήσας μετὰ τῶν Κυμαίων κατενίκησε ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Νεαπόλεως τοὺς Ἐτρούσκους καὶ οὕτω οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἑλλάδος γίνονται κύριοι τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν διλόκληρος ὁ Ἑλληνισμὸς τελεῖ εἰς πολεμικὴν ἔγερσιν οἰκουμενικῆς δράσεως καὶ κοινῆς σωτηρίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιταγὴν τῶν ἥθικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλι δοῖαι ἀναδεικνύονται ὑπέρτεραι τῆς ὑλικῆς βίας. Καὶ εἰναι αὗται ἡ θεοσέβεια, ἡ ἐθελοθυσία, ἡ καρτερία, ἡ μεγαλοφυΐα, τὸ ἐλεύθερον καὶ τὸ εὕψυχον. Ἀποτέλεσμα τῶν νικῶν αὐτῶν ἵτο νὰ δημιουργηθῇ ἡ Ἀθηναϊκή ἡγεμονία, νὰ ἐκδιωχθοῦν οἱ Πέρσαι ἐκ τοῦ Αἴγαίου πελάγους, νὰ ἀπελευθερωθοῦν αἱ ἑλληνίδες πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Μ. Ἑλλάδος καὶ νὰ κυβερνῷ τὰ κύματα ἡ Ἑλλάς.

Τὴν ἐπομένην τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν ἐδέχθησαν οἱ Σπαρτιᾶται τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ διότι ἐν Σαλαμῖνι παρέθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν μερίδα τοῦ λέοντος εἰς πλοῖα καὶ διότι ἡ Σπάρτη δὲν ἤδυνατο νὰ πράξῃ ἄλλως. Καὶ οὕτω ἡ συμμαχία Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους ἀπέληξεν εἰς τὴν νέαν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν ἑλληνίδων πόλεων². Ἡ ἡγεμονία αὐτὴ τῶν Ἀθηνῶν παρέσχε τὰς δυνατότητας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς δημιουργίας τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῶν ἀρχαίων Ἀθη-

1. Κ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 115-116. Ο. Ε. Κούρτιος, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 431 γράφει: «Κατὰ ταῦτα δὲ αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν Περσῶν ἐπήνεγκαν τέλος ἀποτέλεσμα ὅλως ἀντίθετον τοῦ σκοπουμένου. Εἰπερ ποτὲ μεγαλόφρονες ἡσθάνθησαν οἱ Ἕλληνες τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν βαρβάρων διαφοράν. Ἐξηγέρθη καὶ πάλιν ἡ ἴδεα τῆς κοινῆς πατρίδος, καὶ ἡ Ἑλλάς ἀντὶ νὰ ὑποστῇ τιμωρίαν καὶ ταπείνωσιν οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἰσχυρότερα, ὅμοφρονεστέρα καὶ ἀσφαλεστέρα περὶ τῆς νίκης ἢ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν».

2. Αναλόγους σκέψεις ἐκφράζει καὶ ὁ Ἰ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 48-49.

2. Κ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 136.

νῶν¹, ἐν ταύτῳ δ' ἡδυνήθη τὸ Ἀθηναϊκὸν κράτος νὰ μεταδώσῃ τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους "Ελληνας, ὥστε νὰ ἔξαθηναϊσθῇ δλόκληρος ἡ μητροπολιτικὴ καὶ ἀποικιακὴ Ἑλλὰς καὶ τὸ κυριώτερον νὰ ἐπιβληθῇ ἡ ἀττικὴ διάλεκτος εἰς τοὺς ἀπανταχοῦ τοῦ περιγύρου τῆς Μεσογείου "Ἑλληνας καὶ δι' αὐτῆς τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὰς Ἀθήνας συνεπῶς ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅχι μόνον, διότι συνήγειρε τοὺς "Ελληνας πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐκ τῶν Περσῶν κινδύνου, ὅλλα καὶ διότι ἀνεμόρφωσε πνευματικῶς, ἡθικῶς καὶ ψυχικῶς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ἔθεσε τὴν ὑποδομὴν τῆς πολιτικῆς ἔξορμήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ (Θουκ. ΙΙ, 38).

Μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους καὶ τὸ νικηφόρον ἀποτέλεσμα αὐτῶν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καθίσταται τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου. Ἡ δέσμη πορείας τούτου ἔκ τε τῆς ἡπειρωτικῆς, νησιωτικῆς καὶ ἀποικιακῆς Ἑλλάδος συγκλίνει εἰς Ἀθήνας. Αἱ Ἀθῆναι ἀνήκουν συγχρόνως καὶ εἰς τὴν πόλιν - κράτος καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ κεντρομόλοι δυνάμεις μεταπίπτουν εἰς φυγοκέντρους καὶ οὕτω διαμορφοῦνται πανελλήνιος πολιτική.

Μετὰ τὴν σύναψιν τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν μετὰ τῆς Σπάρτης τῷ 445 π.Χ., τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους, συνετάχθη ψήφισμα, δι' οὗ ἐκαλοῦντο οἱ ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας "Ἐλληνες νὰ πέμψουν εἰς Ἀθήνας ἀντιπροσώπους. Γράφει δὲ ὁ Πλούταρχος (Περικλ. 17): «Ἀρχομένων δὲ Λακεδαιμονίων ἄχθεσθαι τῇ αὐξήσει τῶν Ἀθηναίων, ἐπαίρων δὲ Περικλῆς τὸν δῆμον ἔτι μᾶλλον μέγα φρονεῖν καὶ μεγάλων αὐτὸν ἀξιοῦν πραγμάτων γράφει ψήφισμα, πάντας "Ἐλληνας τοὺς ὅποιποτε κατοικοῦντας Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας παρακαλεῖν, καὶ μικρὰν πόλιν καὶ μεγάλην, εἰς σύλλογον πέμπειν Ἀθήναζε τοὺς βουλευσομένους περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ἢ κατέπρησαν οἱ βάρβαροι, καὶ τῶν θυσιῶν, ἃς δοφείλουσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὐξάμενοι τοῖς θεοῖς ὅτε πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμάχοντο, καὶ τῆς θαλάττης, ὥπως πλέωσι πάντες ἀδεῶς καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν. Ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων ἐπέμφθησαν, ὃν πέντε μὲν Ἰωνας καὶ Δωριεῖς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώτας ἄχρι Λέσβου καὶ Ρόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπήγεσαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον, ἐκ δὲ ταύτης διὰ Λοκρῶν ἐπὶ τὴν πρόσοικον ἥπειρον ἔως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεστάλησαν οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οίταίους καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον καὶ Φθιώτας καὶ Ἀχαιούς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπείθοντες ίέναι καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπράχθη δ' οὐδέν, οὐδὲ συνῆλθον αἱ πόλεις Λακεδαιμονίων ὑπεναντιωθέντων ὡς λέγεται, καὶ τὸ πρῶτον ἐν Πελοποννήσῳ τῆς πείρας

1. E. Κουρτίου, ε.ἀ., τ. 2, σ. 764.

έλεγχθείσης. Τοῦτο μὲν οὖν παρεθέμην ἐνδεικνύμενος αὐτοῦ τὸ φρόνημα καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην».

‘Η πανελλήνιος αὕτη σκέψις τοῦ Περικλέους πρὸς κοινὴν τῶν Ἑλλήνων ἐνέργειαν¹ δι’ ἀνοικοδόμησιν τῆς κατερειπωμένης Ἑλλάδος ἐκ τῆς περισικῆς εἰσβολῆς, δι’ ἀνενόχλητον ναυσιπλοῖαν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων διὰ τῆς καταπαύσεως τῆς πρὸς ἀλλήλας ἀντιζηλίας τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν καὶ πόλεων, μὲ προεκτασιν τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, εἶναι διάχυτος εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, ως ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν, ἦν ἔδωκεν η Ἐλπινίκη, ἀδελφὴ τοῦ Κίμωνος, εἰς τὸν Περικλέα, ὅταν νικητὴς ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, καταστρεψάμενος τὴν Σάμον. Γράφει δὲ ὁ Πλούταρχος (Περικλ. 28, 4-6): «Ο δὲ Περικλῆς καταστρεψάμενος τὴν Σάμον ως ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ταφάς τε τῶν ἀποθανόντων κατὰ τὸν πόλεμον ἐνδόξους ἐποίησε καὶ τὸν λόγον εἰπών, ὡσπερ ἔθος ἐστίν, ἐπὶ τῶν σημάτων ἐθαυμάσθη. Καταβαίνοντα δ’ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βῆματος αἱ μὲν ἄλλαι γυναῖκες ἐδεξιοῦντο καὶ στεφάνοις ἀνέδουν καὶ ταινίαις ὡσπερ ἀθλητὴν νικηφόρον, ἡ δ’ Ἐλπινίκη προσελθοῦσα πλησίον «Ταῦτ», ἔφη «θαυμαστά, Περίκλεις, καὶ ἄξια στεφάνων, ὃς ἡμῖν πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀπώλεσας πολίτας οὐ Φοίνιξι πολεμῶν οὐδὲ Μήδοις, ὡσπερ οὐμὸς ἀδελφὸς Κίμων, ἀλλὰ σύμμαχον καὶ συγγενῆ πόλιν καταστρεφόμενος».

Καὶ εἶναι ἡ ἴδεα αὐτὴ ἀπότοκος τῆς νέας προοδευτικῆς ἀντιλήψεως τῶν Ἀθηνῶν κατ’ ἐπίδρασιν τοῦ κοσμοπολιτικοῦ πνεύματος, τοῦ γεννηθέντος εἰς τὰς ἀποικίας καὶ μεταφερθέντος εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν².

Ἐνι λόγῳ ἡ φιλοσοφία διεμόρφωσε τὸν νέον πνεῦμα εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ καθολικὸν πνεῦμα, τὴν καθολικὴν σκέψιν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὄποιος δὲν ἀρκεῖται πλέον νὰ στηρίζῃ τὴν θεώρησιν τῆς ζωῆς εἰς εἰδικήν τινα ἀσχολίαν. Αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ γίνονται συγχρόνως πολιτευταί, στρατηγοὶ καὶ μαχηταί. Διανοίγονται νέοι δρίζοντες καὶ προετοιμάζονται νέοι

1. Ὁ Παπρηγόπουλος, έ.ά., τ. 2, σ. 199, γράφει: «Ἐκ δὲ τούτου ὠφελούμενος ὁ Περικλῆς ἔφερεν εἰς μέσον, δόλιγον μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν τριακονταετῶν σπουδῶν, βούλευμά τι, τὸ δόποιον ἐκ πρώτης ὅψεως ἐφαίνετο μέλλον ἐπὶ τέλους νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ δύνειρον τὸ τοσάκις ἐπὶ ματαίφ ἐπιδιωχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, κατὰ τὴν πρώτην τῆς Ἰστορίας αὐτοῦ περίοδον, τὸ δύνειρον τῆς ὀλοσχεροῦς αὐτοῦ ἐνώσεως».

2. Ὁ Ε. Κούρτιος, έ.ά., τ. 2, σ. 593, γράφει: «Ἀληθῶς δὲν ἔλειπον ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας σπέρματα δυνάμενα νὰ καρποφορήσωσι καὶ ἐν τῇ προαγωγῇ τῆς πολιτικῆς μορφώσεως κ.λ.». Ὁ ἴδιος ἐν σ. 601, γράφει: «Οὕτα μεσοῦντος τοῦ πέμπτου αἰώνος ἵσταντο ἐν Ἀθήναις ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δύο διάφοροι τάσεις. Καὶ τινες μὲν τῶν πολιτῶν ἐνεκαλλωπίζοντο ἀρεσκευόμενοι πρὸς τὴν νέαν σοφίαν καὶ θεραπεύοντες αὐτὴν κομπαστικῶς· τὸ δὲ μέγα πλῆθος ἀπέκρουνε πάσῃ δυνάμει τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς».

πολιτικοὶ καὶ ἑθνικοὶ προσανατολισμοί. Φορεὺς δὲ τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν ἡτού ὁ μεγάλος πολιτικὸς ἀνὴρ Περικλῆς, ὅστις συνέλαβεν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κοσμοπολιτικοῦ πνεύματος τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν¹ τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐστω καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἡ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ τὸ ὄραμα αὐτὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, γέννημα αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, δὲν ὑλοποιήθη διὰ τὴν στενόκαρδον πολιτικὴν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων, διὰ τὴν καταπιεστικήν, ἐξικνουμένην μέχρι ὑποτελείας, συμπεριφοράν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν συμμάχων καὶ διὰ τὰς ἐγγενεῖς ἀδυναμίας τῆς πόλεως-κράτους².

Πανελλήνιος ἰδέας ἔτρεφε καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδας, ὅστις διὰ τῆς ὅλης πολιτικῆς του ἐπεδίωκε τὴν εἰς πάσας τὰς ἑλληνίδας πόλεις αὐτονομίαν, κηρύττων παντοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων. Γράφει δὲ ὁ Θουκυδίδης (IV, 117): «Λακεδαιμόνιοι δὲ καὶ Ἀθηναῖοι ἄμα ἥρι τοῦ ἐπιγιγνομένου θέρους εὐθὺς ἐκεχειρίαν ἐποιήσαντο ἐνιαύσιον, νομίσαντες Ἀθηναῖοι μὲν οὐκ ἂν ἔτι τὸν Βρασίδαν σφῶν προσαποστῆσαι οὐδὲν πρὶν παρασκευάσαιντο καθ' ἡσυχίαν, καὶ ἄμα εἰ καλῶς σφίσιν ἔχοι, κανὸν ξυμβῆναι τὰ πλείω, Λακεδαιμόνιοι δὲ ταῦτα τοὺς Ἀθηναίους ἡγούμενοι, ἀπερ ἐδέδισαν φοβεῖσθαι, καὶ γενομένης ἀνοκωχῆς κακῶν καὶ ταλαιπωρίας μᾶλλον ἐπιθυμήσειν αὐτοὺς πειρασμένους ξυναλλαγῆναι τε καὶ τοὺς ἄνδρας σφίσιν ἀποδόντας σπονδάς ποιήσασθαι καὶ ἐς τὸν πλείω χρόνον»³.

Ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀποτελεῖ ἀξιοσημείωτον γεγονός ὅχι μόνον διὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πανελλήνιον πνεῦμα. Ἄν τι ἐκστρατεία αὕτη ἐπετύγχανε καὶ ἡ Σικελία ἐνετάσσετο εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν ἡγεμονίαν, ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς θὰ ἐξηπλοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἡ τύχη τῆς ἀνθρωπότητος θὰ ἥλλασσε πορείαν εὐρυχωροτέραν ἡ ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον

1. E. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 604. Bengtson, ἔ.ἀ., σ. 206, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

2. K. Παπαρργούλος, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 201. J. Gust. Droysen, Ἰστορία Μ. Ἀλεξάνδρου, μετάφρασις I. Πανταζίδου, Ἀθηνai 1899, τ. 1, σ. 18.

3. K. Παπαρργούλος, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 255-256. E. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 235-236. Ο Παπαρργούλος (τ. 2, σ. 288) ἀντιπαραβάλλει τὸν Βρασίδαν πρὸς τὸν Λύσανδρον γράφων: «Ο Βρασίδας μετεχειρίζετο τὴν ἰδίαν μεγαλοφυΐαν εἰς ὑπηρεσίαν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ κοινοῦ Ἑλληνικοῦ συμφέροντος. Τούτου ἔνεκεν ὁ Βρασίδας ἡτο ἀνὴρ Πανελλήνιος. Ο Λύσανδρος ἔξ ἐναντίας μετεχειρίζετο τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ἰδιοτελοῦς συμφέροντος τῆς Σπάρτης. Τούτου ἔνεκεν εἴπομεν ὅτι ὁ Λύσανδρος ἡτο γνήσιον τέκνον τῆς Σπάρτης».

ο Ἀλκιβιάδης, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰς σοφιστικὰς ἀντιλήψεις, νὰ ἔβλεπε τὰς Ἀθήνας ως ἡγεμονίδα πόλιν ἐνὸς τεραστίου κράτους. Γράφει δὲ ὁ Πλούταρχος (Ἀλκιβ. 17,3): «Καὶ Νικίας μὲν ως χαλεπὸν ἔργον ὃν τὰς Συρακούσας ἐλεῖν ἀπέτρεπε τὸν δῆμον, Ἀλκιβιάδης δὲ καὶ Καρχηδόνα καὶ Λιβύην ὅνειροπολῶν, ἐκ δὲ τούτων προσγενομένων Ἰταλίαν καὶ Πελοπόννησον ἥδη περιβαλλόμενος, δλίγου δεῖν ἐφόδιον τοῦ πολέμου Σικελίαν ἐποιεῖτο. Καὶ τοὺς μὲν νέους αὐτόθεν εἶχεν ἥδη ταῖς ἐλπίσιν ἐπαιρομένους, τῶν δὲ πρεσβυτέρων ἡκροῦντο πολλὰ θαυμάσια περὶ τῆς στρατείας περαιωνόντων, ὥστε πολλοὺς ἐν ταῖς παλαίστραις καὶ τοῖς ἡμικυκλίοις καθέζεσθαι τῆς τε νήσου τὸ σχῆμα καὶ θέσιν Λιβύης καὶ Καρχηδόνος ὑπογράφοντας»¹.

Ο Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἀποτελεῖ ἀξιόλογον σταθμὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἴστορίας καὶ διὰ τὰ πολιτειακὰ γεγονότα. Πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ ἡθικὴ δύναμις τῆς πόλεως-κράτους ἦτο καταπληκτική. Δι’ αὐτῆς ἐπάλαισεν ἐπιτυχῶς ὁ Ἐλληνισμὸς κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἐπετέλεσε θαύματα πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς δραστηριότητος. Ἄλλα καὶ διὰ τὴν πόλιν-κράτος ἐπισυνέβησαν τόσοι καταστρεπτικοὶ διὰ τὴν Ἐλλάδα ἐμφύλιοι πόλεμοι. Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καταπίπτει ἡ ἡθικὴ δύναμις τῆς πόλεως-κράτους. Δημιουργοῦνται μοναρχικαὶ ἰδέαι καὶ σκέψεις καθολικοῦ κράτους². Πρὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ποιηταί, ρήτορες, φιλόσοφοι, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ συνίστων τὴν ὑλοποίησιν τῆς πανελληνίου ἰδέας διὰ τοῦ ὄμοσπονδιακοῦ ἢ ἐνωτικοῦ τρόπου διακυβερνήσεως. Οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἔδρασαν διὰ τοῦ μοναρχικοῦ τρόπου καὶ ἐπέτυχον οὕτοι ἐντὸς δλίγων ἐτῶν ὅ,τι δὲν ἐπέτυχον ἐκεῖνοι ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰώνας. Οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας πολιτικῶς καὶ κοσμοθεωρητικῶς συνέζευξαν τὸ ἀθηναϊκὸν πνεῦμα καὶ τὸ δωρικὸν στρατόπεδον³.

Εὐθὺς μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἐλλάδος ἀνέλαβεν ἡ Σπάρτη, ἥτις οὐχὶ ως ἐντολοδόχος τῆς βουλήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους δρῶσα, ἀλλὰ φοβουμένη τὸν Τισαφέροντην, μήπως ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν παραλίων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας, ἐξέπεμψε μετὰ στρατοῦ τοὺς Θίβρωνα καὶ Δερκυλίδαν πρὸς συνέχισιν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου. Ἀποτυχόντων ὅμως τούτων εἰς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο, ἀνατίθεται ἡ ἐκστρατεία εἰς τὸν Ἀγησίλαον. Διὰ τῆς θυσίας δὲ ὁ Ἀγησίλαος εἰς τὴν Ἀρτεμινὴν Αὐλίδι τῆς Βοιωτίας, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων εἶχε θυσιάσει πρὸ τῆς εἰς Ἰλιον ἐκστρατείας του, ἥθελε νὰ ἐμφανίσῃ ἑαυτὸν διάδοχον τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ νὰ προσδώσῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν πανελλήνιον χαρακτῆρα,

1. Κ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 271.

2. Ι. Παπαστράρος, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 145-150, τ. 2, σ. 159 καὶ 295-296.

3. Δρόγεν, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 92. Δ. Κανατσούλη, Ὁ Ἀρχέλαος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ, ἔ.ἀ., σ. 90.

ώς πάλαι ποτὲ ὁ Ἀγαμέμνων (Ξενοφ. Ἐλλην. III, IV, 3-4): «Ἐπαγγειλαμένου δὲ τοῦ Ἀγησιλάου τὴν στρατείαν, διδόασι τε οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅσαπερ ἦτησε καὶ ἔξαμήνου σῖτον. Ἐπεὶ δὲ θυσάμενος ὅσα ἔδει καὶ τᾶλλα καὶ τὰ διαβατήρια ἐξῆλθε, ταῖς μὲν πόλεσι διαπέμψας ἀγγέλους προεῖπεν ὅσους τε δέοι ἑκασταχόθεν πέμπεσθαι καὶ ὅπου παρεῖναι, αὐτὸς δ' ἐβούληθη ἐλθὼν θῦσαι ἐν Αὐλίδι, ἔνθαπερ ὁ Ἀγαμέμνων ὅτ' εἰς Τροίαν ἔπλει ἐθύετο».

Ἐν Ἀσίᾳ ὁ Ἀγησίλαος πολλὰς νίκας ἤρε κατὰ τῶν Περσῶν καὶ θὰ διέλυε τὸ Περσικὸν κράτος, ἂν πάλιν πόλεμος ἐνδοελλαδικὸς δὲν ἐξέσπα, ὅστις ἀπέληξεν εἰς τὴν παρὰ τὴν Κορώνειαν μάχην τῷ 394 π.Χ. καὶ ἔνεκεν τοῦ ὄποιον ἡναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἐλλάδα. Γράφει δὲ ὁ Πλούταρχος (Ἀγησίλ. 15, 1-3): «Κινούμενης δὲ τῆς Ἀσίας καὶ πολλαχοῦ πρὸς ἀπόστασιν ὑπεικούσης, ἀρμοσάμενος τὰς αὐτόθι πόλεις, καὶ ταῖς πολιτείαις δίχα φόνου καὶ φυγῆς ἀνθρώπων ἀποδοὺς τὸν προσήκοντα κόσμον, ἐγνώκει πρόσω χωρεῖν καὶ τὸν πόλεμον διάρας ἀπὸ τῆς Ἐλληνικῆς θαλάττης περὶ τοῦ σώματος βασιλεῖ καὶ τῆς ἐν Ἐκβατάνοις καὶ Σούσοις εὐδαιμονίας διαμάχεσθαι, καὶ περισπάσαι πρῶτον αὐτοῦ τὴν σχολήν, ὡς μὴ καθέζοιτο τοὺς πολέμους βραβεύων τοῖς Ἐλλησι καὶ διαφθείρων τοὺς δημαγωγούς. Ἐν τούτῳ δ' ἀφικνεῖται πρὸς αὐτὸν Ἐπικυδίας ὁ Σπαρτιάτης, ἀπαγγέλλων ὅτι πολὺς περιέστηκε τὴν Σπάρτην πόλεμος Ἐλληνικός, καὶ καλοῦσιν ἐκεῖνον οἱ Ἔφοροι καὶ κελεύουσι τοῖς οἴκοι βοηθεῖν. ὡς βάρβαρος ἐξευρόντες Ἐλληνες κακά· (Εὐρ. Τρωάδ. 76⁴) τί γάρ ἂν τις ἄλλο τὸν φθόνον ἐκεῖνον προσείποι καὶ τὴν τότε σύστασιν καὶ σύνταξιν ἐφ' ἑαυτοὺς τῶν Ἐλλήνων; οἵ τῆς τύχης ἄνω φερομένης ἐπελάβοντο, καὶ τὰ ὅπλα πρὸς τοὺς βαρβάρους βλέποντα καὶ τὸν πόλεμον ἥδη τῆς Ἐλλάδος ἐξφιστιμένον αὐθίς εἰς ἑαυτοὺς ἔτρεψαν». Οὗτος Πλούταρχος γράφει πάλιν (Ἀγησίλ. 40, 3): «Καὶ τούτων ὑπὲρ τριάκοντα πάντων μέγιστος καὶ δυνατώτατος γενόμενος, καὶ σχεδὸν ὅλης τῆς Ἐλλάδος ἡγεμών καὶ βασιλεὺς νομισθείς». Γράφει δὲ δί' αὐτὸν ὁ Ἰσοκράτης (Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρχίδαμον 11): «μόνος γάρ Ἀγησίλαος ὃν ἡμεῖς ἴσμεν ἐπιθυμῶν ἄπαντα τὸν χρόνον διετέλεσε τοὺς μὲν Ἐλληνας ἐλευθερῶσαι, πρὸς δὲ τοὺς βαρβάρους πόλεμον ἐξενεγκεῖν». Ἄν δὲν ἔφερεν εἰς πέρας τὰ πανελλήνια σχέδιά του ὁ Ἀγησίλαος, λόγῳ τοῦ ἐκραγέντος ἐν Ἐλλάδι Κορινθιακοῦ πολέμου, ἐδίδαξε καὶ αὐτὸς καὶ ἡ ἀνάβασις καὶ ἡ κάθοδος τῶν Μυρίων ὅτι τὸ Περσικὸν κράτος εὑρίσκετο ἐν παρακμῇ⁵.

Τὴν πανελλήνιον ἴδεαν εἶχεν ἐνστερνισθῆ καὶ ὁ ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων Καλλικρατίδας, διὰ τὸν ὄποιον ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰ Ἐλληνικὰ γράφει (1, 6, 7): «Καλλικρατίδας δὲ ἀχθεσθείς τῇ ἀναβολῇ καὶ ταῖς ἐπὶ τὰς θύρας φοιτήσεσιν ὀργισθείς καὶ εἰπὼν ἀθλιωτάτους εἶναι τοὺς Ἐλληνας, ὅτι

I. Κ. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 323. E. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 4, σ. 251. I. Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 170. Xρ. Νάλτσα, ἔ.ἄ., σ. 141.

βαρβάρους κολακεύουσιν ἔνεκα ἀργυρίου, φάσκων τε, ἀν σωθῆ οἰκαδε, κατά γε τὸ αὐτοῦ δυνατὸν διαλλάξειν Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους, ἀπέπλευσεν εἰς Μίλητον». Δι’ αὐτὸν πάλιν γράφει ὁ Διόδωρος (XIII, 76,2): «Οὗτος δὲ νέος μὲν ἦν παντελῶς, ἄκακος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἀπλοῦς, οὕπω τῶν ξενικῶν ἥθῶν πεπειραμένος, δικαιότατος δὲ Σπαρτιατῶν».

Ὄπαδὸς τῆς πανελλήνιου ἰδεας ἡτο καὶ ὁ τύραννος τῶν Φερῶν Ἰάσων, ὅστις παρέλαβε τῷ 378 π.Χ. τὴν ἔξουσίαν. Οὗτος συνήνωσεν ἀπάσας τὰς πόλεις τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν του καὶ ἀνεκηρύχθη ταγὸς τῆς Θεσσαλίας. Ἐσκόπει νῦ γίνη ἡγεμών ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡγούμενος αὐτῆς νῦ καθυποτάξῃ τὸ Περσικὸν κράτος. Γράφει δὲ ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλην. VI, 1, 12): «Οἶσθα δὲ δῆπου ὅτι καὶ βασιλεὺς ὁ Περσῶν οὐ νήσους ἀλλ᾽ ἡπειρον καρπούμενος πλουσιώτατος ἀνθρώπων ἐστίν· ὃν ἐγὼ (Ιάσων) ὑπήκοον ποιήσασθαι ἔτι εὐκατεργαστότερον ἡγοῦμαι εἰναι ἢ τὴν Ἑλλάδα. Οἶδα γάρ πάντας τοὺς ἐκεῖ ἀνθρώπους πλὴν ἐνὸς μᾶλλον δουλείαν ἢ ἀλκήν μεμελετηκότας, οἶδα δὲ ὑφ’ οἵας δυνάμεως καὶ τῆς μετὰ Κύρου ἀναβάσης καὶ τῆς μετ’ Ἀγησιλάου εἰς πᾶν ἀφίκετο βασιλεύς». Διὸ καὶ ὁ Ἰάσων τὸ φθινόπωρον 371 π.Χ. σημαίνει συναγερμὸν καὶ πολεμικὴν κινητοποίησιν τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς πανελλήνιου ἐθνικῆς ἀποστολῆς. Ἐπρόκειτο δὲ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν Πυθικῶν ἀγώνων, εἰς οὓς θὰ συμμετεῖχε μετὰ πάσης μεγαλοπρεπείας, νῦ ἀναγγείλη εἰς τὸ πανελλήνιον τὸ ἐθνικὸν αἴτημα τῆς φυλῆς καὶ νῦ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ, ὡς θὰ πράξῃ βραδύτερον ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὸ Δῖον.

Ο Ἰσοκράτης γράφει διὰ τὸν Ἰάσονα (Φίλιππος 119): «ἐκ πολλῶν δ’ ἀν κατανοήσειας, ὅτι δεῖ τοῦτον τὸν τρόπον πράττειν, μάλιστα δ’ ἐκ τῶν Ἰάσονοι συμβάντων. Ἔκεινος γάρ οὐδὲν τοιοῦτον οἶον σὺ κατεργασάμενος μεγίστης δόξης ἔτυχεν, οὐκ ἔξ ὧν ἐπραξεν, ἀλλ’ ἔξ ὧν ἔφησεν ἐποιεῖτο γάρ τοὺς λόγους ὡς εἰς τὴν ἡπειρον διαβησόμενος καὶ βασιλεῖ πολεμήσων».

Ο Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XV, 60) γράφει: «Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ἰάσων ὁ Φερῶν τύραννος, συνέσει τε στρατηγικῇ διαφέρων καὶ πολλοὺς τῶν περιοίκων εἰς συμμαχίαν προσαγαγόμενος, ἐπεισε τοὺς Θετταλοὺς ἀντιποιεῖσθαι τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας: ταύτην γάρ ὅσπερ ἐπαθον ἀρετῆς προικεῖσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτῆς ἀμφισβητῆσαι». Ο Ἰάσων ἡτο πολὺ γνώριμος τῶν ἀριστοκρατικῶν γενῶν τῶν Ἀθηνῶν, φίλος τοῦ Τιμοθέου καὶ Ἰσοκράτους καὶ μαθητῆς καὶ θαυμαστῆς τοῦ Γοργίου. Διὸ καὶ φαίνεται πιθανὸν ὅτι παρὰ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ σοφιστοῦ Γοργίου ἐμυήθη εἰς τὴν πανελλήνιον ἰδέαν ἢ ἵσως συνέφερεν αὐτῇ πολιτικῶς εἰς αὐτόν. Πιστεύον δέ τινες ὅτι ἀν δὲν ἐδολοφονεῖτο τῷ 370 π.Χ., ἵσως θὰ προελάμβανε τὸν Φίλιππον εἰς τὸ μεγαλεπήβολον ἔργον του¹. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι,

1. Ε. Κουρτίου, ἔ.α., τ. 4, σ. 546. Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ. Δρανδάκη, τ. 12, ἄρθρ.

ἄν θὰ ἐγίνετο τοῦτο, διότι οἱ Θεσσαλοὶ δὲν ἦσαν Μακεδόνες καὶ ή πολιτικὴ ἴσχυς τοῦ Ἰάσονος ἐν Θεσσαλίᾳ οὐδὲ εἰς σύγκρισιν ἀπλῆν θὰ ἀντεῖχε πρὸς τὴν πανίσχυρον ἔξουσίαν τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τῶν Μακεδόνων.

Οὐ Επαμεινώνδας δημιουργήσας τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν δὲν ἦτο καὶ αὐτὸς ἀμέτοχος τῆς πανελλήνιου σκέψεως καὶ ἰδέας. Εἰσήγαγεν ἢ ἐνίσχυσε τὴν φιλοσοφίαν ἐν Θήβαις¹. Ἐθεώρει τὸν Ἐλληνισμὸν πνευματικὸν ἀγαθόν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως. Διὰ τοῦτο ἀπέφευγεν, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὰς αἵματηράς μάχας. Πᾶσαι δὲ αἱ ἐκστρατεῖαι αὐτοῦ δὲν ὠρμήθησαν ἐκ δίψης ἐκδικήσεως, ἀλλ’ ἐκ λόγων ἀνωτέρας ἥθικῆς ἀρχῆς καὶ κυρίως πῶς νὰ ἐπιβληθοῦν αἱ Θῆβαι ἐπὶ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἐλλάδος μὲ τὸν πλέον ἀνώδυνον τρόπον, διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ, ως τὸ ἀντελαμβάνετο, τὸ πανελλήνιον χρέος, τὸ ὄποιον θὰ ἦτο εὐρύτερον, ἄν δὲν ἐφονεύετο ἐν Μαντινείᾳ². Γράφει δὲ ὁ Ξενοφῶν (Ἐλλην. VII, V, 26): «συνεληλυθούσας γάρ σχεδὸν ἀπάστης τῆς Ἐλλάδος καὶ ἀντιτεταγμένων, οὐδεὶς ἦν ὅστις οὐκ ἤπει, εἰ μάχη ἔσοιτο, τοὺς μὲν κρατήσαντας ἄρξειν, τοὺς δὲ κρατηθέντας ὑπηκόους ἔσεσθαι». Πλὴν ὅμως αἱ μεγαλεπήβολοι ἰδέαι τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐτάφησαν εἰς τὴν μάχην τῆς Μαντινείας τῷ 362 π.Χ.³ Διὰ τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης, κατεδείχθη εἰς τοὺς Ἐλληνας ἡ πρὸς ὅμονοιαν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, διότι ἀπαλλαγὴ ἐκ τῶν δεινῶν οὐκ ἔσται, ἄν δὲν ὅμονοιςουν καὶ δὲν ἐκτρέψουν τὸν ροῦν τῆς ζωτικότητός των ἐναντίον τοῦ ὠμολογημένου ἔχθροῦ, τῶν Περσῶν. Πρὸς τοῦτο συνήρθη, εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τῆς Μαντινείας, «κοινὴ εἰρήνη» μεταξὺ ὅλων τῶν Ἐλλήνων. Καὶ ἡ εἰρήνη αὐτῇ συνηγόρει ὑπὲρ τῆς πανελλήνιου ἰδέας⁴.

Πραγματοποίησιν τῆς πανελλῆνίου ἰδέας ἡθέλησε νὰ ἐπιτύχῃ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος, νίδις καὶ διάδοχος τοῦ Ἀγησιλάου, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 361-368 π.Χ. καὶ κληρονομήσας τὸ μεγαλόπνοον πρόγραμμα

«Ιάσων ὁ Φερῶν». Bengtson, ἔ.ἀ., σ. 268. Ἡ. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 183.

1. K. Παπαρηγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 357. E. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 4., σ. 410, 612.

2. E. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 4, σ. 500, 608.

3. E. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 4, σ. 412, 616, ἔνθα γράφεται: «Ἡτο δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας πρῶτον Ἐλλην καὶ ἔπειτα Θῆβαιος, καὶ παρεσκεύασεν οὕτω τὴν ἀντίληψιν ἐκείνην, καθ’ ἥν ὁ Ἐλληνισμὸς ἐθεωρεῖτο ἀγαθὸν πνευματικόν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ ἀντίληψις τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων, οἵτινες διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν παρὰ τῶν νεωτέρων χρόνοι τοῦ Ἐλληνισμοῦ».

‘Ο Διόδωρος (XV, 39,2) γράφει: «Οὗτος (Ἐπαμεινώνδας) γάρ οὐ μόνον τῶν ὁμοεθνούντων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν Ἐλλήνων πολὺ προέσχεν ἀνδρείᾳ τε καὶ στρατηγικῇ συνέσει. Μετέσχε γάρ ἐπὶ πολὺ πάσης παιδείας, καὶ μάλιστα τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας».

4. Ἡ. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 208.

τοῦ πατρὸς μὲ διάφορον γεωγραφικὸν προσανατολισμόν. Οὗτος ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Λευκανῶν ἐπὶ ἐπταετίαν εἰς Κάτω Ἰταλίαν, ἡγούμενος τῶν ἀποίκων τῆς Σπάρτης Ταραντίνων, ἔνθα καὶ ἐφονεύθη. "Εστησαν δὲ τὸν ἀνδριάντα του ἐν Ὁλυμπίᾳ οἱ Σπαρτιᾶται. Ὁ δὲ Ἰσοκράτης ἔγραψε τὸν πρὸς Ἀρχίδαμον λόγον, ὡς καὶ μίαν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν. Ἐν αὐτῇ (παρ. 19) γράφει: «Ἐγὼ μὲν γάρ φημι χρῆναι σε πάντων ἀφέμενον τῶν ἄλλων δυοῖν τούτοιν προσέχειν τὸν νοῦν, ὅπως τοὺς μὲν Ἑλληνας ἀπαλλάξεις τῶν πολέμων καὶ τῶν ἄλλων κακῶν τῶν νῦν αὐτοῖς παρόντων, τοὺς δὲ βαρβάρους παύσεις ὑβρίζοντας καὶ πλείω κεκτημένους ἀγαθὰ τοῦ προσήκοντος».

Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ πανελλήνιον πνεῦμα ἦτο καὶ ὁ Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος, τύραννος τῶν Συρακουσῶν, πρὸς τὸν ὄποιον γράφει ἐπιστολὴν ὁ Ἰσοκράτης καὶ λέγει ἐν αὐτῇ (παρ. 7): «Ἐπειδὴ δ' ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας παρεσκεύασμαι συμβουλεύειν, πρὸς τίν' ἀν δικαιοτερον διαλεχθείην ἢ πρὸς τὸν πρωτεύοντα τοῦ γένους καὶ μεγίστην ἔχοντα δύναμιν;». Ἐφιλοδόξει οὗτος νὰ ἀποκτήσῃ πανελλήνιον φήμην καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ πανελλήνιος ἡγέτης. Ἀπέτυχεν ὅμως καὶ οὗτος, διότι, εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἑλληνας, ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς πόλεως-κράτους. Οὕτω λοιπὸν τόσον αἱ Ἀθῆναι, ὅσον καὶ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ αἱ Συρακοῦσαι ἀπέτυχον εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ ἐνώσουν τοὺς Ἑλληνας καὶ νὰ ἀποβῶσιν ἡγέτιδες δυνάμεις ἐπὶ πανελληνίου κλίμακος καὶ πανελλήνιου πολιτικῆς, ὑλοποιουμένου τοῦ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐθνικοῦ ὁράματος, διὰ τὰς ἐγγενεῖς ἀδυναμίας τῆς πόλεως-κράτους, ἀθεραπεύτους, ὡς τοὺλάχιστον ἀντιμετωπίζοντο αὐταὶ μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Φιλίππου καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου¹.

Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα συμμαχικὸς καὶ ἵερὸς πόλεμος ἐπικυροῦν τὴν ἀνίατον νόσον τῆς πόλεως-κράτους, τὴν ὄποιαν ἐθεράπευσε μόνον ἡ χειρουργικὴ μάχαιρα τῆς ἐθνικῆς μοναρχικῆς πολιτικῆς².

1. Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 388.

2. Ὁ Ἰσοκράτης (Εὐαγόρ. 40) ἐπαινεῖ τὴν μοναρχίαν καὶ γράφει: «Νῦν δ' ἄπαντες ἀν ὄμολογῆσειν τυραννίδα καὶ τῶν θείων ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων μέγιστον καὶ σεμνότατον καὶ περιμάχητον εἰναι». Ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 388, γράφει: «Ἡ δὲ κυρίως Ἑλλὰς λοιπόν, ἡ μητρόπολις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, διετέλει ἡδη ἄνευ ἡγεμόνος, καὶ οὐδὲ ὑπῆρχε πιθανότης ὅτι δύναται νὰ ἀπαρτίσῃ πλέον κράτος ἐν. Ὁ σκοπὸς οὗτος, ὃν ἐπὶ δύο ἐκατονταετηρίδας ἀδιακόπως ἐπεδιωξεν, ἀπεδείχθη διὰ πείρας μακρᾶς ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκπληρωθῇ ἐντὸς τῶν ὄριών τοῦ πολιτικοῦ βίου οἵος εἴχε διαιροφωθῆ ἐπὶ τῆς πρώτης τοιαύτης Ἰστορικῆς περιόδου, ὥστε ἡτο πρόδηλον ὅτι διηρημένος καὶ ἐκλελυμένος ἐκεῖνος κόσμος ἥθελεν ἀφεύκτως νεκρωθῆ, ἐάν δὲν ἐπήρχετο νέον στοιχεῖον ἐπιτήδειον νὰ συναρμολογήσῃ αὐτὸν αὐθις καὶ νὰ ζωογονήσῃ».

Εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπερημύνθη τοῦ πανελλῆνιου πνεύματος ἐν Ἀθήναις τὸ φιλομακεδονικὸν κόμμα, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Αἰσχίνης καὶ συμπαραστάται ὁ Εὐβουλος καὶ ὁ Δημάδης. Ὁ στρατηγὸς Φωκίων ἐτάχθη μεταξὺ Δημοσθένους καὶ Ἰσοκράτους. Ἐπεδίωκε τὴν ἴσορροπίαν μεταξὺ φιλομακεδονικοῦ καὶ ἀντιμακεδονικοῦ κόμματος καὶ τὴν συνδιαλλαγὴν αὐτῶν, φρονῶν ὅτι δὲν συμφέρει ὁ πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμος. Διὸ καὶ ὁ Πλούταρχος γράφει (Φωκίων 21): «Γράψαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου περὶ τριήρων ὅπως ἀποστείλωσιν αὐτῷ, καὶ τῶν ρητόρων ἐνισταμένων, τῆς δὲ βουλῆς τὸν Φωκίωνα λέγειν κελευούσης, «λέγω τοίνυν ὑμῖν» εἶπεν, «ἢ τοῖς ὅπλοις κρατεῖν ἡ τοῖς κρατοῦσι φίλους εἶναι». Ὁ Φωκίων ἀπετέλει τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς ἀκεραιότητος καὶ σωφροσύνης εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἔξετίμα δὲ τοῦτον ὁ Δημοσθένης καὶ ὡς ρήτορα¹.

Βεβαίως τὸ ἀντιμακεδονικὸν κόμμα, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Δημοσθένης καὶ συνακόλουθος ὁ Ὑπερείδης, κατεπολέμησε τὴν πολιτικὴν τοῦ φιλομακεδονικοῦ κόμματος ὅχι τόσον ἀπὸ ἀντίθεσιν εἰς τὸ πανελλῆνιον πνεῦμα, δσον ἀπὸ ἀγάπην καὶ λατρείαν πρὸς τὸ δαιμόνιον πτολίεθρον καὶ τὴν αἴγλην αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Περικλείου ἐποχῆς. Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Δημοσθένους εὑρίσκομεν κυρίως εἰς τὸν «περὶ στεφάνου» λόγον αὐτοῦ, τοῦ δὲ Αἰσχίνου εἰς τὸν «κατὰ Κτησιφῶντος» λόγον. Ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης δίδουν τὴν μάχην εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου τῶν Ἀθηναίων ὡς ρήτορες καὶ πολιτικοὶ ἀνδρες, ὡς ἀρχηγοὶ δύο πολιτικῶν παρατάξεων καὶ δύο πολιτικῶν προγραμμάτων, ὁ μὲν Δημοσθένης ὡς ἐκπρόσωπος τῆς πόλεως-κράτους, ὁ δὲ Αἰσχίνης τῆς ἡνωμένης Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. Gloria sic transit. Ὁ μὲν Αἰσχίνης ἡττᾶται κατὰ τὴν ὡς ἄνω πολιτικὴν μάχην, τῷ 330 π.Χ., καὶ ἀπέρχεται ἐξ Ἀθηνῶν, μηδέποτε ἐπιστρέψας. Ὁ δὲ Δημοσθένης, καίτοι ἀπέβη «ἐπιστάτης τῶν ὅλων πραγμάτων» ἐπὶ μίαν ὁκταετίαν, ἀναγκάζεται τῷ 322 π.Χ. νὰ πίῃ τὸ κώνειον εἰς τὸν ἐν Καλαυρίᾳ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Οὕτω τὸ κατεστημένον συγκροτεῖ ἡ Μακεδονικὴ μοναρχία, ὑπὸ τὰ πλήγματα τῆς ὁποίας ρικνοῦται ἡ

1. Πλουτάρχου Φωκίων 5, 5 καὶ 5, 9. Κ. Παπαρρηγόπου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 404, τ. 3, σ. 54. Ε. Κουρτίον, ἔ.ἄ., τ. 5, σ. 333-334, 555.

‘Ο Παπαστρύρος, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 297, γράφει: «Μέσα εἰς τὰς δύο ἄκρας ἀντιθέσεις τῶν δύο τούτων πολιτικῶν ῥευμάτων (τοῦ φιλομακεδονικοῦ καὶ ἀντιμακεδονικοῦ κόμματος) παρουσιάσθη τότε ὡς μέση κατάστασις τὸ κόμμα τοῦ Φωκίωνος. Ὁ συνετός αὐτὸς ἄνδρας ἀνεπηρέαστος ἀπὸ κενάς θεωρίας, μακρυὰ ἀπὸ κάθε ὑπόνοιαν ἐξαγορᾶς τῆς συνειδήσεώς του καὶ δοξομανίαν, ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσῃ καλύτερα τὴν κατάστασιν κυρίως ἀπὸ στρατιωτικῆς πλευρᾶς, λόγῳ τῶν στρατιωτικῶν του προσόντων. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε σαφῆ ἀντίληψιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Φιλίππου, ἦτο ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους ποὺ ἔφερε τὴν πόλιν εἰς πόλεμον μὲ τὸν Φίλιππον». Χρ. Νάλτσα, ἔ.ἄ., σ. 373-384, 430-452.

‘Αθηναϊκή Δημοκρατία¹. Οἱ Γερμανοὶ ἴστορικοὶ Droysen², Beloch³ καὶ Wilecken⁴, ώς καὶ τινες ἄλλοι ἐθεώρουν τὸν Δημοσθένη φορέα στενοῦ τοπικιστικοῦ καὶ ἀναχρονιστικοῦ πνεύματος, ἀνικάνου νὰ κατανοήσῃ τὴν πανελλήνιον σημασίαν τῆς πανελλήνιου πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἀντιθέτως δὲ Γερμανὸς φιλόλογος Werner Jaeger κρίνει ὅτι εἰς ὅλον του τὸ ἔργον εἶναι ὁρατὴ ἡ πανελλήνιος σκέψις τοῦ Δημοσθένους⁵. Τὸ πανελλήνιον μήνυμα τοῦ Δημοσθένους μᾶς προβληματίζει κυρίως: α) εἰς τὸν III Φιλιππικὸν (§ 19): «Καὶ τοσοῦτόν γ᾽ ἀφέστηκα τῶν ἄλλων, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν συμβουλευόντων, ὥστε οὐδὲ δοκεῖ μοι περὶ χερρονήσου νῦν σκοπεῖν οὐδὲ Βυζαντίου, ἀλλ᾽ ἐπαμῦναι μὲν τούτοις, καὶ διατηρῆσαι μήτι πάθωσιν, καὶ τοῖς οὖσιν ἐκεῖ νῦν στρατιώταις πάνθ' ὅσων ἂν δέωνται ἀποστεῖλαι, βουλεύεσθαι μέντοι περὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐν κινδύνῳ μεγάλῳ καθεστώτων»; β) εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς Ροδίων ἐλευθερίας (§ 30) «ἐπειδὴ τοίνυν ὑμῖν ἐγνωκέναι τὰ δίκαια ποιεῖν ὑπάρχει, ὅπως καὶ πρᾶξαι ταῦτ' ἐφ' ὑμῖν ἔσται δεῖ σκοπεῖν. Ἐσται δὲ ταῦτα, ἐάν ὑποληφθῆτε κοινοὶ προστάται τῆς πάντων ἐλευθερίας εἶναι· καὶ γ) εἰς τὸν περὶ τῶν ἐν χερρονήσῳ (§ 49): «αἰσχρὸν μὲν νὴ τὸν Δία καὶ πάντας τοὺς θεοὺς καὶ ἀνάξιον ὑμῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων τῇ πόλει καὶ πεπραγμένων τοῖς προγόνοις, τῆς ιδίας ἔνεκα ράθυμίας τοὺς ἄλλους πάντας Ἐλληνας εἰς δουλείαν προέσθαι, καὶ ἔγωγ' αὐτὸς μὲν τεθνάναι μᾶλλον ἂν ἢ ταῦτ' εἰρηκέναι βουλοίμην».

‘Αρα αἱ περὶ τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τοῦ Δημοσθένους κρίσεις τῶν ἴστορικῶν καὶ πολιτικῶν διχάζονται εἰς ὑπερμάχους καὶ ἀντιπάλους, ἀπορρέουσαι ἢ ἐπηρεαζόμεναι καὶ ἐκ τῶν πολιτειακῶν των πεποιθήσεων. Πάντως δῆμος δὲ Δημοσθένης μένει πιστὸς εἰς τὰς ὑψηλὰς παραδόσεις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, βλέπει τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους καὶ Κίμωνος. Ἀντιπαθεῖ τὴν πόλιν τοῦ Εὐβούλου, ἡτις ἵτο καταπεπτωκοῦ καὶ ἀπρακτοῦσα περὶ πάντα, ἢ δὲ εἰρήνη ἔξησφάλιζε τὰ συμφέροντα τῶν κυβερνώντων. Ὁρθῶς δὲ γράφει δὲ Γλούταρχος (Δημοσθ. 16, 1): «Ἡ δὲ τοῦ Δημοσθένους πολιτεία

1. Κ. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 103, τ. 2, σ. 404-405. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 5, σ. 445-449. Α. Croiset, ἔ.ἀ., τ. 5, σ. 729-733. Ι. Παπαστρόου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 295-297. Α. Lescy, Ἰστορία Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, μετάφρασις Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 834. «Πάπυρος-Λαρούς» ἔ.ἀ., τ. 5, ἄρθρ. «Δημοσθένης».

2. Droysen, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 45-47.

3. Beloch, Griechische Geschichte, ἔ.ἀ., III, 1, σ. 507, 579-580.

4. U. Wilecken, Philipp II. v. Makedonien u. die panhell. Idee, S-B. Berl. Akad. 1929, XVIII, 291 κ.ἔ. Τοῦ ἰδίου, Alexander der Grosse, Leipzig 1931, σ. 24-25 καὶ Griechische Geschichte, ἔ.ἀ., σ. 157.

5. W. Jaeger, Demosthenes, Berlin 1939, σ. 92, 171. Παρομοίας σκέψις πρὸς τὸν Jaeger κάμνει καὶ ο Croiset, ἔ.ἀ., τ. 5, σ. 730. Χρ. Νάλτσα, ἔ.ἀ., σ. 385-430, 765-766.

φανερὰ μὲν ἦν ἔτι καὶ τῆς εἰρήνης ὑπαρχούσης οὐδὲν ἐδντος ἀνεπιτίμητον τῶν πραττομένων ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος, ἀλλ’ ἐφ’ ἐκάστῳ χαράττοντος τοὺς Ἀθηναίους καὶ διακαίοντος ἐπὶ τὸν ἀνθρωπὸν. Διὸ καὶ παρὰ Φιλίππῳ πλεῖστος ἦν λόγος αὐτοῦ· καὶ ὅτε πρεσβεύων δέκατος ἤκεν εἰς Μακεδονίαν ἤκουσε μὲν ἀπάντων ὁ Φίλιππος, ἀντεῖπε δὲ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας πρὸς τὸν ἐκείνου λόγον».

Οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατάληψιν τῶν ἐφ’ Ἑλλησπόντῳ πόλεων καὶ τῆς Ὀλύνθου βλέποντες τὴν αὔξησιν τούτου ἐπεμπον πρέσβεις εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις, αἰτούμενοι συμμαχίαν καὶ ἐνότητα ἐνεργείας διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ Φιλίππου. Διὸ γράφει ὁ Διόδωρος (XVI, 54): «Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὴν αὔξησιν ὑφορώμενοι τοῦ Φιλίππου τοῖς ἀεὶ πολεμούμενοις ὑπὸ αὐτοῦ ἐβοήθουν, πρέσβεις ἀποστέλλοντες ἐπὶ τὰς πόλεις καὶ παρακαλοῦντες τηρεῖν τὴν αὐτονομίαν καὶ τοὺς ἐπὶ τὴν προδοσίαν ὄρμῶντας τῶν πολιτῶν θανάτῳ κολάζειν ἐπηγγέλλοντο δὲ πᾶσι συμμαχήσειν, καὶ φανερῶς ἔαυτοὺς πολεμίους ἀποδείξαντες τῷ βασιλεῖ διεπολέμουν πρὸς Φίλιππον. Μάλιστα δ’ αὐτοὺς παρώξυνε προστῆναι τῆς Ἑλλάδος Δημοσθένης ὁ ρήτωρ, δεινότατος ὡν τῶν κατ’ ἐκείνους τοὺς χρόνους Ἑλλήνων». Καὶ ἔτι κατωτέρω γράφει: «Ἐγκατασκευάζων (Φίλιππος) οὖν ἐν ταῖς πόλεσι προδότας διὰ τῆς δωροδοκίας, καὶ τοὺς δεχομένους τὸ χρυσίον ξένους καὶ φίλους ὄνομάζων, ταῖς πονηραῖς δόμιλίαις διέφθειρε τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ὀλύνθου Ὀλύμπια ποιήσας τοῖς θεοῖς ἐπινίκια μεγαλοπρεπεῖς θυσίας συνετέλεσε· πανήγυριν δὲ μεγάλην συστησάμενος καὶ λαμπροὺς ἀγῶνας ποιήσας, πολλοὺς τῶν ἐπιδημούντων ξένων ἐπὶ τὰς ἐστιάσεις παρελάμβανε».

Ἐπίσης ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν «Περὶ τῆς παραπρεσβείας» λόγον του (304) γράφει: «Τίς ὁ πείσας ὑμᾶς μόνον οὐκ ἐπὶ τὴν ἐρυθρὰν θάλατταν πρεσβείας πέμπειν, ὃς ἐπιθυμοῦμένης μὲν ὑπὸ Φιλίππου τῆς Ἑλλάδος, ὑμῖν δὲ προσῆκον προορᾶν ταῦτα καὶ μὴ προΐεσθαι τὰ τῶν Ἑλλήνων; Οὐχ ὁ μὲν γράφων τὸ ψήφισμα Εὐβουλος ἦν, δὲ πρεσβεύων εἰς Πελοπόννησον Αἰσχίνης οὗτοσι; Ἐλθὼν δὲ ἐκεῖσε, ἄττα μέν ποτε διελέχθη καὶ ἐδημηγόρησεν, αὐτὸς ἀν εἰδείη, ἀ δ’ ἀπήγγελλε πρὸς ὑμᾶς, ὑμεῖς οἶδετε διαμνησθε πάντες».

Ο Εὐβουλος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, κατευθύνοντες τὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ 354-338 π.Χ., ἀπέστεργον τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς εὐκολίας τοῦ βίου, μὴ ἐπιθυμοῦμέντες νὰ στρατεύωνται καὶ νὰ διακινδυνεύουν, ἐξαγοράζοντες τὰς ἀνέσεις αὐτᾶς διὰ χρηματικῶν θυσιῶν. Ο Ἀθηναῖος πολίτης, τὴν ἐποχὴν αὐτήν, διαχωρίζει ἔαυτὸν ἐκ τῆς πολιτείας, θραύει τὸν ἄρρηκτον δεσμὸν του πρὸς τὴν πόλιν-κράτος. Ο πολίτης γίνεται ἄτομον καὶ καλλιεργεῖται ὁ ἐγωισμός. Δημιουργεῖται ὑπερτροφικὸς ἀτομισμὸς καὶ ὀφελιμισμός. Αποφεύγοντοι Ἀθηναῖοι πολῆται τὴν στράτευσιν καὶ συνιστᾶται μισθοφορικὸς στρατός. Ο Εὐβουλος καὶ τὸ κόμμα του ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀκώλυτον διακί-

νησιν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ως ἐκ τούτου ἐπιθυμεῖ τὴν εἰρήνην, εἶναι φιλειρηνικὸς ἀντὶ πάσης θυσίας. Ἐψήφισε νόμον, δι’ οὗ ἐτιμωρεῖτο διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου πᾶς δι προτείνων τὴν χρησιμοποίησιν τῶν θεωρικῶν χρημάτων ως στρατιωτικῶν. Εὑρισκόμεθα ἐν ὄψει μιᾶς δημοκρατίας συκοφαντῶν, δημαγωγῶν, μισθοφόρων, φυγάδων καὶ ἔταιρῶν¹. Ὅπο τοιαύτας προϋποθέσεις, ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία δὲν ἦδυνατο μήτε τοὺς "Ἐλληνας νὰ ἐνώσῃ, κατατρυχομένους ὑπὸ τῆς μικροπολιτικῆς, τοῦ μίσους καὶ τῆς διχονοίας, τόσον ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι, ὅσον καὶ ἐν τῇ νησιωτικῇ καὶ ἀποικιακῇ, μήτε τοὺς περιέρποντας βαρβάρους νὰ ἀποδύναμώσῃ ἢ νὰ ὑποτάξῃ. Συνεπῶς ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας ἐπεσφράγισε τὸν τάφον τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος, τῆς πόλεως-κράτους, καὶ ἥγειρεν εἰς δόξαν τὴν Ἑλληνιστικὴν Ἑλλάδα ἀναλόμασι τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, μεταπλάσασα ταύτην ἐξ ἐκείνης².

Καὶ ὁ Δημοσθένης θαυμάζεται ως ἄγαν φιλόπατρις καὶ θερμός, ἀλλὰ ρωμαντικὸς ἰδεολόγος καὶ λάτρης τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας καὶ Ἀθηναϊκῆς ἥγεμονίας, μὴ δυνηθεὶς νὰ διδῇ τὸ δημιουργούμενον ὑπὸ ἀκμαίας καὶ σφριγώσης ἐλληνικῆς δυνάμεως, τῆς Μακεδονικῆς, τὸ μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀσίας μὲ τὰς τεραστίας ἐπιπτώσεις αὐτοῦ καὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν σημερινὴν ἀνθρωπότητα³.

Μέχρι τῶν προκατόχων τοῦ βασιλέως Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας τὸν ἄξονα τοῦ πανελλήνιου πνεύματος ἀπετέλουν αἱ πόλεις Ἀθῆναι, Σπάρτη, Θῆβαι, Συρακοῦσαι καὶ Σαλαμίς τῆς Κύπρου. Ἀπὸ δὲ τοῦ Φιλίππου ἀποτελεῖ ἡ Πέλλα.

Αἱ πλούσιαι ἀποικίαι τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ χερσονήσῳ, ἐγγὺς τῆς Πέλλης, ἡ προσπέλασις τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα, οἱ συνεχεῖς πόλεμοι ἐν τῇ Ἑλλάδι, συνεπείᾳ τῶν δποίων ἥναγκάζοντο πνευματικαὶ διασημότητες νὰ εὑρίσκουν τὴν ἡσυχίαν των εἰς Πέλλαν, ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', ἡ μόρφωσις τοῦ Φιλίππου ἐν Θῆβαις καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους παρώθησαν τὴν Μακεδονίαν εἰς εὐημερίαν καὶ προκοπήν. Ἐπὶ Ἀρχελάου ἡ βασιλικὴ αὐλὴ τῆς Πέλλης ἐφιλοξένησε τοὺς ποιητὰς Ἀγάθωνα, Χοιρίλον καὶ Εὐριπίδην, τὸν μουσικὸν Τιμόθεον καὶ τὸν ζωγράφον Ζεῦξιν, Ἰσως καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ἡτο φιλόμουσος βασιλεὺς καὶ ἐραστὴς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Κατέστησε τὴν ἀττικὴν διάλεκτον ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ Μακεδονικοῦ κρά-

1. Ε. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 5, σ. 167-173. Droysen, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 47. Παγκόσμιος Ιστορία Ἐλευθερουδάκη, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 457. Xp. Νάλτσα, ἔ.ἀ., σ. 99-133.

2. Κ. Παπαρηγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 405. Xp. Νάλτσα, ἔ.ἀ., σ. 133-137.

3. Κ. Παπαρηγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 399-405.

τους. Διετήρησε τὴν φιλίαν μετὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας¹ καὶ ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐπηρεασθῇ ἡ αὐλὴ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ πανελλήνιου πνεύματος τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπὶ τὸ πανελλήνιον πνεῦμα οὐχὶ μικρὰν ἐπίδρασιν ἔσχε καὶ δι φιλόσοφος καὶ πατριδολάτρης ποιητὴς Εὐριπίδης.

² Ήτο φορεὺς ὑπεραθηναϊκοῦ πνεύματος καὶ εὑρυτέρων κοσμοθεωρητικῶν ἀντιλήψεων. ³ Ήτο βασικὸς παράγων τοῦ ἐλληνικοῦ κλασικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τὸν διαφωτισμὸν αὐτὸν μετέφερεν εἰς Πέλλαν. Ἐν Πέλλῃ ἐδημιούργησε παράδοσιν τοῦ ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ², ἐκ τῆς ὁποίας ἥντλησε σκέψεις καὶ ἐστήριξεν ἀποφάσεις δι μεγαλεπήβολος βασιλεὺς Φίλιππος Β' τῆς Μακεδονίας καὶ ἐκληρονόμησε ταύτας δι Αλέξανδρος. Τὴν οἰκείωσιν πρὸς τὸν ἀττικὸν βίον συνέχισαν καὶ οἱ μετὰ τὸν Ἀρχέλαον Μακεδόνες βασιλεῖς³.

Ο Φίλιππος τῆς Μακεδονίας ἐκτὸς τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἐπιδράσεων τῆς βασιλικῆς αὐλῆς τῆς Πέλλης ἔλαβε τοιαύτας καὶ ἐκ τῶν Θηβῶν, ἔνθα, λόγῳ τῶν δεσμῶν τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὰς Ἀθήνας, διεχέετο ἡ φιλοσοφία καὶ τὰ γράμματα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ δὲν ἐδιδάχθη μόνον τὴν στρατιωτικὴν τέχνην παρὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰδίᾳ τῶν κυνικῶν καὶ τὸ πανελλήνιον πνεῦμα, συνῷδον πρὸς τὸν κοσμοπολιτισμὸν τῶν κυνικῶν⁴. Ἰδρυσεν ἴσχυρὰν μοναρχίαν ἐν Μακεδονίᾳ διὰ τὰ ἐξαίρετα ἱγετικὰ αὐτοῦ προσόντα. Ἀνεγνωρίσθη ἀρχιστράτηγος ὑπὸ τοῦ Ἀμφικτιονικοῦ συνεδρίου, συνελθόντος τῷ 346 π.Χ. εἰς Δελφοὺς καὶ δεχθέντος τὴν κοινὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ο Διόδωρος γράφει (XVI, 60, 5): «Ο Φίλιππος ἐπεθύμει γάρ τῆς Ἑλλάδος ἀποδειχθῆναι στρατηγὸς αὐτοκράτωρ καὶ τὸν πρὸς Πέρσας ἔξενεγκεῖν πόλεμον ὅπερ καὶ συνέβη γενέσθαι». Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δι Φίλιππος δραστηριοποιεῖ τὴν πανελλήνιον ιδέαν. Ἐνίκησε τοὺς Θηβαίους, Ἀθηναίους καὶ συμμάχους αὐτῶν ἐν Χαιρωνείᾳ τῷ 338 π.Χ. καὶ οὕτω ἐπραγματοποίησε τὸ περὶ κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὄνειρόν του, εἰς δι ἀπέτυχον δι Περικλῆς, δι Ἐπαμεινώνδας καὶ βραδύτερον δι Λυσίμαχος, βασιλεὺς τῆς Θράκης. Καὶ τὸ ἵδιον ἔτος συνεκάλεσε πανελλήνιον συνέδριον ἐν Κορίνθῳ, παρὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῷ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμῳ. Γράφει δι Λιόδωρος (XVI, 89,3): «Διόπερ ἐν Κορίνθῳ τοῦ κοινοῦ συνεδρίου συναχθέντος διαλεχθεὶς περὶ

1. K. Παπαρρηγόπούλου, ᷂.α., τ. 3, σ. 4-5. E. Κουρτίου, ᷂.α., τ. 5, σ. 40-44. Bengtson, ᷂.α., σ. 297. I. Παπασταύρου, ᷂.α., τ. 2, σ. 250-252. Δ. Κανατσούλη, Ἀρχέλαος, σ. 17-21, 90-98.

2. Δ. Κανατσούλη, Ἀρχέλαος ᷂.α., σ. 98-101.

3. K. Παπαρρηγόπούλου, ᷂.α., τ. 3, σ. 8-9.

4. K. Παπαρρηγόπούλου, ᷂.α., τ. 2, σ. 9. Xρ. Νάντσα, ᷂.α., σ. 177-181, 275-277.

τοῦ πρὸς Πέρσας πολέμου, καὶ μεγάλας ἐλπίδας ὑποθείς, προετρέψατο τοὺς συνέδρους εἰς πόλεμον. Τέλος δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐλομένων αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἑλλάδος, μεγάλας παρασκευὰς ἐποιεῖτο πρὸς τὴν ἐπὶ τοὺς Πέρσας στρατείαν. Διατάξας δ' ἐκάστη πόλει τὸ πλῆθος τῶν εἰς συμμαχίαν στρατιωτῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν». Εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο ἐπετεύχθη ἡ ἀποτυχοῦσα μέχρι τότε πολιτικὴ ἔνωσις τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὅποιαν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχουν οὔτε αἱ Ἀθῆναι οὔτε ἡ Σπάρτη οὔτε αἱ Θῆβαι. Ὁ Φίλιππος ἐσκόπει νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ Μ. Βασιλέως τῶν Περσῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐλληνίδων πόλεων, ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ξέρξου καὶ διάδοσιν ἐν Ἀσίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτω διὰ πρώτην φορὰν γίνεται ἀποδεκτὸν τὸ μεγαλεπήβολον πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σχέδιον τῆς πανελληνίου ἰδέας ὑφ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων, πλὴν τῆς Σπάρτης, καὶ ἐκτελεστῆς τοῦ σχεδίου αὐτοῦ δρίζεται ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος. Οὕτος πλήρως ἰκανοποιημένος διὰ τὴν ἀποδοχὴν ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τῆς Κορίνθου τοῦ πανελληνίου προγράμματός του ἐκάλεσεν εἰς τοὺς γάμους τῆς θυγατρός του Κλεοπάτρας ὄλους τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἴσχυροὺς ἄνδρας ὄλης τῆς Ἑλλάδος. Δυστυχῶς ὁ Φίλιππος ἐδολοφονήθη κατὰ τὰς ἔορτὰς τῶν γάμων αὐτῶν τῷ 336 π.Χ. καὶ οὕτω ἔξελιπε μία ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἡγετικῶν φυσιογνωμιῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, δι' ἣν ὁ Θεόπομπος (Φιλιπ., ἀποσπ. 26) γράφει: «Διὰ τὸ μηδέποτε τὴν Εὐρώπην ἐνηνοχέναι τοιοῦτον ἄνδρα παράπανον οἶν τὸν Ἀμύντου Φίλιππον» (Hellen. Oxyg. bibl. oxon.).¹

Εὐτυχῶς ὅμως τὸ πρόγραμμά του κληρονομεῖται ψυχῆ τε καὶ σώματι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, δστις ὑπερέβαλε κατὰ πάντα τὸν πατέρα. Ἄξιαι ἔξαρσεως εἶναι τρεῖς κύριαι ἀρεταί του, ἡ θρησκευτικότης, ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ φιλοδοξία. Γράφει δὲ δι' αὐτὸν ὁ Ἀριανὸς (Ἀναβ. VII, 28, 1): «ἔβασιλενσε δὲ δώδεκα ἔτη καὶ τοὺς δόκτω τούτους μῆνας, τό τε σῶμα κάλλιστος καὶ φιλοπονώτατος καὶ δξύτατος γενόμενος καὶ τὴν γνώμην ἀνδρειότατος καὶ φιλοτιμότατος καὶ φιλοκινδυνότατος καὶ τοῦ θείου ἐπιμελέστατος». Ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξαν. 7, 7) γράφει: «Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν. Οὐκ ὁρθῶς ἐποίησας ἐκδοὺς τοὺς ἀκροατικοὺς τῶν λόγων τίνι γὰρ δὴ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ, καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; Ἔγὼ δὲ βουλοίμην ἀν ταῖς περὶ τὰ ἀριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. Ἔρρωσο».

‘Ως δείκτην πορείας ἐν τῇ ζωῇ του εἶχεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Ἀχιλλέα.

1. K. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 42-43. Wilcken, Griechische Geschichte, ἔ.ἀ., σ. 157, 163. Bengtson, ἔ.ἀ., σ. 305. I. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 306, 454. Xρ. Νάλτσα, ἔ.ἀ., σ. 795-808.

Τὴν Ἰλιάδα ἔφερεν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του κατὰ τὴν ἐκστρατείαν¹. Εἶχε διδασκάλους τὸν Λεωνίδαν, τὸν Λυσίμαχον καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ Λυσίμαχος ὡνόμαζεν ἑαυτὸν Φοίνικα, τὸν δὲ Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα, Πηλέα δὲ τὸν Φίλιππον². Τὸν Ἀριστοτέλη ἐθαύμαζε καὶ ἥγαπα περισσότερον τοῦ πατρός του, λέγων «ώς δι’ ἐκεῖνον μὲν ζῶν, διὰ τοῦτον δὲ καλῶς ζῶν»³. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδαξε τοῦτον ὅτι οἱ βάρβαροι μόνον διὰ σωματικὴν ἐργασίαν ἡσαν κατάλληλοι καὶ οὕτω ἐξῆπτε τὴν φαντασίαν τοῦ Ἀλέξανδρου. Γράφει δὲ ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικὰ I, 2, 6): «Διὸ φασὶν οἱ ποιηταὶ «βαρβάρων δὲ Ἑλληνας ἄρχειν εἰκός», ώς ταῦτο φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον ὄν». Ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδαξεν εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην, τὴν ρητορικὴν, φυσικὴν καὶ ἴατρικὴν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς διανοήσεως. Παρέλαβε δὲ μεθ’ ἑαυτοῦ εἰς τὴν ἐκστρατείαν τὸ ἀπαραίτητον ἐπιστημονικὸν καὶ τεχνικὸν προσωπικόν⁴. Μάλιστα, ώς ἀναγράφει ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξανδ. 72), ὁ μηχανικὸς Στασικράτης, διακρινόμενος διὰ τὰ αἰθεροβάμονα σχέδιά του, ἵδων τὸν Ἀθων ἐπρότεινεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ διαμορφώσῃ τοῦτον εἰς ἄγαλμά του. Τὸν γλύπτην Λύσιππον κατέστησεν ἐπίσημον ἀνδριαντοποιὸν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἐπιτελείου του. Μὲ τὰ ἐφόδια αὐτὰ συνεπῶς συνέχισε τὸ πανελλήνιον πρόγραμμα τοῦ πατρός του, συμπληρώσας μάλιστα τοῦτο καὶ διὰ τοῦ πολιτιστικοῦ μέρους καὶ δι’ ὅσων ἄλλων ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ο Μ. Ἀλέξανδρος κατῆλθεν εἰς Κόρινθον, ἐξήτησε τὴν ἀποστολὴν ἀντιπροσώπων ἐκ μέρους τῶν πόλεων καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀνατεθείσης εἰς τὸν πατέρα του ἐντολῆς δι’ ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀσίαν⁵. Συνθέτει δὲ Ἀλέξανδρος τὴν ἐκστρατείαν του πρὸς τὴν Τρωϊκήν. Πρὸς τοῦτο θύει εἰς Ἐλαιοῦντα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Πρωτειλάου, ὅστις πρῶτος τῶν ὑπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα στρατευσάντων Ἑλλήνων ἐπάτησεν εἰς τὸ Ἀσιατικὸν ἔδαφος⁶. Ἀνελθὼν δὲ εἰς Ἰλιον θυσιάζει εἰς τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τοὺς ἄλλους ἥρωας⁷. Γράφει δὲ ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξανδ. 15, 8): «Τὴν δὲ Ἀχιλλέως στήλην ἀλειψάμενος λίπα, καὶ μετὰ τῶν ἑταίρων συναναδραμών γυμνός ὥσπερ ἔθος ἐστίν,

1. Πλούταρχ. Ἀλέξανδρ. 8: «Καὶ τὴν μὲν Ἰλιάδα τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἐφόδιον καὶ νομίζων καὶ δινομάζων, ἔλαβε μὲν Ἀριστοτέλους διορθώσαντος ἦν ἐκ τοῦ νάρθηκος καλοῦσιν, εἰλέ δὲ ἀεὶ μετὰ τοῦ ἐγχειρίδιου κειμένην ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ώς Ὁνησίκριτος ἴστόρηκε». Κ. Π α π α ρ η γ ο π ο ύ λ ο ν, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 51-52. Ἐλευθερουδάκη Παγκόσμιος Ἰστορία, τ. 1, σ. 471-472, Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Ὁ Ἀλέξανδρος, ἔ.ἀ., σ. 5.

2. Πλούταρχ. Ἀλέξανδ. 5, 7.

3. Πλούταρχ. Ἀλέξανδ. 8, 4.

4. Μ. Ἐλλ. Ἐγκυκλ. Δρανδάκη, τ. 3, ἄρθρ. «Ἀλέξανδρος Μέγας». Ἐγκυκλ. Λεξικὸν «Ἡλίου», τ. 2, ἄρθρ. «Ἀλέξανδρος Μέγας».

5. Πλούτ. Ἀλέξ. 14.

6. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. I, 11, 5.

7. Πλούτ. Ἀλέξ. 15, 7. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀναβ. I, 11, 7.

έστεφάνωσε, μακαρίσας αὐτὸν δτι καὶ ζῶν φίλου πιστοῦ καὶ τελευτῶντος μεγάλου κήρυκος ἔτυχεν. Ἐν δὲ τῷ περιέναι καὶ θεᾶσθαι τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἐρομένου τινὸς αὐτόν, εἰ βούλεται τὴν Ἀλεξάνδρου λύραν ἰδεῖν, ἐλάχιστα φροντίζειν ἐκείνης ἔφη, τὴν δ' Ἀχιλλέως ζητεῖν, η̄ τὰ κλέα καὶ τὰς πράξεις ὅμνει τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐκεῖνος».

Διὰ τριῶν κυρίως μαχῶν ὁ ἀρηίφιλος Μ. Ἀλέξανδρος κατεκερμάτισε τὸ Περσικὸν κράτος, τῆς ἐν Γρανικῷ, τῆς ἐν Ισσῷ καὶ Γαυγαμήλοις. Κατὰ τὴν ἐν Γρανικῷ μάλιστα συλλαβών δισχιλίους Ἐλληνας μισθοφόρους καὶ «δῆσας ἐν πέδαις εἰς Μακεδονίαν ἀπέπεμψεν ἐργάζεσθαι, δτι παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἐλλησιν Ἐλληνες ὄντες ἐναντία τῇ Ἐλλάδι ύπερ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο» (*Ἀρριαν. Ἀνάβασ. I*, 16, 6).

Διὰ τῆς ἐκδηλώσεως ταύτης ἡθέλησε νὰ προσδώῃ εἰς τὴν νίκην πανελλήνιον χαρακτῆρα καὶ πριεχόμενον, ὑποδηλώσας δτι ἡ ἐπιτυχία του αὕτη δοφείλεται εἰς ὅλους τοὺς Ἐλληνας, κατ' ἐντολὴν τῶν ὁποίων δρᾷ μετὰ τὸ ἐν Κορίνθῳ συνέδριον. Παρήγγειλε δὲ νὰ ἴδρυθῇ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Σάρδεων ναὸς τοῦ πανελληνίου Διός, σύμβολον τῆς πανελληνίου ἰδέας¹.

Οὕτω ἐπέτυχε τὸ πολιτικὸν μέρος τῆς πανελληνίου ἰδέας. Καὶ συγκεκριμένως ἐσωτερικῶς ἔπαινεν ὑπάρχουσα «ἡ πόλις» ὡς πολιτικὴ ὄντότης, τὴν θέσιν της καταλαβοῦσα ἡ μοναρχία². Ἐξωτερικῶς κατελύθη τὸ περσικὸν κράτος. Καὶ ἡ κατάλυσις τοῦ περσικοῦ κράτους ἐπετεύχθη ἀπὸ τὴν πίστιν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν πανελλήνιον ἰδέαν, ἀπὸ τὴν πίστιν δτι ἡτο θεόθεν τεταγμένος πρὸς τοῦτο. Ὁ παράφορος ἡρωϊσμός του ἄλλην ἐξήγησιν δὲν ἔχει. Πρῶτος στόχος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Τοῦτο ἐπέτυχε διὰ τῆς νίκης του ἐν τῷ Γρανικῷ ποταμῷ. Ὡς δεύτερον στόχον τάσσει τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ Περσικοῦ κράτους, ἵνα γίνη βασιλεὺς καὶ τῆς Ἀσίας. Ἐπιτυγχάνει καὶ τὸν στόχον αὐτὸν μετὰ τὴν τελειωτικὴν ἥτταν τοῦ Δαρείου ἐν Γαυγαμήλοις³. Ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνέλθῃ ἔτι ὑψηλότερον τὰς βαθμίδας τῆς μεσουρανήσεώς του καὶ ἐπιδιώκει νὰ συλλάβῃ τὸν Δαρεῖον, ἵνα παραλάβῃ προσωπικῶς παρὰ τούτου τὴν ἔξουσίαν τῆς Ἀσίας. Εύρισκει δημοσία τοῦτον νεκρὸν καὶ οὕτω πραγματούται ὁ τρίτος στόχος του, ἡ δημιουργία τῆς Ἐλληνοασιατικῆς αὐτοκρατορίας. «Οτι ὁ Δαρεῖος ζῶν ἐπρόκειτο ύπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων νὰ παραδώῃ τὴν αὐτοκρατορίαν του εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ δτι ὁ

1. *Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβασις I*, 17, 5-6. *Droysen*, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 231-232. *I. Παπασταύρου*, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 329.

2. *Droysen*, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 768-769.

3. *Κ. Παπαρρηγόπουλον*, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 101-103. *I. Παπασταύρου*, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 328-332, 350. *B. Λαούρδα*, *Η προσωπικότης τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τὸν Ἀρριανόν*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 12-13 καὶ 16.

’Αλέξανδρος ἐπεθύμει μίαν τοιαύτην πολιτικὴν λύσιν, διότι ἀβιάστως Ἐλλὰς καὶ Ἀσία θὰ ἀπετέλουν μίαν αὐτοκρατορίαν ἐν εἰρηνικῇ συμβιώσει Ἐλλήνων καὶ Περσῶν καὶ ἐν ἀλληλεπιδράσει ἀμφοτέρων μὲν ἀφομοιωτικὴν δύναμιν τὸν Ἐλληνισμὸν καὶ ἡγετικὴν τοιαύτην τὴν Ἐλλάδα, συνάγεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἀρριανοῦ (IV, 20, 3): «Ἐπὶ τοῖσδε ἀνατεῖναι Δαρεῖον εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας καὶ εὔξασθαι ὅδε· ἀλλ’ ὁ βασιλεὺς, ὅτῳ ἐπιτέτραπται νέμειν τὰ βασιλέων πράγματα ἐν ἀνθρώποις, σὺ νῦν μάλιστα μὲν ἐμοὶ φύλαξον Περσῶν τε καὶ Μήδων τὴν ἀρχήν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔδωκας· εἰ δὲ δὴ ἐγὼ οὐκέτι σοι βασιλεὺς τῆς Ἀσίας, σὺ δὲ μηδενὶ ἄλλῳ ὅτι μὴ Ἀλεξάνδρῳ παραδοῦναι τὸ ἐμὸν κράτος. Οὕτως οὐδὲ πρὸς τῶν πολεμίων ἄρα ἀμελεῖται ὅσα σώφρονα ἔργα»¹. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀκόρεστος εἰς δόξαν. Δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ ἡ ὑλοποίησις τῆς πανελλήνιου ἰδέας, δοθέντος μάλιστα ὅτι εἰς Ζαδράκαρτα τῆς Ὑρκανίας ἀφίνει ἐλευθέρους ὅσους ἐκ τῶν μισθοφόρων Ἐλλήνων προσῆλθον τῷ Δαρείῳ πρὸ τοῦ συνεδρίου τῆς Κορίνθου, τοὺς δὲ μισθοφορήσαντας παρὰ τούτῳ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐκστρατείας ἐντάσσει εἰς τὸ στράτευμά του ὁ Ἀλέξανδρος². Ὁραματίζεται νὰ προσδώῃ εἰς ταύτην οἰκουμενικότητα. Ἡθελε νὰ προσαγορευθῇ κοσμοκράτωρ, «γῆς τε ἀπάστης καὶ θαλάσσης κύριος» (Ἀρρ. Ἀνάβ. Ἀλεξ. VII, 15, 5). Καὶ δι’ αὐτὸν ἐν Βαβυλῶνι προσῆλθον πρὸς αὐτὸν πρέσβεις ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου, Αἰθίοπες, Καρχηδόνιοι, Ἰταλοί, Σκύθαι, Κέλται, Λευκανοί, Τυρρηνοί, Λίβυες καὶ Ἰβηρες. Ἡθελε νὰ γίνη ἀναγνώρισις τοῦ πανελλήνιου ἔργου του ὑπ’ αὐτῶν τῶν Ἐλλήνων καὶ δι’ αὐτὸν «παρελθόντι δ’ αὐτῷ ἐξ Βαβυλῶνα πρεσβεῖαι παρὰ τῶν Ἐλλήνων ἐνέτυχον, ὑπὲρ ὅτων μὲν ἔκαστοι πρεσβευόμενοι οὐκ ἀναγέγραπται, δοκεῖν δ’ ἔμοιγε αἱ πολλαὶ στεφανούντων τε αὐτὸν ἥσαν καὶ ἐπαινούντων ἐπὶ ταῖς νίκαις ταῖς τε ἄλλαις καὶ μάλιστα ταῖς Ἰνδικαῖς, καὶ ὅτι σῆφος ἐξ Ἰνδῶν ἐπανήκει χαίρειν φασκόντων» (Ἀρρ. Ἀνάβ. Ἀλεξ. VII, 19, 1). Οὕτως ἔξηγεται διατί ὁ Ἀλέξανδρος ἥθελε νὰ προχωρήσῃ πέραν τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ. Τὴν πανελλήνιον ἰδέαν διευρύνει εἰς οἰκουμενικήν. Συνήντησεν δῆμος εἰς τὴν ἀνοδὸν εἰς ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς δύο σοβαρωτάτας ἀντιδράσεις. Ἡ μία ἀφεώρα εἰς τὸν προσεταιρισμὸν τῶν Περσῶν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν συναδέλφωσιν Ἐλλήνων καὶ Περσῶν καὶ τὴν μεταστροφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὸ βαρβαρικότερον³. Ἡ ἑτέρα εἰς τὸν πόθον τῶν Ἐλλήνων στρατιωτῶν νὰ ἐπιστρέψουν οἴκαδε, ἵνα ἴδωσι γονεῖς, συζύγους, τέκνα καὶ πάτριον γῆν⁴. Καὶ τὰς δύο δῆμος ἀντιδράσεις ἔξουδετέρωσεν ὁ Ἀλέξανδρος ώς ἀπροσμά-

1. *Droysen*, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 434-435. 2. *Παπασταύρον*, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 357-358.

2. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. III, 23, 8-9. 3. *Παπασταύρον*, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 359.

3. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. VII, 8.

4. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. V, 27, 6-9.

χητος στρατηγὸς καὶ μεγαλοφυῆς πολιτικός¹. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνύψωσε τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν κατακτηθέντων λαῶν. Εἰσήγαγεν εἰς τούτους τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν, τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην, τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν ἀνθρωπισμόν. Κατέστησε τὸν βίον τῶν λαῶν ἀνθρωπινώτερον, τὴν διοίκησιν χρηστοτέραν. Ἀκολουθεῖ τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἰσοκράτους, ὡς γράφει ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξ. 47, 6): «Διὸ καὶ τρισμυρίους παῖδας ἐπιλεξάμενος, ἐκέλευσε γράμματά τε μανθάνειν Ἑλληνικά, καὶ Μακεδονικοῖς ὅπλοις ἐντρέφεσθαι, πολλοὺς ἐπιστάτας καταστήσας». Ἀνευ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, Βυζαντίνη καὶ Χριστιανισμὸς ἦ δὲν θὰ ὑπῆρχον ἦ δὲν θὰ ἀπέδιδον. Τοῦτο ἴσχυει καὶ διὰ τὸν ἀραβικὸν πολιτισμόν².

Αἱ ἴδρυθεῖσαι ὑπὸ αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων Ἑλληνικαὶ πόλεις ἀποβαίνουν ἐστίαι Ἑλληνισμού, αὐξηθέντος ἐν Ἀθήναις κυρίως κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους³. Ἡ μεταχείρισις τῶν κατακτηθέντων ὑπὸ τῶν κατακτητῶν εἶναι φιλική. Ἐπιτρέπονται οἱ γάμοι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν⁴. Σχηματίζεται ὁ στρατὸς τῶν «ἐπιγόνων» ἐξ Ἀσιατῶν⁵. Καλλιεργεῖται ἡ ἀλληλεγγύη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν καὶ θεμελιοῦνται αἱ προϋποθέσεις ἐνότητος τοῦ ἀπεράντου κράτους. Τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν συμπεριφορὰν ἔναντι τῶν ὑποταγέντων δὲν ἡδυνήθησαν ὅμως νὰ κατανοήσουν τινὲς τῶν ἡγετῶν τοῦ στρατοῦ καὶ ἡναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ τούτους σκληρότατα ὁ Ἀλέξανδρος, φονεύσας τὸν Παρμενίωνα, Φιλώταν⁶, Κλείτον⁷ καὶ Καλλισθένην⁸. Ὁ Ἀρριανὸς (VII, 29, 4) γράφει: «ώς ἔμοιγε καὶ ἡ Περσικὴ σκευὴ σόφισμα δοκεῖ εἶναι πρός τε τοὺς βαρβάρους, ὡς μὴ πάντῃ ἀλλότριον αὐτῶν φαίνεσθαι τὸν βασιλέα, καὶ πρὸς τοὺς Μακεδόνας, ὡς ἀποστροφήν τινα εἶναι αὐτῷ ἀπὸ τῆς δξύτητός τε καὶ ὑβρεως τῆς Μακεδονικῆς· ἐφ' ὅτῳ δὴ καὶ ἐγκαταμῖξαί μοι δοκεῖ ταῖς τάξεσιν αὐτῶν τοὺς

1. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. V, 28 καὶ VII, 11, 5-9, 12, 1-4. Ἱ. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 372-375.

2. Droysen, ἔ.ἀ., τ. I, σ. 787. Bengtson, ἔ.ἀ., σ. 353. Δ. Κανατσούλη, Ὁ Ἀλέξανδρος, ἔ.ἀ., σ. 8.

3. Ψευδοκαλ. B, 35. Κ. Παπαρρηγόπουλον, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 405 ὑποσ. 2, τ. 3, σ. 120-121. Δ. Κανατσούλη, Ὁ Ἀλέξανδρος, ἔ.ἀ., σ. 8.

4. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. VII, 4, 4-8. Κ. Παπαρρηγόπουλον, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 111, 235-239. Droysen, ἔ.ἀ., τ. I, σ. 723. Ἱ. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 372.

5. Διοδ. Βιβλ. XVII, 108. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. VII, 6. Droysen, ἔ.ἀ., τ. I, σ. 733-734. Ἱ. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 373.

6. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. III, 26, 1-6.

7. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. IV, 8, 8-9.

8. Ἀρρ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. IV, 14, 1-3.

Πέρσας τοὺς μηλοφόρους καὶ τοῖς ἀγήμασι τοὺς ὁμοτίμους».

Τὸ πανελλήνιον πνεῦμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δὲν ἐτερματίσθη εἰς τὸν Ἰνδόν. Ἐπιστρέψας οὗτος εἰς Βαβυλῶνα προέβαινεν εἰς νέας παρασκευάς καὶ αἱ παρασκευαὶ αὐταὶ, ως γράφει ὁ Ἀρριανός, ἀπέβλεπον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ τῆς δυτικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου. Γράφει δὲ ὁ Ἀρριανός (VII, 1, 3): «ἔνθεν δὲ οἱ μέν, ὅτι ἐς τὸν πόντον τὸν Εὔξεινον ἐσπλεῖν ἐπενόει ἐξ Σκύθας τε καὶ τὴν λίμνην τὴν Μαιῶτιν, οἱ δέ, ὅτι ἐξ Σικελίαν τε καὶ ἄκραν Ἰαπυγίαν· ἥδη γάρ καὶ ὑποκινεῖν αὐτὸν τὸ Ρωμαίων ὄνομα προχωροῦν ἐπὶ μέγα». Τὸ πανελλήνιον πνεῦμα ἔτοιμάζεται νὰ εἰσέλθῃ εἰς νέαν φάσιν, τὴν οἰκουμενικότητα¹. Τὰ δοκηθέντα δόμως οὐκ ἐτελέσθησαν. Ἡ μοῖρα ἀποστερεῖ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν ισόθεον ἄνδρα, τὸν Ἀλέξανδρον, εἰς ἡλικίαν τριάκοντα τριῶν ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν, καθ' ἥν οἱ περισσότεροι τῶν μεγάλων ἄνδρων δὲν ἥρξαντο τῆς δράσεώς των.

Τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπεχείρησαν νὰ διατηρήσουν οἱ διάδοχοί του, πλὴν δόμως τῷ 301 π.Χ., κατὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην τῆς Φρυγίας, διαμελίζεται τοῦτο². Καὶ τὰ προελθόντα ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ κράτη συνέχισαν τὴν διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, δύο δὲ ἐξ αὐτῶν, τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου καὶ τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου, προσέφεραν τεραστίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην καὶ τὰ γράμματα.³ Αν δὲ δὲν ἀπώλυτο ἡ βιβλιοθήκη τῆς Περγάμου⁴ καὶ δὲν ἐκαίετο ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας⁵, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ λογοτεχνία θὰ ἥσαν σήμερον πλουσιώτεραι καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος ταχυτέρα. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι ἐλληνιστικαὶ αὐλαὶ δὲν ὑστεροῦν. Θεωροῦν μεγάλην τὴν τιμὴν νὰ διαδίδουν τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ καθίστανται κέντρα πολιτισμοῦ. Προσκαλοῦν φιλοσόφους, λογίους, ποιητὰς καὶ ἐπιστήμονας. Φιλοδοξοῦν αἱ αὐλαὶ τῶν βασιλέων νὰ γίνουν Ἀκαδημίαι⁶.

Τὸ πανελλήνιον πνεῦμα ἐκφράζει καὶ ὁ Πύρρος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου. Αὐτὸς εἶναι ἀπόγονος τοῦ Ἀχιλλέως, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἀπόγονοι τῶν Τρώων. Ἐθεώρει δὲ τὸν ἔαυτόν του ὑπὲρ πάντα ἄλλον προωρισμένον διὰ τὸν πόλεμον

1. Πρβλ. Διοδ. Βιβλ. XVIII, 4, 1-4. Κ. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3α, σ. 116. Droysen, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 823.

2. Κ. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 212. Droysen, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 591. V. Ehrenberg, ἔ.ἀ., τ. II, 1-5.

3. Κ. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 240-241. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 490.

4. Κ. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 261. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 475-476.

5. Κ. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 251. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 503-505.

τῆς Μ. Ἑλλάδος ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, διὰ τὸν νέον τοῦτον Τρωϊκὸν πόλεμον. Ἡθέλησε νὰ πραγματώσῃ ὅ,τι δὲν ἐπέτυχεν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὅ,τι δὲν ἐπρόφθασε λόγῳ τοῦ θανάτου του ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν καὶ νὰ ἀσφαλίσῃ ἐκεῖ τὴν πρόοδον τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐκεῖθεν τὴν ἐπέκτασιν τούτου εἰς ὅλην τὴν Δύσιν. Καίτοι ἦτο ἀνήρ ἀπεριορίστων ἰκανοτήτων, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν σχεδίων του, λόγῳ τῶν τυχοδιωκτικῶν καὶ ἀμελετήτων ἐπιχειρήσεων¹. Γράφει δὲ ὁ Πλούταρχος (Πύρρος 14, 4): «Οὗτος οὖν τὸν Πύρρον ὥρμημένον τόθ' ὄρδναν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰς λόγους ἐπηγάγετο τοιούτους ἴδων σχολάζοντα· «πολεμισταὶ μέν, ὃ Πύρρε, Ρωμαῖοι λέγονται καὶ πολλῶν ἐθνῶν μαχίμων ἄρχοντες· εἰ δὲ δοίη θεός περιγενέσθαι τῶν ἀνδρῶν, τί χρησόμεθα τῇ νίκῃ;» Καὶ ὁ Πύρρος «Ἐρωτᾶς» εἶπεν «ὦ Κινέα, πρᾶγμα φαινόμενον· οὔτε βάρβαρος ἡμῖν ἐκεῖ πόλις οὕθ' Ἑλληνὶς ἀξιόμαχος Ῥωμαίων κρατηθέντων, ἀλλ' ἔξομεν εὐθὺς Ἰταλίαν ἀπασαν, ἢς μέγεθος καὶ ἀρετὴν καὶ δύναμιν ἄλλῳ πού τινι μᾶλλον ἀγνοεῖν ἢ σοι προσήκει».

Τὴν τελευταίαν ἀπόπειραν πανελληνίου πολιτικῆς ἀπαντῶμεν τῷ 217 π.Χ., ὅτε συνῆλθον ἐν Ναυπάκτῳ οἱ πολεμοῦντες ἀλλήλους Ἑλληνες εἰς συνέδριον εἰρήνης. Καὶ ἐκεῖ ἡκούσθη ἡ παραίνεσις τοῦ Ναυπακτίου Ἀγελαίου εἰπόντος (Πολύβ. Ιστορ. V, 104, 1): «ὅς ἔφη δεῖν μάλιστα μὲν μηδέποτε πολεμεῖν τοὺς Ἑλληνας ἀλλήλοις, ἀλλὰ μεγάλην χάριν ἔχειν τοῖς θεοῖς, εἰ λέγοντες ἔν καὶ ταῦτα πάντες καὶ συμπλέκοντες τὰς χεῖρας, καθάπερ οἱ τοὺς ποταμοὺς διαβαίνοντες, δύναιντο τὰς τῶν βαρβάρων ἐφόδους ἀποτριβόμενοι συσσώζειν σφᾶς αὐτοὺς καὶ τὰς πόλεις». Οἱ Ἀγέλαιοι ὡς ἄλλοι Ἰσοκράτης συμβουλεύει τὴν ἔνωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἵνα ἀντιμετωπίσωσι «τὰ προφαινόμενα ἀπὸ τῆς ἐσπέρας νέφη»².

Ἡ συμβολὴ ὅμως αὐτὴ δὲν εἰσηκούσθη καὶ αἱ Ρωμαῖκαι λεγεῶνες ἐσάρωσαν τὰ Ἑλληνιστικὰ κράτη τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου. Εἰς τὴν κυρίως Ἐλλάδα γίνεται ἀπόπειρα πολιτικῆς ἐνότητος τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Καὶ ταύτην ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπιτύχουν ἡ Ἀχαιϊκὴ καὶ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία, ἐπιδιώξασαι τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑλλάδος οὐχὶ διὰ τοῦ μοναρχικοῦ τρόπου, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὅμισπονδιακοῦ. Ἡθέλησαν ἀμφότεραι αἱ συμπολιτεῖαι νὰ ἀναλάβουν τὴν προστασίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ³. Εἶναι ὅμως πλέον ἀργά. Ἡ καθημα-

1. Κ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἄ., τ. 3α, σ. 229-233. Droysen, Ἰστορία Ἐπιγόνων, μετάφρ. Δέλλιου, Ἀθῆναι 1903, σ. 225-226. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 508-509.

2. Κ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἄ., τ. 3α, σ. 287-288 ὑποσ. 4. Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 523.

3. Κ. Παπαρρήγοπούλου, ἔ.ἄ., τ. 3α, σ. 266-269, 303, 315, Ι. Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 2, σ. 515-517. Ehrenberg, ἔ.ἄ. τ. I, σ. 92-100.

γμένη Ἑλλάς ἀντιμετωπίζει τὴν εὑρωστὸν Ρώμην καὶ συντρίβεται πολιτικῶς ὑπὸ τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Μόνον ἡ πολιτιστικὴ αὐτῆς ὑπόστασις παρέμεινε καὶ κατὰ τὸν Ὁράτιον (Ep. II, 1, 156) «*Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio*».

Εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν φοιτοῦν δι’ εὐρυτέρας σπουδὰς οἱ ἐπιφανεῖς Ρωμαῖοι. Ἐλληνας διδασκάλους παραλαμβάνουν διὰ τὰ τέκνα των. Ἐλληνες ρήτορες διμιλοῦν ἐλληνιστὶ εἰς ρωμαϊκὰς πανηγύρεις καὶ θαυμάζονται ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες διμιλοῦν καὶ γράφουν τὴν ἐλληνικὴν γλώσσαν. Ἡ καθολικότης τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, κατ’ ἐφαρμογὴν τῆς πανελληνίου ἰδέας, εἶναι ἀξίωμα πλέον¹. Συνεπῶς τὸν Ἐλληνισμὸν τῆς Ἀσίας ἔλαβεν ὡς σύμμαχον ἡ Ρώμη καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Ἀνατολὴν ὡς διάδοχος χώρα τῶν Λαγιδῶν καὶ Σελευκιδῶν². Πιθανόν, ἢν παρὰ τὸ Ἀκτιον ἐνίκων ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα τὸν Ὁκταβιανόν, ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία νὰ καθίστατο Ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία τετρακόσια ὄλοκληρα ἔτη πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου³. Ἀλλὰ καὶ τὸν Μ. Κωνσταντίνον ἡ ἐλληνικότης τῆς αὐτοκρατορίας ὑπεχρέωσε νὰ δεχθῇ τὸν χριστιανισμόν, δεδομένου ὅτι ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα ἦτο σύνδεσμος Ἐλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ⁴.

III. ΓΕΝΕΣΙΟΥΡΓΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΙΔΕΑΣ

Ἡ πανελλήνιος ἰδέα δοφείλει τὴν γένεσίν της εἰς πολλὰ αἴτια, ἐνδεικτικώτερα τῶν ὅποίων εἶναι:

1) Ἡ θρησκευτικότης. Οἱ ἀρχαῖοι Ἐλληνες οὐδέποτε ἀπέστησαν τῆς πρὸς τὸ θεῖον θέας. Τὸ θεῖον ἔξη καὶ ἐκινεῖτο ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν καὶ τῇ περιβαλούσῃ αὐτοὺς φύσει. Πᾶν στοιχεῖον χρήσιμον εἰς αὐτοὺς ἐθεοποίουν καὶ πᾶν ἀνεξήγητον φαινόμενον ἐπεμαρτύρει τὴν παρουσίαν τοῦ θεοῦ εἰς τὴν πορείαν τῆς δράσεώς των. Ἐκλιμάκωσαν τοὺς θεοὺς κατὰ δύναμιν καὶ χρησιμότητα καὶ ἐπηγέησαν τούτους διὰ νέων θεῶν καὶ τούτους δι’ ἡμιθέων καὶ ἡρώων⁵. Ἐθεοποίησαν καὶ ὅσους τῶν προγόνων των ὅμνησαν ἐπ’ ἀρετῇ καὶ δράσει κοινωφελεῖ. Ἡ προϊστορία τῶν Ἑλλήνων γέμει ἡρώων, διακριθέντων ἐπ’ ἀρετῇ καὶ φιλοπονίᾳ. Πολλοὶ τούτων ἐθεοποιήθησαν καὶ ἀπετελεσαν τοὺς ὁδηγοὺς τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ Ἡρακλῆς ἀπεκάθηρε τὴν

1. K. Παπαρηγόπουλον, ἔ.ἀ., τ. 3β, σ. 63-64.

2. K. Παπαρηγόπουλον, ἔ.ἀ., τ. 3α, σ. 314.

3. Δ. Χατζηγιάννη, Αἰνίγματα τῆς Ἰστορίας. Τὸ Ἀκτιον καὶ ἡ Κλεοπάτρα, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 17-21.

4. K. Παπαρηγόπουλον, ἔ.ἀ., τ. 3β, σ. 103-106.

5. K. Παπαρηγόπουλον, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 14-15, 65-67. Fustel de Coulanges, ἔ.ἀ., σ. 39, 257. I. Παπασταύρον, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 233-234.

χώραν ἐκ τῶν ληστῶν καὶ τῶν ἀγρίων θηρίων. Κατέστησε τὴν χώραν γόνιμον διὰ τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς φυτείας ὀπωροφόρων δένδρων. Ὁ Κόδρος θυσιάζεται διὰ τὴν νίκην τῆς πατρίδος του¹. Ὁ Θησεὺς ἐνώνει τοὺς πολλοὺς συνοικισμοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τάσσει τούτους ὑπὸ ἐνιαίαν διοίκησιν. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἔορτάζονται τὰ Παναθήναια². Αἱ Ἀθῆναι καθίστανται ἔδρα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, διὸ καὶ ἐξαναγκάζουν διὰ πολέμου τοὺς Θηβαίους νὰ ἀποδώσουν τοὺς νεκροὺς τῶν Ἀργείων στρατηγῶν εἰς τὰς Ἀργείας μητέρας πρὸς ταφήν. Δέχονται πάντα διωκόμενον καὶ παρέχουν εἰς αὐτὸν ἄσυλον.

Ἡ πρώτη ἐλληνικὴ ποίησις εἶχεν ἱερατικὴν πρόέλευσιν καὶ ἱερατικὸν χαρακτῆρα. Ἡ προομητικὴ ποίησις εἴτε Πιερία εἶναι αὔτη εἴτε Ἑλικωνία ἔχει θείαν ἀφετηρίαν. Οἱ πρῶτοι ποιηταὶ εἶναι ἱερεῖς τῶν διασήμων ἱερῶν. Τὰ πρῶτα πνευματικὰ δημιουργήματα εἶναι οἱ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅμνοι. Εἰς τοὺς Δελφούς, ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, συνηνώθησαν ὅλα τὰ ποιητικὰ ρεύματα, ρεύσαντα ἐκ βορρᾶ μὲ τὸν Ὄρφεα, τὸν Λίνον καὶ τὸν Μουσαῖον, ἐξ ἀνατολῶν μὲ τὸν Λύκιον Ὁλῆνα καὶ ἐκ νότου μὲ τὸν Κρῆτα Χρυσόθεμιν³. Ἡ εὑρεσις τοῦ ποιητικοῦ στίχου ἀπεδίδετο εἰς τὴν πρώτην Πυθίαν τῶν Δελφῶν Φημονόην⁴. Ὁ Θάμυρις, θεωρούμενος Πιέριος ἄμα καὶ Δελφικός, ἦτο ὁ πρῶτος ἀοιδός⁵. Αοιδοὶ καὶ ῥαψῳδοὶ συνθέτουν τὴν προομητικὴν καὶ Ὄμηρικὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν⁶. Ἡ τραγῳδία, κωμῳδία καὶ σατυρικὸν δρᾶμα ἀνάγουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ Διονύσου⁷. Ἱερατικὴν ἀρχὴν δὲν ἔχουν μόνον ἡ ἐπικὴ καὶ δραματικὴ ποίησις, ἀλλὰ καὶ ἡ λυρικὴ⁸. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὰς πανελλήνιους ἔορτάς, ἀγῶνας καὶ πολέμους καλλιεργεῖ τὸν ὄμαδισμόν. Διὰ τοῦ ὄμαδισμοῦ ἐκφράζεται ὁ ὑποκειμενικὸς κόσμος τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἄτομον εὑρίσκεται πλέον πλησιέστερον πρὸς τὴν ζωήν. Ὁ ἔρως, ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀγωνία τῆς ζωῆς τὸν ἐφελκύουν. Ἀποτελοῦν προβλήματα διὰ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνα καὶ πρέπει νὰ εύρουν τὴν λύσιν των ἡ ἐκφρασίν των.

Ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους εἶναι μὲν προϊὸν τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ συνετελέσθη διὰ τῶν κοινῶν θεῶν καὶ ἀγίων τελετῶν⁹.

1. E. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 456.

2. E. Κουρτίου, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 445-446. Ἡ Παπασταύρου, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 211.

3. Παυσ. X, 7 2, A. Croiset, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 78-79.

4. Παυσ. X, 5, 7, A. Croiset, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 75-76.

5. Ὄμ. Ἰλ. B 595, A. Croiset, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 81-82.

6. W. Christ, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 30-31.

7. W. Christ, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 348-349.

8. A. Croiset, ἔ.ἄ., τ. 1, σ. 206-207.

9. Fustel de Coulanges, ἔ.ἄ., σ. 259.

Διὰ τὴν θρησκευτικότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἰδρύθησαν οἱ πανελλήνιοι ἀγῶνες, τὰ ἱερά, αἱ ἀφικτιονίαι καὶ τὰ μαντεῖα. Ταῦτα προσείλκυσαν ὡς προσκυνητὰς τοὺς πανέλληνας. Τινὰ ἐκ τούτων, δπως τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, τῆς Δωδώνης, τῆς Ὀλυμπίας καὶ τὸ Ἀσκληπιεῖον κατέκτησαν μεγάλην εὐκλειαν. Συνέβαλον εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς ὑπερηφανείας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπέβησαν κέντρα διαδόσεως τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Προσερχόμενοι εἰς ταῦτα οἱ Ἑλληνες ὡς προσκυνηταὶ ἢ χρησμολῆπται συνησθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς καταπαύσεως τῶν ἐρίδων καὶ πολέμων μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Ἐπροστάτευε καὶ συνέδεε πάντας τοὺς Ἑλληνας εἰς κοινὸς θεός, ὁ πανελλήνιος Ζεύς, δστις ἐπέτελλεν εἰς τοὺς δεομένους αὐτοῦ τὴν ἄσκησιν τῆς εὐγενοῦς ἀμίλλης ἐν τῇ πολιτικῇ ἐξουσίᾳ, ὡς συνέβαινε τοῦτο καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας, καὶ τὴν ἔνωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων καθ' ὅμάδας μὲ βάσιν τὸν ἱερατικὸν δεσμόν, ὡς τοῦτο ἐγίγνετο εἰς τὰς ἀμφικτιονίας καὶ τὰς συμπολιτείας. Σύμμαχοι πόλεις ἐτέλουν κοινάς ἔορτάς, κοινάς θυσίας, κοινὸν δεῖπνον καὶ κοινὴν σπονδήν¹. Συνεπῶς ἡ θρησκευτικότης συνιστᾶ ἐντελεχειακήν δύναμιν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὴν πανελλήνιον σκέψιν καὶ τὴν πανελλήνιον πολιτικήν.

2) Ἡ παιδεία. Πρῶτοι οἱ Ἑλληνες ἀνέπτυξαν τὴν φιλοσοφίαν καὶ λογοτεχνίαν καὶ ἔθεσαν τὴν σφραγίδα τῆς ποιότητος εἰς τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπέβλεψαν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀνθρώπου, ὁμοιότροπον καὶ ὁμόρροπον πρὸς τὴν θείαν φύσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. "Ἐλλην ἐθεωρεῖτο οὐχὶ ὁ καταγόμενος ἐξ Ἑλλήνων ἢ γεννηθεὶς ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ᾽ ὁ τυχῶν παιδείας ἐλληνικῆς, ὁ πραγματώσας ἐν τῇ ζωῇ τὸ καλὸν κἀγαθόν, τὴν ἀρετήν, τὸ μέτρον, τὴν μεσότητα, καὶ ἐφαρμόζων τὴν Σωκράτειον ἀρχὴν «οὐτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων» (Πλ. Κρ. X, G). Ὁ ἀνθρωπὸς καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἀνθρώπινον πνεῦμα ὑμεῖται εἰς τὸ α' στάσιμον τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους, λέγοντος «πολλὰ τὰ δεινὰ κούδεν τοῦ ἀνθρώπου δεινότερον πέλει». Ἐπιτυγχάνει δὲ "Ἐλλην διὰ τοῦ πνεύματος τὴν ἀθανασίαν, μελαγχολεῖ δῆμως διὰ τὸν σωματικὸν θάνατον καὶ λέγει (Σοφοκλ. Ἀντιγ. στίχ. 360) «παντοπόρος ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται / τὸ μέλλον». "Αἰδα μόνον / φεῦξιν οὐκ ἐπάξεται». Ὁ ἀνθρωπὸς διὰ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, διὰ τῆς θέας πρὸς τὰς ιδέας τοῦ Πλάτωνος, μεταβάλλεται εἰς δοντως ἀνθρωπὸν, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τῷ θεῷ. Οὕτω ἐξηγεῖται ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας ἔναντι τῆς περσικῆς, ἥτις συνίστατο εἰς τὸ ἴππεύειν, τοξεύειν, θηρεύειν καὶ ἐκτελεῖν τὰς ἐντολὰς τῆς θρησκείας καὶ τοῦ κράτους². Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ἑλληνες ἡγάλλοντο ἐπὶ καταγωγῇ καὶ διεχώριζον τὴν οἰκουμένην εἰς Ἑλληνας καὶ βαρ-

1. Fustel de Colanges, ε.ἄ., σ. 259.

2. Ἐλευθερουδάκη Παγκ. Ἰστορία, ε.ἄ., τ. 1, σ. 205.

βάρους. Ἡσθάνοντο ὅτι ὑπερεῖχον εἰς τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸν ἐλληνικὸν ἀνθρωπισμόν. Ὁ Ὀμηρος, ὁ Πίνδαρος καὶ οἱ τρεῖς τραγικοὶ ἀποτελοῦν τὴν παλαιὰν διαθήκην τῶν Ἑλλήνων. Ταύτην δὲ συμπληρώνουν καὶ οἱ λοιποὶ Ἐλληνες πνευματικοὶ ἄνδρες τῆς ἀρχαιότητος καὶ κυρίως ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ἡ διδάσκαλία ὅλων αὐτῶν μετουσιώνει τὴν πανελλήνιον ιδέαν εἰς μορφωτικὸν ἀγαθὸν τῶν ἐπιγενομένων. Καὶ ὅπως οἱ Ἐβραῖοι χάρις εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην διετηρήθησαν ἐπὶ δύο χιλιάδας ἔτη παρὰ τὴν διασποράν των, οὕτω καὶ ὁ πανελληνισμὸς διεσώθη καὶ ηὐδοκίμησε διὰ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς διαθήκης τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι, σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι, συρρέουν εἰς τὰς Ἀθήνας (Θουκ. II, 41), τὰς Θήβας καὶ τὴν Πέλλαν ὡς εἰς πνευματικὰ κέντρα. Καὶ ἐκεῖθεν ἀπερχόμενοι διαδίδουν τὴν πανελλήνιον ιδέαν τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Γοργίου τοῦ Λεοντίνου εἰς τὰς νέας πατρίδας των. Οἱ σοφισταὶ διὰ τοῦ δόγματος τοῦ Πρωταγόρου «πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρωπος» κατεπολέμησαν τὸν πολίτην-ἀνθρωπὸν καὶ ὑπερημύνθησαν τοῦ ἀτόμου-ἀνθρώπου. Διέβρωσαν τὸν ἀντικειμενισμὸν καὶ τὴν παράδοσιν καὶ ἐξέθρεψαν τὸν ὑποκειμενισμόν. Κατηρείπωσαν τὰ θεμέλια τῆς πόλεως-κράτους καὶ ἀνήγειραν εἰς τὴν θέσιν της τὴν οἰκουμένην. Ἡμφεσβήτησαν τὴν καθαρότητα τοῦ φωτὸς τοῦ δαιμονίου πτολιέθρου καὶ ὥρθωσαν τὴν πόλιν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ. Ὁ πλάνης καὶ ἀνέστιος σοφιστὴς πατρίδα ἔχει τὴν οἰκουμένην καὶ πόρον ζωῆς τὴν σοφίαν. Οἱ σοφισταὶ ὄρμώμενοι ἐκ τῶν ἀποικιῶν καὶ διδάσκοντες ἐν Ἀθήναις κρημνίζουν ταύτην πνευματικῶς καὶ ἀναγονται εἰς τὴν πανελληνικότητα. Ἐκεῖ διαβλέπουν τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐδοκίμησιν. Ἡ πανελλήνιος πολιτικὴ προσιδιάζει εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν των καὶ ἀντιτίθεται εἰς τὴν πολιτικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δημοσθένους. Ὁ Σωκράτης ἦτο πολέμιός των, διότι ἐκεῖνος μὲν ἦτο πολίτης τῶν Ἀθηνῶν, ἐκεῖνοι δὲ πολίται τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖνος ἀρνεῖται νὰ δραπετεύῃ ἐξ Ἀθηνῶν, ὅταν κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἐκεῖνοι ἀπαντοῦν, ὅτι ὅπου γῆ, ἐκεῖ καὶ τάφος, ἐκεῖ καὶ πατρίς. Ἔνι λόγῳ οἱ σοφισταὶ ἀρνοῦνται τὴν παράδοσιν καὶ τιμοῦν τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὸ πνεῦμα. Οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ ὅμως ὅτι οὗτοι εἶχον εὐρυτάτην μόρφωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀρτίωσιν, τινὲς μάλιστα τόσην, ὅσην δὲ λίγοι τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης¹. Πλὴν ὅμως ὁ Πλάτων ἐπιδιώκων νὰ φωτίσῃ τὴν μορφὴν τοῦ διδάσκαλου του Σωκράτους, ἡμαύρωσε τὴν μορφὴν τῶν σοφιστῶν. Καὶ τοῦτο ἐγένετο ἀπὸ ὑπερβολικὴν λατρείαν πρὸς τὸν διδάσκαλόν του².

1. K. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 3β, σ. 43-44. E. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 2., σ. 594-596. Fustel de Coulanges, ἔ.ἀ., σ. 450-453. I. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 129. A. Lesky, ἔ.ἀ., σ. 486-502, 698.

2. A. Croiset, ἔ.ἀ., τ. 4, σ. 583-584.

Οἱ κυνικοὶ φιλόσοφοι καὶ δὴ ὁ Ἀντισθένης καὶ ὁ Διογένης δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὰ στενά δρια τῆς πατριδοπόλεως. *Omnis mundus ei⁹nai⁹ ἡ πατρὶς τοῦ σοφοῦ.* Ἡ κοσμόπολις ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἰδεολογίαν των. Ἡ κοσμόπολις ἐκκολάπτει τὸ καθολικὸν πνεῦμα καὶ τὸ καθολικὸν πνεῦμα τὸ καθολικὸν κράτος¹. Ὁ Πλάτων διδάσκει τὴν μοναρχίαν τοῦ σοφοῦ². Ὁ Ἀντισθένης ἐστερημένος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἀθηναίου πολίτου, ἐπειδὴ ἡ σύζυγός του ἡτο Θρῆσσα, στρέφεται εἰς εὐρυτέρους δρίζοντας, πέραν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Διογένης δὲ λέγει (*Διογ. Λαερ. VI, 2, 37 Didot*): «τῶν θεῶν ἔστι πάντα· φίλοι δὲ οἱ σοφοὶ τοῖς θεοῖς· κοινὰ δὲ τὰ τῶν φίλων· πάντα ἄρα ἔστι τῶν σοφῶν». Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ἐπαναλαμβάνει (*Διογ. Λαερ. VI, 2, 63*) «Ἐρωτηθεὶς πόθεν εἴη; κοσμοπολίτης ἔφη».

Συνελόντι εἰπεῖν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, ὁ ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμός, ἡ στενὴ ἐπαφὴ τῶν Μακεδόνων μὲ τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, τοὺς πολιτικοὺς καὶ φιλοσόφους, καὶ ἡ φιλοξενία φημισμένων σοφῶν καὶ καλλιτεχνῶν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μακεδόνων βασιλέων χάριν παιδείας ἀποτελεῖ γενεσιονυργὸν αἰτίαν τῆς πανελληνίου ἰδέας καὶ πανελληνίου πολιτικῆς τῶν Μακεδόνων βασιλέων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον.

3) Τὸ φιλαπόδημον τὸν Ἐλλήνων «κατὰ τὸν Ἐλλήνα» τὸ πολυσχιδές τῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὸ κέρδος, καὶ ἡ τάσις τοῦ Ἑλληνος νὰ γνωρίσῃ νόους καὶ ἀστεα ὀδήγησαν τὸν Ἑλληνα μακράν τῆς πατρίδος του. Δύο μεγάλα ἀποικιστικὰ ρεύματα ἐκχύνονται ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὸν 8ον καὶ δον αἰῶνα π.Χ. εἰς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Φορεῖς τοῦ φιλαπόδημον πνεύματος ἡ σύμβολα εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Σόλων, ὁ Πλάτων, ὁ Λυκοῦργος. Οἱ ἀποδημοῦντες δὲν λησμονοῦν τὴν πατρίδα των. Διακατέχονται ἀπὸ τὸ νόστιμον ἥμαρ. Ἐπιθυμοῦν «καὶ καπνὸν ἀποθρόψκοντα νοῆσαι ἡς γαίης» (*Ὀμ. Ὀδύσ. α 58*). Πλανώμενοι μακράν τῆς πατρίδος των καὶ ἀντικρύζοντες ἐκ νέου τὴν θάλασσαν φωνάζουν περιχαρεῖς «Θάλαττα, Θάλαττα». Εἰς τὰς νέας ἐστίας των φέρουν τὸ πῦρ τῆς ἐστίας. Διατηροῦν τοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν μητρόπολιν καὶ ἀνέχουν ἐσαεὶ ἐπὶ τῶν ὅμων τὴν πνευματικὴν παρακαταθήκην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δὲν ἀφομοιώνονται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων λαῶν, ἀλλ’ ἀφομοιώνουν αὐτούς. Παραμένει ἔναντιος ἡ πανελλήνιος ἰδέα καὶ ἔμπυρος ὁ Ἑλληνισμός. Εἰς τὴν ξένην γῆν καὶ εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀποίκων συνενοῦνται Ἀθῆναι, Σπάρτη, Θῆβαι, Κόρινθος, Πέλλα. Ἀγαμέμνων, Ἀχιλλεὺς καὶ Ὀδυσσεὺς εἶναι κοινοὶ ἥρωες καὶ κοινῇ λατρεύονται

1. E. Κουρτίον, ἔ.ἀ., τ. 5, σ. 265. Ἡ. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 217-220.

2. E. Κουρτίον, ἔ.ἀ., τ. 5, σ. 269-270. Ἡ. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 2, σ. 220-222.

ύπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων¹. Ἡ παγκόσμιος συγκοινωνία μὲ κόμβον ὁδικὸν καὶ θαλάσσιον τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ πρωτεύοντως καὶ δευτερευόντως τὰς λοιπὰς πόλεις, αἱ φάλαγγες τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων, τὰ σμήνη τῶν ἑταίρων καὶ σοφῶν καὶ οἱ διπλωματικοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων πόλεων συγκροτοῦν πανελλήνιον πνεῦμα. «Ἐπεσέρχεται δὲ διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα» λέγει ὁ Περικλῆς (Θουκ. II, 38, 2).

4) Ἡ ἐλευθερία καὶ οἱ κοινοὶ πόθοι καὶ ἀγῶνες τῷ νέῳ. Ὁ Περικλῆς εἰς τὸν ἐπιτάφιον λέγει (Θουκ. II, 43, 4): «Οὓς νῦν ὑμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εῦδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δὲ ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον κρίναντες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους». Κρίνει λοιπὸν τὴν ἐλευθερίαν ὡς ὑπερτάτην εὐδαιμονίαν καὶ τὴν εὐψυχίαν ὡς ἀληθῆ ἐλευθερίαν. Ἡ ἐλευθερία εἶναι αὐτόνομος ψυχική δύναμις μὴ ἐπιδεχομένη τοὺς περιορισμοὺς τοῦ ἀσιατικοῦ ὅμαδισμοῦ καὶ τῆς ἀσιατικῆς δεσποτείας². Ἡ ἐλευθερία θεοποιεῖ τὸ ἄτομον καὶ ἐναρμονίζει τὰς φυγοκέντρους δυνάμεις της ἐντὸς τῶν ἐπιδιώξεων τῆς πόλεως-κράτους. Ὁ βασιλεὺς Οἰδίποις λύσας τὸ αἴνιγμα τῆς Σφιγγὸς ἀπαλλάσσει τὸν Ἑλληνα πολίτην τῶν προλήψεων καὶ δεσμεύσεων τοῦ Ἀσιατισμοῦ. Μάχεται ὁ Ἑλλην πολίτης διὰ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, τὴν πατρῷαν ἔστιαν καὶ ίστορίαν καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν. Δὲν δίδει σημασίαν εἰς τὸ ποσόν, ἀλλ’ ἔλκεται ἀπὸ τὸ ποιόν. Ὁ Μαραθών καὶ ἡ Σαλαμίς δὲν εἶναι μόνον ιδέαι καὶ πράξεις τοῦ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ θέλησις καὶ πίστις τοῦ οἰουδήποτε Ἑλληνος πολίτου εἴτε Κυναύγειρος δνομάζεται εἴτε Κόδρος. Ἡ Ἑλλὰς ἀφ’ ἣς συνέστη εἰς πολιτικὴν ὀντότητα, ἔστω καὶ κατὰ μέρη, ἔστη καθορῶσα τὴν Ἀσίαν, διερευνῶσα τὸ τέρμα τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἀπλουμένης θαλάσσης, διευθύνουσα αὐτόσε τὸ πνεῦμα της. Ὁ Ζεὺς ἀπάγει τὴν Εὐρώπην, κόρην τοῦ Ἀγήνορος, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Κάδμος ἐγκαθίσταται ἐν τῇ Ἑλλάδι. Οἱ Ἀργοναῦται ἀναχωροῦντες ἐξ Ἰωλκοῦ διέρχονται τὰς Συμπληγάδας πέτρας, κατευθυνόμενοι εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὔξείνου πόντου. Ὁ Πάρις ἀπάγει τὴν Ἐλένην ἐκ Σπάρτης καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος. Οἱ σατράπαι ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ πράγματα τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Οἱ Πέρσαι βασιλεῖς πειρῶνται νὰ διαφθείρουν τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ περσικοῦ χρυσίου, ὁ δὲ Ξέρξης λεηλατεῖ καὶ πυρπολεῖ τὰ ιερά τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Θίβρων, Δερκυλίδας καὶ Ἀγησίλαος ἥγονται τῆς τῶν Περσῶν τιμωρίας. Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνάβασις καὶ ἡ κάθοδος τῶν Μυρίων, ἡ δόποια καὶ ἀποτελεῖ τὸν πρόλογον τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω συνθέτουν τὴν μνήμην τῶν κοινῶν ἀγώνων τῶν Ἑλ-

1. K. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 311. E. Κουρτίου, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 701-703. I. Παπασταύρου, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 123-125, 181-184.

2. K. Παπαρρηγόπούλου, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 314.

λήνων κατὰ τῆς Ἀσίας, συγκροτοῦν τὴν πανελλήνιον ίδεαν καὶ ὑλοποιοῦν τὴν πανελλήνιον πολιτικὴν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Κορίνθου διὰ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου πρὸς ἐπιβίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ συνόλῳ του, ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἔκχυσιν αὐτοῦ μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ καὶ πέριξ τοῦ περιγύρου τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Ἐνὶ λόγῳ δὲ ἐθνικὸς κατὰ τῶν Περσῶν ἀγώνιον οὐδέποτε ἐλησμονήθη. Ἀπέβη ἔμβλημα τῶν Πανελλήνων, ὅπως τῶν Βυζαντινῶν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ τῶν Νεοελλήνων ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Καθολικὸς σκοπὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ήτο ή πανελλήνιος ίδεα, τῆς δὲ νεωτέρας ή Μεγάλη ίδεα.

5) Τὸ Δημογραφικὸν πρόβλημα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα δρεινή, ἄγονος καὶ ἀνεπαρκής εἰς τὸ νὰ διαθρέψῃ τὸν πληθυσμόν της κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Διὸ καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις αὐτῆς παρορμᾷ τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν ναυτιλίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἀνίατον ἀποδημίαν, ἡ δὲ στρατηγικὴ τοιαύτη δημιουργεῖ ἐθνικοὺς ἀγῶνας καὶ ἐθνικὰς περιπετείας καὶ συνθέτει μακροπνόους ίδεολογίας. Εἰς τοῦτο προσθετέον καὶ τὸ φίλαρχον καὶ φιλόπρωτον πνεῦμα, συνεπείᾳ τοῦ διοίου πολλαὶ πολιτικαὶ ἀναστατώσεις ἐπῆλθον. Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων, αἱ πολιτικαὶ διαμάχαι καὶ αἱ συνεπείᾳ τούτων δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις, πενία καὶ δυστυχία, παραθοῦν τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν προσοδοφόρων στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, τὴν δημιουργίαν ἀποικιῶν, τὴν προσφορὰν εἰς τὸ Περσικὸν κράτος μισθοφόρων στρατιωτῶν καὶ ἐπιστημόνων καὶ τὴν ἐγκατάστασιν κληρουχιῶν εἰς τὰ κατακτώμενα ἐδάφη.

Ἡ ἀφαίμαξις αὕτη τοῦ πληθυσμοῦ δίκην φλεβοτομίας σώζει τὴν Ἑλλάδα βραχυπροθέσμως. Μακροπροθέσμως δὲ δημιουργεῖ τὴν πανελλήνιον ίδεαν καὶ πανελλήνιον πολιτικήν, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν πληθυσμικὴν ἀσφυξίαν, ὅπως βραδύτερον ἡ μικρὰ Ἑλλάς, ἡ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ Παγασιτικοῦ κόλπου, ἀγκιστροῦται εἰς τὴν Μεγάλην ίδεαν διὰ νὰ ἐπιζήσῃ.

IV. ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΝ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΙΔΕΑ

Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, αἱ Θῆβαι καὶ αἱ Συρακοῦσαι ἐπεδίωξαν τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ τρόπου διακυβερνήσεως καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν μιᾶς τῶν ἀνωτέρω πόλεων. Ἄλλα καθ' ἣν στιγμὴν ἐκάστη τῶν ἀνωτέρω πόλεων προέβαλλε προβάδισμα, ἡγετικὴν θέσιν καὶ ἡγεμονίαν, συνηνοῦντο αἱ λοιπαὶ πόλεις, χρησιμοποιοῦσαι ἐνίστε καὶ τὴν βοήθειαν τῶν Περσῶν, καὶ ἀνετρέποντο τὰ σχέδια. Ἐγγενεῖς ἀδυναμίαι τῆς πόλεως - κράτους ἥσαν ἡ ἀδιαφορία τῶν πολιτῶν πρὸς στράτευσιν, ἀποστροφὴ τούτων πρὸς πόλεμον καὶ ἄμετροι φιλειρηνικαὶ τάσεις, ὑπερτροφικὴ αὔξησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου καὶ φιλοπρωτισμός, κοσμοπολιτισμός ίδιᾳ

ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν σοφιστῶν καὶ ἀγάπη πρὸς τὰς παντοειδεῖς ἀνέσεις, πλουτισμὸς τῶν ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων καὶ διόγκωσις τοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ, ὥστε νὰ καθίσταται δυσκίνητος ἡ κρατικὴ μηχανὴ κατὰ τὴν δραστηριοποίησιν πρὸς πόλεμον. Πάντα ταῦτα κυρίως συνέβαινον εἰς Ἀθήνας, ἡγεμονεύουσαν δύναμιν ἐνίοτε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Θαυμάζουν βεβαίως οἱ Ἀθηναῖοι τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν θέαν τούτου πρὸς τὴν δημοκρατίαν τοῦ Περικλέους καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Κιμωνος. Ἐν τοῖς ἔργοις δόμως προσχωροῦν εἰς τὸν Εὐβουλον, τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Φωκίωνα. Πιθανὸν νὰ ἔθεώρουν τὰς σκέψεις τοῦ Δημοσθένους ἀνεδαφικάς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μακεδονικῆς ἐξορμήσεως. Πάντως ἡ Μακεδονία ἀπέβη ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός τῆς σωτηρίας τῆς Ἐλλάδος.

Οὕτως ἀπεδείχθη ἀνεπιτυχῆς ἐν τῇ πράξει καὶ ἴδιᾳ ἐν τοῖς "Ἐλλησιν ὁ δόμοσπονδιακὸς τρόπος διακυβερνήσεως τῆς χώρας καὶ αἱ πόλεις αἱ διεκδικήσασαι τὴν διακυβέρνησιν ταύτης, ὅπως αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι ἔκειντο εἰς ἡθικὰ καὶ ὑλικὰ ἐρείπια, μὴ ἐπιτυχοῦσαι τὴν ἀνανέωσιν τῶν πολιτικῶν δυνάμεων τοῦ "Εθνους καὶ μὴ δυνηθεῖσαι νὰ ὑλοποιήσουν τὰ κηρύγματα τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἐλλάδος. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος καὶ ἡ μάχη τῆς Μαντινείας ἀποτελοῦν τρανοτάτην ἀπόδειξιν. Ἄλλη ὁδὸς σωτηρίας τῆς Ἀρχαίας Ἐλλάδος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων δὲν ὑπάρχει, εἰμὴ μόνον ἡ ὁδὸς τοῦ μοναρχικοῦ τρόπου διακυβερνήσεως καὶ τῆς πανελλήνιου πολιτικῆς. Εἰς τὴν πάλην μεταξὺ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας ἐνίκησεν ἡ μοναρχία διὰ τὰ ἔξαρτεα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ προσόντα τοῦ Φίλιππου. Ὁ Φίλιππος γίνεται φορεὺς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ μάλιστα συνθέτει τὸν δόμοσπονδιακὸν καὶ μοναρχικὸν τρόπον διακυβερνήσεως, ἵνα ἐπιτύχῃ ἄν μὴ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχήν, τοὐλάχιστον τὴν ἀνοχὴν τῆς πανελλήνιου πρὸς τὴν Ἀσίαν ἐξορμήσεως¹. Τόσον δὲ Φίλιππος, δσον καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πνεύματος, ἐκπροσωποῦντος τὸ ἔλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὸ ἔλληνικὸν θαῦμα. Καὶ εἰς τὸ μεγαλεπήβολον αὐτὸν σχέδιον ὑποτάσσουν τὸ πνευματικόν, πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν δυναμικὸν τῆς χώρας.

1. Κ. Παπαρρηγόπουλος, τ. 2, σ. 405 ὑποσ. 1: «'Ἄλλ' οὔτε ὁ Φίλιππος οὔτε δὲ Ἀλέξανδρος οὔτε οἱ διάδοχοι αὐτῶν κατέλυσαν οὐδὲ ηδύναντο νὰ καταλύσωσι τὸ σύστημα τῶν αὐτονόμων πόλεων, ὅπερ διετηρήθη μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐπέζησε δὲ' ἐν μέρει καὶ ταύτη ἐπὶ χρόνον ἴκανδς μακρόν. "Απασα ἡ μεγάλη καὶ κραταὶ τῶν Μακεδόνων ἀρχὴ καὶ κοσμοκρατορία ἐλαχίστην ὑπὸ τὴν ἐποιών αὐτὴν εἰχεν ἐπίδρασιν πολιτικὴν ἡ ἡθικὴν ἐπὶ τὸν βίον τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ἡ ἐπίδρασις αὗτη ὑπῆρχε μεγάλη ἐπὶ τὸν ἐκτὸς τῆς Ἐλλάδος πολιτικὸν κόσμον καὶ τοῦτο οὐχὶ τοσοῦτο διὰ τῶν ὅπλων τῶν Μακεδονικῶν, δσον διὰ τῆς βοηθείας τῶν Μακεδονικῶν ὅπλων καὶ κατακτήσεων διαδόσεως τοῦ Ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν». Willekens, Griechische Geschishte, ỿ.α., σ. 157. V. Ehrenberg, ỿ.α., τ. I, σ. 82, τ. II, σ. 45.

Οτὲ διὰ τῆς διπλωματίας, ὅτὲ διὰ τοῦ χρήματος καὶ ὅτὲ διὰ τοῦ πολέμου ἐξαναγκάζουν τὴν Ἑλλάδα εἰς εὐθυγράμμισιν πρὸς τοὺς σκοπούς των. Ἀκούουν ἐν συνεδρίῳ τὰς σκέψεις τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἀλλ’ ἀποφασίζουν μόνοι. Ἀντιλαμβάνονται τὰς ἀντιδράσεις τῆς Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δὲν ὑποχωροῦν οὐδὲ ἀφίστανται τοῦ σκοποῦ των. Ἡτο εὐτύχημα διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβη βασιλικώτερος τοῦ πατρὸς ὡς πρὸς τὴν πανελλήνιον ιδέαν. Ἡ πανελλήνιος πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου εὑρεν ἀντάξιον συνεχιστὴν καὶ ἀξιώτατον ἐκτελεστὴν τῆς πανελληνίου ὑποθήκης τὸν Μ. Ἀλέξανδρον. Φίλιππος, Ἀλέξανδρος καὶ Μακεδονία εἶναι δὲ ἄξων τῆς πανελληνίου ιδέας καὶ πανελληνίου πολιτικῆς.

ΠΕΤΡΟΣ ΣΚΟΥΦΑΚΗΣ

RÉSUMÉ

Pierre Skoufakis, L'idée panhellénique, comme témoignage spirituel et politique pendant l'antiquité et notamment pendant Philippe II et Alexandre le Grand, et ses principes.

Nous dénommons idée panhellénique la lutte de l'hellénisme: a) vers l'unification de la Grèce, b) vers l'abolition de l'État Perse, c) vers la solution du problème démographique et d) la propagation de la culture grecque vers l'Asie.

Les témoignages théoriques de l'idée panhellénique sont : l'oracle de Delphes, les amphictyonies, les jeux olympiques, les colonies, les colonies militaires et le sentiment d'être supérieur aux barbares.

L'idée panhellénique fut saisi par Homère, Pindare, Simonide de Céos, Thalès de Milet, Eschyle, Sophocle, Euripide, Gorgias de Leontium, Platon, Aristote et principalement Isocrate.

Nous pouvons apercevoir des témoignages politiques de l'idée panhellénique à l'expédition des Argonautes, à la guerre de Troie, au congrès panionien de Mycale, au congrès panhellénique d'Isthme contre les Perses, à l'alliance d'Athènes avec Sparte également contre les Perces et au décret de Periclès en 445 av. J. Chr.

Idées panhelléniques nourrissaient: Vrasida, Alcibiade, Agésilas, Calliratida, Jason, Archidamos, Dionysios de Syracuse, la partie promacédonienne à Athènes et principalement Philippe II et Alexandre le Grand.

Nous pouvons chercher les principes des idées panhelléniques: a) à la religiosité des Hellénes, b) à la culture et l'instruction, c) à la colonisation et le commerce, d) à l'amour de la liberté et e) à la solution du problème démographique.